

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ
وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ

تبیان

شماره ۸۵

مجله علمی - تحقیقی تبیان

سال ۱۴۰۴ هـ.ش

په دي ګڼه کې:

- په افغانستان کې د پانګونې فرصتونه او ننگونې .
- شخصیت شناسی سفيران پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم.
- په نېکو عملونو کې وړاندې والی ...
- بررسی نقش عمر بن خطاب ^{رضی الله عنه} در شیوه انتخاب.
- بررسی شفافیت در عرصه اجتماعی حکومتداری ...
- دوره سوم
- ربع: اول
- شماره مسلسل: ۸۵
- سال ۱۴۰۴ هـ.ش.
- سال تأسیس: ۱۳۷۹ هـ.ش.
- کابل - افغانستان

TEBYAN

Quarterly Journal

Establishment : 2025

Research and Scientific Publication of
Afghanistan Science Academy

Serial No: 85

Address:

Afghanistan Science Academy
Torabaz Khan, Shahbobo Jan Str.
Shahr-e-Now, Kabul, Afghanistan.
Tel: 0202201279

د افغانستان اسلامي املګ

د علومو اکاډمي

معاونیت بخش علوم اسلامی

تبیان

مجله علمی - تحقیقی

عقیده، تفسیر و علوم القرآن، حدیث و علوم حدیث، سیرت، فقه،

اصول فقه، تاریخ اسلام و ثقافت اسلامی

سال تأسیس ۱۳۷۹ ه.ش

شماره مسلسل ۸۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ
وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ.

یادداشت:

- مقاله رسماً از آدرس مشخص با ذکر نام، تخلص، رتبه علمی، نمبر تیلیفون، و ایمیل آدرس نویسنده به اداره اکادمی علوم فرستاده شود.
- مقاله ارسالی باید علمی - تحقیقی، بکر و مطابق معیارهای پذیرفته شده علمی باشد.
- مقاله باید قبلاً در جای دیگری چاپ نشده باشد.
- عنوان مقاله مختصر و با محتوا مطابقت داشته باشد.
- مقاله باید دارای خلاصه حد اقل حاوی ۸۰ الی ۲۰۰ کلمه بوده، و گویای پرسشی اصلی باشد که مقاله در پی پاسخ دهی به آن است. همچنان خلاصه باید به یکی از زبان‌های یونسکو ترجمه شده باشد.
- مقاله باید دارای مقدمه، مبرمیت، هدف، سؤال تحقیق، روش تحقیق، نتایج به دست آمده و فهرست منابع بوده و در متن به منبع اشاره شده باشد.
- مقاله باید بدون اغلاط تایپی با رعایت تمام نکات دستور زبان، تسلسل منطقی موضوعات در صفحه یک رویه کاغذ A۴ در برنامه word تنظیم شده باشد.
- حجم مقاله حد اقل ۷ و حد اکثر ۱۵ صفحه معیاری بوده، با فونت ۱۳ تایپ شود، فاصله بین سطر ها واحد (Single) باشد و به شکل هارد و سافت کاپی فرستاده شود.
- هیأت تحریر مجله صلاحیت رد، قبول و اصلاح مقالات را با در نظر داشت لایحه نشراتی اکادمی علوم دارد.
- تحلیل ها و اندیشه های ارائه شده بیانگر نظریات محقق و نویسنده بوده، الزاماً ربطی به موقف اداره ندارد.
- حق کاپی مقالات و مضامین منتشره محفوظ بوده، فقط در صورت ذکر مأخذ از آن استفاده نشراتی شده می تواند.
- مقاله وارده دوباره مسترد نمی گردد.

ناشر: ریاست اطلاعات و ارتباط عامه اکادمی علوم افغانستان

مدیر مسؤول: سرمحقق عبدالروف هجرت

هیأت تحریر:

سرمحقق عبدالولی بصیرت

سرمحقق سید حبیب شاکر

سرمحقق عبدالرحمن حکیمزاد

احمدالله صابری

مفتی محمد نبی المیدانی

دیزاین: عبدالروف هجرت

محل چاپ: مطبعه ستاره همت

تیراژ: جلد

آدرس: اکادمی علوم افغانستان، طره باز خان واپ،

کوچه شاه بوبوجان، شهرنو، کابل

شماره تماس ریاست اطلاعات و ارتباط عامه: ۰۰۹۳)۰۲۰۲۲۰۱۲۷۹

ایمیل ریاست اطلاعات و ارتباط عامه: info@asa.gav.af

ایمیل مدیریت مجله: tabiyan.af@gmail.com

اشتراک سالانه:

کابل: ۳۲۰ افغانی

ولایات: ۴۸۰ افغانی

کشورهای خارجی: ۲۰ دالر امریکایی

قیمت یک شماره در کابل:

برای استادان و دانشمندان اکادمی علوم: ۷۰ افغانی

برای سایر ادارات: ۸۰ افغانی

ارشاد الهی

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بِغَيْرِ حَقٍّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ البقره: ۱۸۳.

(ای کسانی که ایمان آورده‌اید ربا را [با سود] چندین برابر مخورید و از خدا پروا کنید باشد که رستگاشوید).

فهرست موضوعات

شماره	عنوان	نویسنده	صفحه
۱.	په افغانستان کې د پانګونې		
	فرصتونه او ننگونې	څېړنوال محمد نبي الميداني	۱
۲.	شخصیت شناسی سفیران پیامبر		
	اکرم صلی الله علیه وسلم.	پوهندوی عبد الحق حبیبی صالحی	۲۱
۳.	په نېکو عملونو کې وړاندې والی		
	د قرآن کریم او نبوي سنتو په رڼا کې.	څېړنپار احسان الله حلیمي	۴۱
۴.	بررسی نقش عمر بن خطاب رضی الله عنه		
	در شیوه انتخاب والیان و مواصفات آنان.	پوهنوال محبوب الله حامد	۵۶
۵.	بررسی شفافیت در عرصه اجتماعی		
	حکومتداری حضرت علی و الگوگیری ...	معاون محقق کمال نوری	۷۸
۶.	د زنا حد پلي کېدل او د هغه اغیزې.	احمدالله صابري	۱۰۱
۷.	د اسلام له نظره د اوبو، خاورې		
	او هوا د ساتنې څرنگوالی.	څېړنوال محمد یعقوب عبدالرحیم زی	۱۱۹
۸.	پیشلمی کول د شریعت په رڼا کې.	څېړنپار عصمت الله رحمتزی	۱۳۵
۹.	په حنفي فقه کې حریت او آزادي.	څېړندوی اسدالله میاخیل	۱۴۸
۱۰.	مشقت او په احکامو کې یې		
	اغېزې.	څېړنوال محمدحسن توحیدی	۱۶۹

خېړنوال محمد نبي الميداني

په افغانستان کې د پانګونې فرصتونه او ننگونې

ملخص البحث:

هذه المقالة عنوانه (الاستثمار في أفغانستان فُرصه وتحدياته)، فالموضوعات المبحوثة فيها واضحة من اسمها، فأولاً عُرِف الاستثمار مع ذكر أنواعه، وفائدته الأخرى، وبعدها بُحث عن تأثير الاستثمار في التنمية الاقتصادية، ثم ذُكرت فوائد الاستثمار في وطننا العزيز فمنها: الاستغلال المؤثر للمنابع الطبيعية، والتنمية الاقتصادية، وارتقاء الكوادر في عوامل الإنتاج، وتقوية المنابع المالية وغير ذلك، ثم ذُكر تأثير الاستثمار في تطور أفغانستان الصناعي. ثم بُحثت عن تحديات الاستثمار وموانعه؛ فمنها الأزمات السياسية في أفغانستان خلال الأعوام الماضية، وانعدام الأمن والاستقرار، وعدم حماية الحكومات مع المستثمرين، وقلة الوسائل الاقتصادية - لاسيما الوسائل الكهربائية والإنترنت وغيرها - وأيضاً بُحثت الفرص المساعدة للاستثمار في المجالات المختلفة فمنها الثبات السياسي في أفغانستان، وتحقيق الأمن والأمان، وحماية النظام الإسلامي للمستثمرين، وإزالة الموانع وتقليل التحديات أمام الاستثمار وغير ذلك من الفُرص، وأُلحقت في آخره النتائج والمقترحات المفيدة.

د خېړنې لنډيز

د دې مقالې سرليک (په افغانستان کې د پانګونې ننگونې او فرصتونه) دی چې خېړل شوي موضوعات يې له نوم څخه څرګندېږي، لومړی سريزه ذکر شوې بيا

د پانګونې تعريف، ډولونه او د پانګونې اخروي ګټه ذکر شوي، له دې وروسته په اقتصادي پرمختګ کې د پانګونې رول، په ګران هېواد کې د پانګونې ګټې ذکر شوي چې ځينې يې: له طبيعي سرچينو څخه سالمه او مؤثره استفاده، اقتصادي پرمختيا، د توليد په عواملو کې ظرفيت لوړونه، د مالي سرچينو پياوړتيا او د ژوند کچې لوړوالی دی، بيا د افغانستان په صنعتي کولو کې د پانګونې رول څېړل شوی. له دې وروسته د پانګونې خنډونه/ ننگونې څېړل شوي چې ځينې يې: د افغانستان په تېرو وختونو کې د سياسي ثبات، امن او امان نه شتون، له پانګوالو سره د حکومتونو د ملاتړ/ حمايت نه شتون، د اقتصادي وسائلو په ځانګړي ډول برقي وسائلو، انټرنېټ او داسې نورو کمزوري، ورپسې د پانګونې لپاره په بېلابېلو برخو کې فرصتونه څېړل شوي چې ځينې يې: په افغانستان کې اوسمهال سياسي ثبات، بشپړ امن او آمان، له پانګوالو سره د واکمن اسلامي نظام حمايت، د پانګونې پر وړاندې د ننگونو او خنډونو له منځه تلل او داسې نور فرصتونه، په پای کې د څېړنې پايلې او ګټور وړانديزونه شوي دي.

سريزه

الحمد لله رب العلمين، والصلوة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله وأصحابه أجمعين، وبعد:

په ټولنيزو علومو کې د اقتصاد اهميت او ارزښت د لمر په څېر روښانه دی؛ پياوړی اقتصاد د يوه هېواد د ملا د تير حيثيت لري، په ځانګړي ډول اسلامي اقتصاد بيا اسلامي ټولنې او مسلمانانو ته د روح په څېر ګڼل کېږي، زموږ هېواد د خپل اقتصاد د پياوړتيا لپاره ارزښتناکه جغرافيايي موقعيت، پرېمانه قيمتي کانونه چې مادي ارزښت يې څو ټريليونه ډالرو ته رسېږي، نفت، گاز، ليتيم، کرومايټ، خوږې اوبه، د کرنې لپاره پراخه سيمې او د صنعت لپاره زړه راښکونکي ځايونه لري، په تېرو څو لسيزو کې له دې ټولو څخه د بهرنيو يرغلونو، اداري فساد،

اختلاس او کمزورې حکومتولۍ له کبله د هېواد اقتصادي ودې په موخه ګټه نه ده پورته شوې، اوسمهال چې په هېواد کې یو قوي مرکزي اسلامي نظام حاکم شوی او په ټول هېواد کې بشپړ امن دی، نو د دې اړتیا ده چې د هېواد د آبادۍ لپاره مخلصانه هڅې وشي خو مو د هېواد ناخالص تولیدات (GDP) ورسره لوړ او پر ځان بسیا شي. اقتصاد چې عمده برخې یې سوداګري، کرهنه/زراعت او صنعت دي له پانګونې پرته یې چارې ترسره کول نا شوني دي؛ دا چې زموږ ګران هېواد خو لسيزې جګړو ځپلی او اقتصادي ثبات په کې شتون نه لري، ځکه چې د اقتصادي ثبات لپاره سیاسي ثبات اړین دی نو طبعي خبره ده چې په دې لاره کې به بېلابېلې ننگونې شتون لري، خو اوس چې په ټول هېواد کې بشپړ او خپلواک اسلامي نظام لرو نو پانګونې ته په کې ښه فرصتونه هم برابر شوي دي، په دې اړه ستونزې او فرصتونه په همدې مقاله کې خپرل شوي دي.

بنسټیز توري: افغانستان، پانګونه، فرصتونه او ننگونې.

د خپرنې ارزښت

په افغانستان کې د پانګونې ننگونې او فرصتونه خپرل خورا ډېر اړین دي؛ د داسې خپرنو په پایلو کې به اسلامي نظام ته د پانګونې ننگونې او خنډونه په ګوته شي خو یاد خنډونه له منځه یوسي او د حل لپاره یې لارې چارې ولټوي، همداراز د هېواد بډایه/شتمن قشر ته به د پانګونې فرصتونه جوت شي خو په بېلابېلو برخو کې خپله شتمني په کار واچوي چې په دې سره به ذخیره شوې او کنګل شتمني په کار او د هېواد اقتصادي ګرارۍ/خرڅ به ورسره په تاوېدلو شي، دا او دېته ورته خپرنې کولی شي د پانګونې په پار داخلي او بهرنیو سوداګرو ذهنیت برابر او عامه پوهاوی رامنځته کړي چې د همدې پانګونو له برکته به د ډېری هېوادوالو په مړه نغریو کې اور بل او ډوډۍ به یې پخه شي.

د څېړنې موخې

دا څېړنه لاندې موخې په بر کې نيسي:

۱. افغانستان ته د صنعتي پرمختګ په ډګر کې پانګوال را جذبول؛
۲. له شته فرصتونو څخه د ګټې اخيستلو لارې چارې وړاندې کول؛
۳. د نظام او هېوادوالو وړتياوې په کار اچول او له هغو څخه سالمه اعظمي استفاده کول.

اصلي پوښتنه

په افغانستان کې د پانګونې په برخه کې فرصتونه او ننگونې څه دي؟
فرعي پوښتنه: آیا په افغانستان کې واکمن نظام او هېوادوال د پانګونې وړتياوې لري؟

د څېړنې منهج او تګلاره:

څېړنه د تحلیلي او توصیفي تګلارو پر مټ ترسره شوې ده چې په ترڅ کې یې کتابونو، کتابتونونو او د معلوماتو نورو منابعو ته مراجعه شوې، په ځانګړې توګه د دې موضوع اړوند ورستیو څېړنو او مقالو ته زیاته پاملرنه شوې.

د پانګونې (Investment) پېژندنه:

پانګونې ته په انګلیسي کې (Investment) او عربي کې استثمار وايي؛ استثمار بیا له ثمر څخه اخیستل شوی دی هغه څه ته ویل کېږي چې د یو بل شي څخه را پیدا شي، د ونې حمل/ بار ته ثمره وايي^(۱)، الله سبحانه وتعالی فرمایلي دي: {وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ} ^(۲) او الله جل جلاله له آسمان څخه اوبه نازلې کړي دي چې په دې سره یې تاسو ته یې د رزق په توګه

(۱) ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۱/ ص ۳۸۸.

(۲) [البقرة: ۲۲].

ډول ډول مېوې را وېستلي دي او په بل ځای کې يې فرمايلي دي: {انْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ}^(۱)

تاسو يې مېوې ته وګورئ چې کله بار ونيسي، همداراز په نبوي احاديثو کې لمسي ته ثمره ويل شوي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: "إِذَا مَاتَ وَلَدُ الْعَبْدِ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِمَلَائِكَتِهِ: قَبَضْتُمْ وَلَدَ عَبْدِي، فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: قَبَضْتُمْ ثَمَرَهُ فُؤَادَهُ، فَيَقُولُونَ: نَعَمْ"^(۲)

کله چې د بنده بچۍ مړ شي الله تعالی ملائکو ته وايي: زما د بنده بچۍ مو قبض/ مړ کړ؟ هغوی ووايي: هو، الله جل جلاله ووايي: د هغه د زړه مېوه مو قبض کړه؟ هغوی ووايي: هو. ثمر نماء او زیاتوالي ته هم ويل کېږي لکه عرب وايي: "ثَمَرٌ مَالُهُ" د هغه شتمني وده کړې، ځينې بيا وايي: "ثَمَرُ اللَّهِ مَالُكَ" الله دې مال ډېر کړه.

په اقتصادي لحاظ هم د پانګونې بېلابېل تعريفونه شوي دي چې د اسلامي اقتصاد پوهانو په تعريفونو کې دغه تعريف غوره کوو: پانګونه: د شريعت له اصولو سره سم شتمنۍ ته د ودې ورکولو په موخه خپله شتمني يا کونښن په کار اچولو ته وايي^(۳).

د پانګونې ډولونه (Types of Investment)

پانګونه په بېلابېلو ډولونو وېشل شوې ده چې دلته يې يو ډول وېش لیکو: پانګونه په دوه ډوله ده:

۱. داخلي پانګونه

۲. خارجي پانګونه.

(۱) [الأنعام: ۹۹].

(۲) سنن ترمذي، د حديث شمېره: (۱۰۲۱).

(۳) مخاطر الاستثمار في المصارف الإسلامية، مخ: (۱۵).

داخلي پانګونه:

له هغې پانګونې څخه عبارت دی چې د نظام یا خصوصي سکتور له لوري د هېواد په داخل کې په کار واچول شي.

خارجي پانګونه:

له هغې پانګونې څخه عبارت دی چې د خصوصي شرکت یا افرادو له لوري له هېواد بهر په کار واچول شي. البته د نظام موخې / اهداف به ورسره تړلي وي.

په اقتصادي پرمختګ کې د پانګونې ونډه:

د هېواد په اقتصادي پرمختیا کې د پانګې ونډه رول د لمر په څېر روښانه او په هیڅا هم پټ نه دی؛ طبعي خبره ده چې په پانګونې سره په هېواد کې تولیدات رامنځته کېږي، بشري ځواک ته اړتیا پیدا کېږي چې په پایله کې یې خلک په کار بسیا کېږي او د پېر په قوت کې یې زیاتوالی راځي چې له دې سره په خپله د تقاضا ځنځیر په ګړندی توګه جریان مومي او د عرضې لوری یې بېرته تشه ډکوي چې د نامرئي لاس پر مټ د بازار انډول په خپله برابرېږي او سوداګر د خلکو اړتیاوو او بازار ته په کتو د خرڅلاو لپاره خپل د اړتیا وړ توکي تنظیموي.

نو ویلی شو چې ذکر شوې عملیه د اسلامي نظام د عاید یا مالي سرچینو د زیاتوالي لامل کېږي چې پر مټ یې نظام عام المنفعه پروژې او داسې کارونه ترسره کوي چې د هېوادوالو مصلحت وړپورې تړلی وي، نو په هر حال د یو هېواد د اقتصادي ودې او پرمختګ لپاره پانګونه ډېره اهمیت لرونکې ده، پروفیسر ولیم لسن لیکي: اقتصادي پرمختیا داسې کړنه ده چې د دې په دوران کې په یو هېواد کې اوسېدونکي خپل وسائل په داسې ډول په کار واچوي چې هېواد کې د سړي سر د عائد ډېرښت لامل شي، همداراز پروفیسر ارتهر لیکي: اقتصادي پرمختیا په یو هېواد کې د سړي عائد څرګندوي، په هر حال د یوې زیاتې پانګې

شتون کولای شي چې وروسته پاتې هېوادونه د وروسته پاتې والي څخه وساتي او هېواد د پرمختګ په لور روان کړي.^(۱)

په هېواد کې د پانگونې ګټې:

له شک پرته چې پانگونه بې شمېره ګټې لري چې له هېچا پټې نه دي؛ غواړو ځينې ګټې يې په لنډه توګه په لاندې ډول بيان کړو:

۱- پانگونه ستره صدقه ده

په هېواد کې پانگونه کول د نورو ډېرو دنيوي ګټو سره سره اخروي ګټه هم لري؛ دا چې په پانگونې سره ډېر بې وزله خلک په کار ګمارل کېږي او د پانگونې له برکته يې د کور په نغري کې اور بليږي يا له دې پانگونې څخه انسانان، مرغان، څاروي او نور ژوي ګټه اخلي دا ټول د دې پانګوال لپاره د آخرت ذخيره ګرځي، رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: "مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ"^(۲).

نه دی یو مسلمان چې یوه ونه زرغونه/ کېنوي یا کوم کښت وکړي بیا له دې څخه مرغه، یا انسان یا کوم څاروی خوراک وکړي مګر دا به د ده لپاره صدقه وي.

۲- له طبیعي سرچینو څخه ګټه اخیستنې:

هېڅ هېواد نه شي کولای چې له پانگونې پرته له طبیعي سرچینو څخه په مؤثر ډول ګټه پورته کړي، څېړنې ښيي چې زموږ هېواد په کال کې تقریباً (۳۰۰) ورځې لمر، ښکلی باد او هوا لري چې د پانگونې پر مټ کولای شو د برېښنا بېلابېلې مؤثرې ګټې ترې پورته کړو، همداراز کولای شو د پانگونې پر مټ له اوبو څخه د بندونو جوړولو، نهرونو کندلو او د اوبو غوره مدیریت له لارې لسګونه ډوله مؤثرې ګټې پورته کړو، همدارنګه په معادنو، کرنې او صنعت په برخو کې د

(۱) Enter keywords لیکنه: عبدالواقي ناییزی.

(۲) صحیح البخاري، د حدیث شمېره: ۲۱۹۵.

پانګونې پر مټ کولای شو خپل هېواد په اقتصادي ډګر کې په پښو ودرولو او له سیالانو سره یې سیال کړو.

۳- اقتصادي پرمختیا:

تر لمر روښانه خبره ده چې د پانګونې په پایله کې هېواد اقتصادي وده او پرمختګ کوي؛ یو لوېدلی هېواد په اقتصادي ډګر کې د بډاینې په پار پانګونې ته داسې اړتیا لري لکه انسان چې وینې او اکسیجن ته اړتیا لري، نو ویلی شو چې زموږ زخمي هېواد هم همدې پټۍ او درملنې (پانګونې) ته سخته اړتیا لري او له همدې لارې مو اقتصاد پیاوړی کېدای شي.

۴- د تولید په عواملو کې ظرفیت لوړونه:

څرګنده خبره ده چې د تولید عوامل (ځمکه، کار، شتمني او داسې نور) هر یو بېل بېل ځانګړی اهمیت لري چې د پانګونې پر مټ یې په ظرفیت او وړتیا کې وخت په وخت زیاتوالی راځي او په مؤثره توګه ترې ګټه اخیستی شو.

۵- د مالي سرچینو پیاوړتیا:

هر هېواد مالي سرچینو ته شدیدې اړتیا لري او کونښن کوي چې یادې سرچینې پیاوړې کړي؛ ځکه چې د هېوادوالو عامه مصلحتونه ورسره تړلي وي زموږ د مالي منابعو د پیاوړتیا مؤثره لاره هم په بېلابېلو ډګرونو کې پانګونه ده چې له همدې لارې کولای شو خپلې مالي سرچینې پیاوړې کړو او دا چاره شتمنۍ ته په خوزښت او دوران ورکولو (Circulation) تر لاسه کېږي.

۶- د ژوند د کچې لوړوالی:

د نن پرمختللي نړۍ په هوسا چاپېریال کې ژوند کول او د ژوند له ټولو آسانیتاوو څخه برخمن کېدل د هر انسان حق دی؛ زموږ هېواد چې څو لسیزې د اور په لمبو کې پروت وو چې له امله یې افغان قهرمان ملت د ژوند له هر ډول آسانتیاوو بې برخې دی، نو د دې ناورین نه د راوتلو او د ژوند کچې د لوړلو لپاره تر ټولو

مؤثره او بريالۍ لاره پانګونه په ګوته کولای شو. پانګونه نورې بې شمېره ګټې لرې چې موږ په همدې باندې بسنه کوو.

د افغانستان په صنعتي کولو کې د پانګونې رول د اقتصاد علم له مخې صنعت هغې کړنې ته ویل کېږي چې په ټولنه یا هېواد کې د توکو د تولید او خلکو ته د خدمتونو د وړاندې کېدو لامل شي^(۱).

هر هېواد د خپل اقتصاد د پیاوړتیا، ودې، پراختیا او پرمختیا لپاره له بېلابېلو میکانیزمونو کار اخلي، ځینې هېوادونه د خپلو طبیعي زېرمو په واسطه خپل اقتصاد پیاوړی کوي، ځینې د صنعت د ودې له لارې او ځینې یې د کرنې او مالدارۍ سکتور د ودې له لارې. اوس پوښتنه دا ده چې د افغانستان د اقتصادي ودې لپاره څه کول په کار دي؟ دا هغه پوښتنه ده چې له کلونو راهیسې زموږ د هېواد سیاستوالو، اقتصادپوهانو او د نظر خاوندانو پرې فکر کړی دی، خو ټولو د افغانستان د جغرافیایي موقعیت او نورو شته امکاناتو له مخې په غوڅ اکثریت دا یوه خبره کړې چې په دې هېواد کې د صنعت د ودې لپاره د وړ ظرفیتونو او خامو موادو نشتوالي د تولیدي کارخونو فعالیت صفر کړی دی، همداراز د فني کسانو نشتوالی هم د دې لامل ګرځېدلی چې کاني زېرمې مو په بشپړ ډول تر خاورو لاندې پاتې شي^(۲). د تاریخ په اوږدو کې چې ځینې حکومتونو تر یوه بریده د صنعت په برخه کې کار کړی هغه د کورنیو جګړو او بهرنیو یرغلونو له امله له خاورو سره خاورې شوی دی.

مخکې مو د اقتصادي پرمختګ په برخه کې د پانګونې رول او د پانګونې ګټې بیان کړې اوس غواړو د افغانستان په صنعتي کولو کې د پانګونې په رول بحث وکړو؛ د اسلامي اقتصاد په اډانه کې صنعت درېیمه برخه تشکیلوي، د ډېری څېړونکو په وینا د سوداګرۍ، کرنې او مالدارۍ په پرتله صنعت غوره بلل شوی،

(۱) الموسوعة الفقهية الكويتية (۲/ ۶۹)، ماده: الصناعة. ولسان العرب لابن منظور الأفريقي (۸/ ۲۰۹)، حرفة الصناعة.

(۲) د ریاست الوزراء اقتصادي معاونیت د آبادي په نوم میاشتني مجله، ګڼه (۴)، مخ (۴۳).

بل دا چې د سوداګرۍ، کرنې او مالدارۍ چارې تر صنعت پورې تړلي چې له صنعت پرته نه شي ترسره کېدې، دا چې موږ د کرنې او مالدارۍ د ودې اراده لرو نو چارې يې يوازې د صنعت پر مټ په ښه شان ترسره کولای او اعظمي ګټه ترې اخيستلی شو.

طبعي خبره ده چې هر ځای کې پانګوال د خپلې پانګونې لپاره داسې ځای غوره کوي چې خپل لګښتونه را کم او زياته ګټه ترې ترلاسه کړي، اوس د دې وخت را رسېدلی چې داخلي او بهرني پانګوال وهڅول شي خو په افغانستان کې د صنعت په بېلابېلو برخو کې خپلې پانګونې وکړي؛ ځکه چې له يوې خوا اوس په افغانستان کې اسلامي نظام واکمن او له بشپړ سياسي ثبات څخه برخمن دی او له بلې خوا د صنعت په برخه کې ډېر کار نه دی شوی نو بناءً پانګوال کولای شي چې د خپلې پانګونې پر مټ افغانستان په يو ستر صنعتي هېواد بدل کړي او په دې لاره کې کوتلي ګامونه واخلي خو افغانان د صنعت په ډگر کې ځان بسيا او د نورو هېوادونو له اړتيا څخه خلاص شي.

دا چې صنعت بېلابېل ډولونه لري نو دا اړينه بولو چې داسې صنعت را منځته کړو او داسې پانګونه پکې وکړو چې د هېواد اقتصادي تنده خړوبه کړي؛ د مثال په توګه: موږ ډېری برخو کې خام مواد لرو خو د پروسس کارخونې ورته نه لرو لکه: د معادنو د پروسس کارخونې (سره زر، اوسپنه، مس او داسې نور)، که په ځينې برخو کې وي هغه ډېرې کمې او له نشت سره برابرې دي چې د بېلګې په توګه د سمټو يا برېښنا توليد خونې يادولی شو، که چېرې په دې برخو کې پانګونه ونه شي نو دا له زرو ډک هېواد به همداسې پاتې او موږ به د سيند له غاړې تېري پراته يو نو بناءً داخلي او بهرني پانګوالو ته دا يو طلايي فرصت دی چې په همدې برخو کې پانګونې وکړي خو يې له يوې خوا خپل وطن ته خدمت کړی وي او له بلې خوا يې خپلې پانګې ته وده هم ورکړې وي.

د پانګونې پر وړاندې خنډونه او ننگونې

دا چې پانګونه له ځان سره بې شمېره ګټې لري بیا هم زموږ هېواد ترې بې برخې دی نو معلومه خبره ده چې په دې لاره کې داسې څه شتون لري چې د شتمنو د پانګونې مخه یې ډب کړي؛ دا چې دا ننگونې او خنډونه څه دي؟ په اړه یې لاندې څو ټکو ته اشاره کوو:

۱- بې ثباتي:

څېړونکي لیکي چې د اقتصادي ثبات لپاره تر ټولو مهم شی سیاسي ثبات دی^(۱)؛ چې کله په یوه هېواد کې سیاسي ثبات شتون ونه لري هلته هېڅکله پانګوال دېته زړه نه ښه کوي چې پانګونه وکړي؛ ځکه چې ډېری پانګونې اوږدمهاله وي او کلونو وروسته وده کوي، مالي سرچینه ګرځي او د عائد په توګه ګټه ترې اخیستل کېږي، دا چې نن یو نظام وي سبا بل دا د هېواد ټول سیستم بدلوي، مالي او پولي سیاستونه ورسره تغیرېږي، قوانین ښه بدلوي او اقتصادي وضعیت ټکنی کوي، الله جل جلاله د سلیمان علیه السلام کیسه کې د بلقیس قول داسې نقل کړی: **قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ**^(۲).

نو هغې و ویل (چې په جنگ کې خیر نشته): بېشکه باچاهان هر کله چې ننوځي په کوم کلي (ښار) کې (په غلبه او قهر) خرابوي دوی هغه ښار او ګرځوي دغه باچاهان عزیزان (مشران) د اهل د هغه ذلیلان (سپک بندیان) او هم داسې (چې ومې ویل) دوی کوي.

امام عمر بن علي دمشقي رحمه الله د دې آیت په تفسیر کې لیکي: بلقیس هغوی ته د جګړې پایله وښوده او له دې یې و وېرول چې سلیمان علیه السلام د دوی ښار ته د جګړې له لارې ننوځي، ځکه چې په دې لاره کې کلي، عمارتونه او

(۱) الاستضعاف وأحكامه في الفقه الإسلامي ص: ۱۲۹.

(۲) [النمل: ۳۴].

آبادۍ وړانيزې او خلکو ته مالي او ځاني تلفات اوږې^(۱). بناءً د پانګونې په مخ کې ستر خنډ او لويه ننگونه دا ده چې زموږ هېواد کلونه کېږي چې له سياسي ثبات بې برخې دي، دا چې په هېواد کې پانګونې نه دي شوي يا په ټيټه کچه شوي ستر لامل يې همدا دی چې دلته يو ثابت او برقرار نظام شتون نه درلود له همدې امله مو پانګوال نورو هېوادونو ته خپله شتمني وېستله او هلته يې پانګونه کوله.

۲- نا امنی:

په يوه هېواد کې تر ټولو دوه شيان ډېر مهم بلل کېږي: اقتصاد او امنيت؛ له همدې امله الله جل جلاله د مکې مکرمې پر خلکو د انعاماتو په برخه کې هغوی ته داسې فرمايلي دي:

{الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ} ^(۲)

هغه الله چې دوی ته يې خواړه ورکړي له لوږې څخه او له وېرې څخه يې په امن کړي دي، د دې آيت په رڼا کې تفسيرونه ليکي چې اقتصاد او امنيت د الله تعالی ستر نعمتونه دي، همداراز الله سبحانه وتعالی فرمايلي دي: ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً، يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ ^(۳).

الله جل جلاله د يوې قريې مثال بيان کړی چې په امن کې وه او مطمئنه وه او رزق به يې له هر ځای څخه پرېمانه راته.

دکتور وهبة الزحيلي رحمه الله د دې آيت په تفسير کې ليکي چې: له اقتصاد سره سره د الله جل جلاله له سترو نعمتونو څخه امنيت دی ^(۴). بناءً د اقتصادي پرمختګ په برخه کې د هېواد امنيت ډېره مهم رول لوبوي، دا چې لسګونه کاله زموږ په هېواد کې پانګونې نه دي شوي يا په ټيټه کچه شوي عمده لامل يې همدا

(۱) اللباب في علوم الكتاب (۱۵/ ۱۶۰). همداسې خبره په تفسير وسيط کې هم شوې، التفسير الوسيط (۷/ ۱۶۷۹).

(۲) [قریش: ۴].

(۳) [النحل: ۱۶].

(۴) التفسير المنير للزحيلي (۳۰/ ۴۱۷).

ښودای شو چې په هېواد کې امنیت شتون نه درلود، د بېلگې په توګه د ټاپي (TAPI) پروژه یادولی شو چې په تېرو کلونو کې څو ځله افتتاح شوه خو متأسفانه د نا امنۍ له کبله به بېرته پاتې شوه، نو په هېواد کې د پانگونې پر وړاندې بل ستر خنډ نا امنی ده.

۳. د حمایت/ ملاتړ نه شتون:

هېوادونه د پانگونې د جذب په پار ډېر داسې کارونه ترسره کوي چې پانګوال خپله دېته زړه ښه کوي چې هلته پانګونه وکړي؛ د مثال په توګه کارخونو ته سبسایډي (Subsidy) ورکوي؛ له ماليې څخه یې معاف کوي یا تخفیف ورکوي، برېښنا کې مرسته ورسره کوي او داسې نور حمایتونه/ ملاتړ یې کوي تر څو پانګوال پانګونې ته زړه ښه کړي، دا چې زموږ په هېواد کې د پانګوالو حمایت او ملاتړ نشته یا له نشت سره برابر دی نو له همدې امله څوک زړه نه ښه کوي چې دلته په ډاډ مننه توګه پانګونه وکړي.

۴. د وسائلو نه شتون/ کمزوري:

څرګنده خبره ده چې نن سبا ډېری کارونه د برېښنا، انټرنېټ او نورو وسائلو پر مټ ترسره کېږي او زموږ په هېواد کې دا او دېته ورته وسائیل ډېر کمزوري دي نو له همدې امله دا د پانګونې پر وړاندې خنډ او ننگونه بلل کېږي، نو ځکه خلک پانګونې ته زړه نه ښه کوي.

همداراز په تېرو نظامونو کې د اداري فساد، د کدرونو نه شتون، د اشغالګرو مداخله، د شتمنو برمه کول، د پانګوالو د شتمنیو او ملکیتونو لوټل، د ګاونډیو هېوادونو لاس وهنې او داسې نورې ډېرې ننگونې البته موږ په همدې باندې بسنه کوو.

که څه هم د اسلامي نظام په راتللو سره ذکر شوې ستونزې له منځه تللي خو متأسفانه چې اوس هم ځینې ستونزې شتون لري د مثال په توګه: د اسلامي

امارت په رسمیت نه پېژندنه، د نړیوالو له لوري بانګې بندیزونه، د راتلونکي د روښانتیا په موخه د تقنیني سندونو نه موجودیت او داسې نور.

د پانګونې فرصتونه

خرنګه چې د یو کار پر وړاندې ننگونې او خنډونه شتون لري همداسې یې پر وړاندې فرصتونه هم برابرېږي او ننگونې له منځه ځي، مخکې مو د پانګونې ځینې ننگونې بیان کړې دا چې اوس په دې برخه کې کوم فرصتونه برابر شوي په لاندې ډول یې ذکر کوو:

۱- سیاسي ثبات:

مخکې مو وویل چې د اقتصادي ثبات او ودې لپاره ډېر مهم شی سیاسي ثبات دی؛ تاریخ پوهان لیکي چې د الجزائر هېواد اقتصادي وضعیت له همدې امله ډېر خراب وو چې ډول ډول حکومتولۍ پرې واکمنې شوې وې خو کله چې عبدالمؤمن د الجزائر واکمن شو نو ټولو ناخوالو ته یې د پای ټکی کېښود او د ده له واکمنۍ را په دې خوا یې هېواد په اقتصادي ترقۍ کې شو، دا ځکه چې سیاسي ثبات یې پیدا کړ^(۱).

دا چې اوس لله الحمد زموږ په ټول هېواد اسلامي نظام بشپړ حاکمیت/ واکمني لري؛ بهرني قوتونه وېستل شوي او هېواد له سیاسي ثبات څخه برخمن دی نو د اسلامي اقتصاد په اډانه کې پانګونې ته تر ټولو ښه فرصت برابر شوی دی، اوس زموږ ملي شتمن کولای شي د خپل هېواد په بېلابېلو برخو کې پانګونې وکړي؛ ځکه اوس مو هېواد خپل څښتن لري چې له هېڅ بهرني طاقت څخه متاثر نه دي، همداراز په هېواد کې ټول احزاب، گوندونه، سیاسي اختلافات او گډوډۍ له منځه تللي او یو سوچه اسلامي فکر واکمن دی چې د هېواد هر ډول آبادۍ ته یې مټې را نغښتي او هڅې یې کړندۍ کړي.

۲- بشپړ امنیت:

مخکې مو د امنیت د ارزښت په اړه ځینې قرآني آیتونه هم ذکر کړل، د اقتصاد او بډاینې لپاره امنیت تر ټولو مهم عنصر دی، د فقهي مشهور کتاب "الموسوعة الفقهية"

(۱) تاریخ الجزائر في القديم والحديث (۲/ ۳۳۲).

ليکي: فحسن السياسة ينشر الأمن، والأمان في أنحاء البلاد. وعندئذ ينطلق الناس في مصالحهم وأموالهم مطمئنين، فتنمو الثروة، ويعم الرخاء، ويقوى أمر الدين^(۱). د امام غوره سياست د ښارونو په شاوخوا کې امن او امان خپروي چې په دې وخت کې خلک په خپلو مصالحو او مالونو کې په اطمینان سره مزل کوي، ثروت/ شتمني وده کوي، هوساينه عامېږي او د دين کار قوي کېږي.

لله الحمد څرنگه چې افغانستان اوس له بشپړ امنيت څخه برخمن دی او د دې وخت را رسېدلی چې ټول هېوادوال د وطن د آبادۍ په هره برخه کې کوتلي گامونه واخلي نو پانگوالو ته هم په بېلابېلو برخو کې د پانګونې غوره فرصت برابر شوی، له شک پرته ویلی شو چې د دې هېواد ارزښتونه او عام مصلحتونه د شتمنو خلکو، شرکتونو، مالي مؤسسو او... له پانګونو سره تړلي دي، په ځانګړې توګه د صنعت په برخه کې پانګونه زموږ د هېواد ډېر دردونه دوا کولای او د پردیو له اړتیاوو مو خلاصولی شي.

۳. د نظام ملاتړ / حمایت (Protectionism):

یو له مهمو او ارزښتناکو فکتورونو څخه چې پانګوال/ سوداګر سخته اړتیا ورته لري هغه د حکومت ملاتړ او حمایت دی؛ یوازې حکومت کولای شي چې شتمن پانګونې ته وهڅوي او تر شا یې ودريږي، په افغانستان کې د پانګونې په اړه دا هم یو ښه فرصت دی چې واکمن نظام د پانګوالو تر شا کلک ولاړ دی، حمایت او ملاتړ یې کوي او هر ډول ستونزې یې هواروي، همداراز یاد نظام د پانګوالو امنیت تأمین کړی او هر خدمت ته یې لاس په نامه ولاړ دی.

۴. آسانتیاوې او امتیازات:

د اسلامي نظام په راتللو په افغانستان کې له نورو فرصتونو سره سره د نظام له لوري څه آسانتیاوې او امتیازات هم چمتو شوي؛ دا لا څه چې هېواد ته د راستنېدونکو صنعتکارانو او سوداګرو د آسانتیاوو او امتیازاتو په موخه د

(۱) الموسوعة الفقهية الكويتية (۲۵/ ۲۹۹).

اميرالمؤمنين له لوري طرز العمل هم منظور او چاپ شوی، د یاد طرز العمل خوارلسمې مادې ځينې فقرې او بندونه په لاندې ډول دي:

الف. د لوړې او منځنۍ کچې صنعتکارانو او سوداګرو چې په نوې صنعتي برخه کې سرمايه گذاري کوي، پر نورو امتيازاتو سربېره، د کار کوونکو له ماليې پرته له نورو مالياتو څخه د (۵) کلونو لپاره معاف دي.

ب. د لوړې، منځنۍ او ټيټې کچې د صنعتکارانو او سوداګرو وارداتي ماشين آلات او وسائل له ګمرکي محصول څخه معاف کېدل.

ج. له ټيټې کچې صنعتکارانو او سوداګرو څخه پر موجودو مالونو باندې ګمرکي محصول او ماليه نه اخيستل.

د. د صنعتکارانو او سوداګرو د غوښتنې له مخې، د هيئت له تاييد وروسته د هغوی مشخصو فني بهرنيو کار کوونکو او انجنيرانو ته د دوه کلنې ويزې ورکول.

ه. هغه صنعتکاران او سوداګر چې د هيئت د تاييد وړ ګرځېدلي وي، د کابل په نوي ښار (ده سبز) او يا د کور او ښار جوړولو وزارت اړوندو په نورو ښارګوټو کې د يوې نمرې ځمکې مشتق پېژندل کېدل.

و. د لوړې او منځنۍ کچې هغو صنعتکارانو او سوداګرو ته چې د هيئت له خوا ورپېژندل شوي دي، د هغوی د غوښتنې او د سرمايه گذاري د کچې پر اساس، په صنعتي ساحو کې د کارخونو جوړولو لپاره ځمکه په وړيا توګه ورکول کېږي^(۱).

۵ - ستونزې او خنډونه له منځه تللي:

د پانګوالو په راجذبولو کې حکومتونه له بېلابېلو ستراټيژيکو پلانونو څخه کار اخلي؛ د افغانستان اسلامي امارت هم په دې برخه کې بېلابېلې آسانتياوې رامنځته کړي؛ د مثال په توګه:

(۱) د راستنېدونکو صنعتکارانو او سوداګرو لپاره د امتيازاتو او اسانتياوو د تنظيمولو طرز العمل، رسمي جريده، مخ (۱۰۴).

۱. پر خامو موادو د ماليې کمښت، د دې لپاره چې د خصوصي سکتور ښه ملاتړ او هڅونې په پار د ملا عبدالغني "برادر اخوند" په مشرۍ اقتصادي کمپسيون د خصوصي سکتور له لوري له بهر څخه د خامو موادو پر راوړلو ماليه کمه کړه.

۲. بهر ته د پيسو لېږد را لېږد/ TT کولو ستونزه حل شوې، اوسمهال هر سوداګر کولای شي په آساني سره د خامو موادو د رانيولو لپاره بهر ته پيسې TT کړي.

۳. صنعتکارانو ته برېښنا زياته شوې؛ د اوسپنې ويلې کولو او توليدي کارخونو د برېښنا ستونزه هم حل شوې، له دې مخکې به د ورته کارخونو مسئولينو د برېښنا له کمښت څخه شکايت کاوه چې دې چارې يې کارونه ټکني کړي دي، خو له نېکه مرغه د ملا عبدالغني "برادر اخوند" په مشرۍ اقتصادي کمپسيون له برېښنا شرکت سره په همغږۍ ورته کارخونو ته برېښنا ور زياته کړې ده.

۴. د افغاني محصولاتو لپاره نندارتونونه جوړ شوي؛ د سوداګرو/ پانګوالو د تشويق او بازارموندنې په موخه د هغوی د محصولاتو لپاره څو نندارتونونه جوړ شوي چې افغاني محصولات نندارې ته په کې وړاندې کېږي او له ټولو هېوادوالو غوښتل شوي دي چې د بهرنيو محصولاتو پرځای کورني محصولات وکاروي، د اسلامي نظام د هڅو په پايله کې بهر ته د افغاني محصولاتو پر صادراتو ماليه صفر شوې چې سوداګر ډېره خوښي ترې څرګندوي، اوسمهال ځينې کارخونې بهر ته صادرات لري چې ښې بېلګې يې ځينو ګاونډيو هېوادونو ته ګول سيخ، سپين کاغذ او نورو توکو يادونه کولای شو.

۱. د سوداګرو د پاسپورټ او ويزې ستونزه هم حل شوې؛ مخکې به سوداګرو د پاسپورټ او ويزې اخيستلو څخه شکايت کاوه چې الله الحمد دا ستونزه په بشپړه توګه حل شوې او هر سوداګر کولای شي په آساني سره يې ترلاسه کړي.

۲. په ادارو کې بيروکراسي ختمه شوې؛ د اسلامي امارت د هڅو په پايله کې په ادارو کې د سوداګرو او پانګوالو پر مخ د بيروکراسۍ، جواز اخيستلو، د جواز تمديد، ماليې تسليمولو او نورې ستونزې ختمې شوې، د صنعت او سوداګرۍ

وزارت په مشرۍ د دغو مسائلو د طي مراحل لپاره د يوه ګډ ډسک (مېز) پر رامنځته کولو هم کار روان دی چې په جوړېدو سره به يې ټول طي مراحل په يوه اداره کې په يوه وخت کې ترسره کېږي^(۱).

پاييلې

۱. افغانستان په بېلابېلو برخو کې د داخلي او بهرنيو پانګوالو پانګونې ته سخته اړتيا لري؛ همدا پانګونې کولای شي چې د هېواد زخمونو ته پټۍ شي او هېوادوال مو له اقتصادي بحران څخه را وباسي.

۱. د پانګونې په برخه کې په هېواد کې ډېرې ننگونې او خنډونه و چې لله الحمد د اسلامي امارت په راتللو سره هغه ډېرې ننگونې او خنډونه له منځه تللي؛ د هېواد سياسي ثبات او بشپړ امنيت يې د بېلګې په توګه بيانولی شو.

۲. په افغانستان کې پانګوالو ته د پانګونې غوره فرصتونه برابر شوي دي چې؛ پر صادراتو ماليه صفر، د خامو موادو پر وارداتو تخفيف شوې، د نظام له لوري کلک ملاتړ او هر ډول مرسته وجود لري، پانګوال بايد له شته فرصتونو استفاده وکړي او د هېواد د اقتصادي پرمختګ او پرځان د بښاينې لامل وګرځي.

۳. په افغانستان کې د اقتصادي چارو پرمخ بېولو غوره مالي، مسلکي او تخصصي وړتياوې شتون لري چې د خپلې وړتيا پر مټ کولای شي په بېلابېلو برخو کې پانګونې وکړي او په ښه شان يې مدیریت کړي.

وړاندیزونه

۱. د رياست الوزراء محترم اقتصادي معاونيت ته وړاندیز دی چې هېواد ته د افغان او بهرنيو پانګوالو په را جذبولو کې کوتلي ګامونه واخلي او په دې برخه کې پانګوالو ته د لازمو آسانتياوو په برابرولو سره هغوی د د هېودا آبادۍ پر لور وهڅوي.

(۱) د رياست الوزراء اقتصادي معاونيت د آبادۍ په نوم مياشتنۍ مجله، ګڼه (۲)، مخ (۲۶).

۲. صنعت او سوداګرۍ محترم وزارت ته وړاندیز دی چې د پانګونې په برخه کې بېلابېلې آسانتیاوې او سبسایډیانې رامنځته کړي، همداراز د پانګوالو ټول اړوند کارونه له خنډ او ځنډ پرته د ترسره کېدو زمینه برابره کړي.

۳. د ماليې وزارت محترم مقام ته وړاندیز دی چې د پانګونې په برخه کې د ماليې کچه ټیټه کړي؛ خو سوداګر یا شتمن پانګونې ته زړه ښه کړي.

مأخذونه

۱. ابن فراس، أحمد بن فارس بن زكرياء القزويني الرازي، أبو الحسين (المتوفى: ۳۹۵هـ)، معجم مقاييس اللغة، الناشر: دارالفكر، بيروت لبنان.

۲. أبو عيسى، محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك، الترمذي، (المتوفى: ۲۷۹هـ)، سنن الترمذي، الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي - مصر.

۳. حمزه، د. حمزه عبدالكريم، حماد، مخاطرات الاستثمار في المصارف الإسلامية، المكتبة الشاملة.

۴. أبو عبدالله، محمد بن إسماعيل البخاري الجعفي، صحيح البخاري، الناشر: دار طوق النجاة.

۴. لجنة علماء الكويت، الموسوعة الفقهية الكويتية، صادرة عن وزارة الأوقاف والشئون الإسلامية - الكويت.

۵. Enter keywords ليکنه: عبدالوافي نايبزی.

۶. الأفريقي، محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصاري الرويفعي (المتوفى: ۷۱۱هـ)، لسان العرب، الناشر: دار الصادر، بيروت.

۷. د رياست الوزراء اقتصادي معاونيت د آبادي په نوم مياشتنۍ مجله، گڼه (۴)، مخ (۴۳).

۸. المشوخي، زياد بن عابد، الاستضعاف وأحكامه في الفقه الإسلامي، الناشر: دار كنوز إشبيلية للنشر والتوزيع، الرياض - المملكة العربية السعودية.

۹. النمل: ۳۴.

۱۰. دمشق، أبو حفص سراج الدين عمر بن علي بن عادل الحنبلي النعماني (المتوفى: ۷۷۵هـ)، الباب في علوم الكتاب، الناشر: دارالكتب العلمية، بيروت لبنان.

۱۱. لجنة من العلماء، مجموعة من العلماء بإشراف مجمع البحوث الإسلامية بالأزهر، التفسير الوسيط، الناشر: الهيئة العامة لشئون المطابع الأميرية.

۱۲. قريش: ۴.

۱۳. النحل: ۱۶.

۱۴. الزحيلي، د وهبة بن مصطفى الزحيلي، التفسير المنير، الناشر: دارالفكر المعاصر - دمشق.

۱۵. الجزائري، مبارك بن محمد الميلي (المتوفى: ۱۳۶۴هـ)، تاريخ الجزائر في القديم والحديث، الناشر: المؤسسة الوطنية للكتاب بالجزائر.

۱۶. جريده، د عدليې وزارت رسمي جريده، پرله پسې نمبر: (۱۴۵۸).

پوهندوی عبد الحق حبیبی صالحی

شخصیت‌شناسی سفیران پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم

ملخص البحث: إحدى الطرق المهمة التي اتبعها النبي الكريم ﷺ في نشر الإسلام كانت إرسال السفراء والمبعوثين إلى مختلف المناطق والأفراد وزعماء القبائل والحكومات. حيث كُلف هؤلاء السفراء بمهام تبليغية وسياسية واجتماعية، فقاموا بإبلاغ رسالة الإسلام والتوحيد إلى زعماء القبائل والملوك. وقد كانت صفات مثل الإيمان القوي، والذكاء، والشجاعة، والفصاحة في الكلام، والحكمة في الدبلوماسية، تجعلهم ممثلين أكفاء لرسالة النبي ﷺ.

فمن كانوا هؤلاء السفراء؟ وكم كان عددهم؟ تعتمد هذه الدراسة على المنهج الوصفي التحليلي، ومن خلال المصادر المكتبية، تبحث في مشروعية السفارة وسياقها التاريخي، وتعرف بسفراء النبي ﷺ، حيث تكشف أن عددهم بلغ عشرة أشخاص، وأن إرسالهم في مهمات السفارة والدبلوماسية ساهم في انتشار الإسلام وإقامة علاقات دائمة. كما أن ابتعاث هؤلاء السفراء يقدم صورة واضحة عن السياسات الدبلوماسية للنبي الكريم ﷺ، والتي كانت قائمة على الحكمة والمصلحة والدعوة.

خلاصه: یکی از روش‌های مهم پیامبر اکرم صلی الله علیه وآله وسلم در گسترش اسلام، اعزام سفیران و نمایندگان به مناطق، افراد، سران قبائل و حکومت‌های مختلف بود. این سفیران با مأموریت‌های تبلیغی، سیاسی و اجتماعی، پیام

اسلام و توحید را به سران قبائل و پادشاهان رسانیدند و ابلاغ می کردند. ویژگی های مانند ایمان قوی، هوش، شجاعت، فصاحت در کلام و دیپلماسی حکیمانه، آنان را به نمایندگان شایسته برای رسالت پیامبر اکرم ﷺ تبدیل کرده بود. این سفیران کی‌ها بودند و چند تن بودند؟ این مقاله با روش تحلیلی - توصیفی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، مشروعیت سفارت و پیشینه تاریخی آن را بررسی نموده سفیران پیامبر اکرم ﷺ را شناسائی کرده است و نشان می دهد که به تعداد (۱۰) ده تن از سفیران برای مأموریت سفارت و دیپلوماسی اعزام شده اند و مأموریت آنان، به توسعه اسلام و برقراری روابط پایدار انجامیده است و اعزام این سفیران، تصویری روشنی از سیاست های دیپلماتیک پیامبر اکرم ﷺ را که مبتنی بر حکمت، مصلحت و دعوت بود، ارائه می دهد.

کلیدواژه: سفیر، سفارت، دیپلومات، تعداد سفیران، سفیران پیامبر، روابط دیپلوماسی.

مقدمه: الحمد لله رب العلمین. والصلاة والسلام علی محمد رحمة للعالمین وعلی آله وصحابه ومن اتبعهم إلی يوم الدين؛ و بعد:

حسن روابط با انسان‌ها یکی از آموزه‌های تأکیدی و مواصفات عالی اخلاقی اسلام است. آئین اسلام از همان آغاز دولت اسلامی در مدینه توسط پیامبر اسلام ﷺ در فکر ساختن روابط میان انسان‌ها شد. همان‌گونه که روابط افراد را استوار ساخت که نمونه بارز آن پیمان اخوت میان خود مسلمانان و پیروانش بود، رابطه‌ی بین گروه‌ها و اقوام و حتی ملت‌ها و دولت‌ها را نیز برقرار ساخت که نمونه بارز آن فرستادن نامه‌ها به رؤسای دولت‌ها و قدرت‌های جهان آن روز و تبادل سفیران در میان اقوام و ملت‌ها بود. در واقع یکی از مهم‌ترین ابعاد رسالت پیامبر اکرم ﷺ ارسال سفیران و نمایندگان به سوی قبائل، سرزمین‌ها و حاکمان و پادشاهان بود. این اقدام، نه تنها برای تبلیغ اسلام؛ بلکه برای برقراری روابط دیپلماتیک، ایجاد همبستگی میان ساکنان جامعه و مسلمانان

و معرفی آموزه های توحیدی به جوامع گوناگون، انجام می شدسفیران پیامبر اکرم ﷺ نقش اساس در گسترش اسلام و تثبیت جایگاه مسلمانان در جامعه جهانی آن زمان داشتند. آنان با برخورداری از ویژگی هایی همچو دانش، صداقت، شجاعت و مهارت در سخنوری، پیام وحی را به حاکمان و ملت های مختلف ابلاغ کردند.

پرسش این است که این رابطه دیپلماسی اسلام با دیگر ملت ها و کشورها توسط چه کسانی انجام شده است؟ سفیران و دیپلمات های پیامبر اکرم ﷺ کی ها بودند؟ این تحقیق، درصدد پاسخ به این پرسش هاست، به توفیق الهی در روشنی آیات قرآنی و روایات نبوی و سخنان اندیشمندان و اندیشه وران اسلامی، پاسخ های قناعت بخش ارائه خواهد کرد. سفیران پیامبر اکرم ﷺ، روش های دیپلماسی آنان را بررسی نموده به تأثیر مأموریت های دیپلماتیک ایشان در تحولات اجتماعی آن دوران خواهد پرداخت.

مبرمیت: سفیران و نمایندگان دیپلماتیک از منظر شریعت اسلامی، نقش بسیار مهم و مبرمی در برقراری روابط میان ملت ها و دولت ها ایفا می کنند. سفیران نقش حیاتی در گسترش صلح، تبلیغ اسلام، حفظ امنیت، امنیت بین الملل و حفظ منافع امت ها دارند؛ از این جهت پیامبر ﷺ در تعاملات بین الملل و بین الدول خود، سفیران شایسته ی را انتخاب و فرستاده اند. شناخت این سفیران و اهمیت سفارت شان، نیاز مبرم دارد که مسئله از نگاه تاریخی و شرعی مورد کُنکاش قرار گیرد تا زوایای مختلف سفیران آن حضرت ﷺ با تحقیق و تدقیق به اثبات رسیده و شناسائی بهتر آنان برای خوانندگان روشن گردد.

پیشینه تحقیق: پیشینه موضوع «سفیران پیامبر اکرم ﷺ» به صدر اسلام بازمی گردد. پیامبر اکرم ﷺ از همان ابتدای امر، به روابط دیپلماسی و بین المللی ارج گذاشته نمونه های متعددی از روابط دیپلماسی را با افراد و ملت

ها و دولت‌ها را انجام داده است. این موضوع در منابع اسلامی: قرآن، احادیث و تاریخ اسلام مورد توجه قرار گرفته است.

پیامبر اکرم ﷺ خود از دیپلماسی و ارسال سفیران برای انتقال پیام اسلام استفاده می‌کرد. عبدالله بن حذافه سهمی را به کسری (پادشاه ایران)، دحیه کلبی را به قیصر روم، عمرو بن امیه ضمری را به نجاشی (پادشاه حبشه)، به عنوان سفیر فرستاد. این سفیران وظیفه داشتند پیام اسلام را به پادشاهان و سران دولت‌ها منتقل کنند. رفتار و عملکرد این نمایندگان نشان‌دهنده اصول اخلاقی، صداقت و مهارت در دیپلماسی بود. معاهدات صلح پیامبر اکرم ﷺ مانند صلح حدیبیه، به‌وسیله‌ی مذاکره و سفارت و دیپلماسی حضرت عثمان رضی الله عنه منعقد و به پایان رسید. سفیران پیامبر اکرم ﷺ در زمینه‌های مختلف، مانند مذاکره درباره معاهدات، تجارت و حل منازعات بین‌الدولی، فعالیت می‌کردند.

تحقیق درباره این موضوع توسط علماء و اندیشمندان اسلامی انجام شده است. احادیث نبوی، کتب تاریخ و سیره‌نگاری زندگی پیامبر ﷺ، سفیران فرستاده‌ای وی را شرح داده‌اند، مانند سیره ابن هشام، تاریخ طبری، تاریخ الخمیس، رسل الملوك ومن یصلح للرسالة والسفارة و ...

اهداف: این تحقیق، با توجه به شناخت سفیران پیامبر اکرم ﷺ، اهداف زیر را در دائرہ نکات آتی دنبال می‌کند:

- ۱- بررسی مشروعیت سفیر و سفارت از منظر اسلام.
- ۲- بررسی پیشینه‌ی سفیر و سفارت و دیپلماسی از دوران کهن تا دوران معاصر.
- ۳- شناسائی سفیران فرستاده‌ای پیامبر اکرم ﷺ.
- ۴- بررسی چگونگی فرستاده‌های پیامبر اکرم ﷺ و کارکردهای دیپلماسی آنان.

سفیر در اصطلاح فقهی: عبارت از شخص معتمدی است که از جانب حاکم برای انجام یک کار مهم و مشخص فرستاده می‌شود.^(۱)

در اصطلاح دیپلماتیک، سفیر به نماینده‌ای گفته می‌شود که به عنوان نماینده عالی رتبه‌ی یک کشور در کشور دیگر برای توسعه روابط دیپلماتیک و سیاسی و حل اختلافات، فعالیت می‌کند.^(۲)

سفیر بالاترین مقام دیپلماتیک است و در رأس یک سفارت قرار دارد و از سوی یک کشور به کشور دیگر فرستاده می‌شود و وظیفه دارد تا منافع کشور خود را در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در کشور میزبان نمایندگی کند. همچنین، سفیر مسؤول برقراری ارتباطات دیپلماتیک و حل و فصل مسائل بین دو کشور است.

۲-۱. سفارت:

سفارت به معنای نیابت و رسالت و پیام‌رسانی، ریشه اصلی به معنای اصلاح است. بر مکان و جایگاه سفیر نیز سفارت اطلاق می‌شود؛ یعنی خانه‌ای که در آن سفیر اقامت می‌کند. جمع آن سفارات است.^(۳) سفیر بر وزن فعلیل به معنای فاعل است؛ یعنی پیک، پیام‌رسان، رسول، فرستاده و میانجی. جمع آن سفراء است. میانجی‌گری و اصلاح‌کننده میان قوم را نیز سفیر می‌گویند.^(۴)

سفارت در اصطلاح فقهی: عبارت از فرستادن یک فرد مورد اعتماد برای انجام یک کار مشخص است.^(۵)

^۱- همان.

^۲. محمد علی دهخدا، فرهنگ دهخدا، کلمه: سفیر کبیر؛ محمد معین، فرهنگ معین، کلمه: سفیر.

^۳- اسماعیل بن حمای جوهری، الصحاح فی اللغة، ج ۲ ص ۴۴۷؛ ابرهیم مصطفی و دیگران، المعجم الوسیط، ج ۱ ص ۴۳۳.

^۴- همان.

^۵- نک: مجلة البحوث الفقهیة المعاصرة. شماره (۹) ۱۴۱۱ ق. ص ۱۱۶-۱۱۷.

در کل منظور از سفارت و سفیر، پیام‌رسانی از یک دولت به دولت دیگر و میانجی بودن در علایق و ارتباطات میان حکومت‌ها و انجام کارهای مهم و مشخص دولت‌هاست.

۳-۱. دیپلمات:

دیپلمات کلمه‌ی فرانسوی (Diplomate) است، به معنای کسی که شغل او دیپلوماسی باشد و یا در این فن مهارت داشته باشد.^(۱)

دیپلوماسی یعنی فن و عمل رهبری مذاکرات بین ملت‌ها به منظور حصول سازش که مورد رضایت متقابل همگان باشد.^(۲) کلمه دیپلماسی در فرهنگ کشورها از میانه‌ی قرن هفدهم میلادی وارد شد و در طول قرن‌های پسین به کارگیری آن پیشرفته شد تا این که مدلول آن در عصر حاضر برمی‌گردد به هنر مدیریت روابط خارجی کشورها و این مفهوم رایج کنونی آن است و علاوه بر آن، استعمالات مجازی نیز دارد. از این جهت برای دیپلماسی تعریف‌های زیادی شده است و متخصصین حقوق سیاسی معانی مختلفی را بیان کرده‌اند. مارتن غریفیش و تیری اوکالاها دیپلماسی را چنین تعریف می‌کنند: «الدیپلوماسیة فی معناها الشامل هی العملية الكاملة التي تقیم عبرها الدول علاقاتها الخارجية؛ دیپلماسی، در معنای جامع آن، فرایند کاملی است که از طریق آن دولت‌ها، روابط خارجی خود را برقرار می‌کنند».^(۳)

۱- مشروعیت سفارت:

مشروعیت سفارت و فرستادن سفیران از قرآن کریم و سنت نبوی ثابت است. علاوه بر این، ضرورت جامعه انسانی و نیازمندی‌های آن نیز بر این امر دلالت دارد و از این مجرا، بر این امر اجماع شده است.

^۱ - محمد علی دهخدا، فرهنگ دهخدا، کلمه: دیپلمات.

^۲ - محمد علی دهخدا، فرهنگ دهخدا، کلمه: دیپلماسی.

^۳ - مارتن غریفیش و تیری اوکالاها، المفاهیم الاساسیة فی العلاقات الدولية، ص ۲۰۳

در فراز آیات قرآن کریم گونه‌های متعدد سفیران بیان شده است که دلالت بر مشروعیت آن می‌کند. از جمله از زبان ملکه سبا هنگامی که سفیری را به سوی حضرت سلیمان علیه السلام فرستاد، چنین حکایت می‌کند: **وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ**^(۱). و همانا من هدیه‌ای برای آن‌ها می‌فرستم، پس می‌بینم که فرستادگان چه جواب می‌آورند.

اگر یکی از کفار به عنوان سفارت و پیام‌رسانی وارد کشور اسلامی می‌شود، مستحق پناهندگی است. خدای متعال در این مورد می‌فرماید: **وَأِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ**^(۲). و اگر یکی از مشرکان از تو پناه خواست، پس او را پناه بده.

اگر کسانی از کفار به عنوان قاصد و پیام‌رسان وارد کشور اسلامی گردد، این پیام‌رسانی خود امان و پناهندگی است، طوری که امروزه نمایندگان کشورها امنیت جانی و مالی دارند.^(۳)

در حوزه‌ای سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم روایات بسیاری دلالت بر مشروعیت سفارت می‌کند، چنان‌که شخص پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم نیز از سفارت و سفیران عملاً بهره برده است و سفارت و سفیران دیگران را نیز پذیرفته است. در حدیثی ابو رافع رضی الله عنه روایت می‌کند که مرا قریش نزد رسول الله صلی الله علیه وسلم فرستادند؛ چون پیامبر صلی الله علیه وسلم را دیدم، در قلب من اسلام وارد شد. گفتم: ای رسول خدا! می‌دوباره هیچ‌گاهی بر نمی‌گردم. آنگاه پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم فرمود: «إِنِّي لَا أُخِيسُ بِالْعَهْدِ وَلَا أَحْبِسُ الْبُرْدَ؛ من نه عهد و پیمان را تحقیر و سبک می‌پندارم و نه پیک و نامه‌بر

^۱- نمل: ۳۵-۳۷.

^۲- توبه: ۶.

^۳- فخرالدین رازی، مفاتیح الغیب، ج ۱۵ ص ۵۳۱.

را نگه می‌دارم».^(۱) سنت رفتاری پیامبر اکرم ﷺ نیز بیانگر به‌کارگیری آن حضرت ﷺ از سفیران است. چنانکه حوادث سیرت رسول کریم ﷺ مملو از این روش رفتاری است و آن حضرت سفیران بسیاری را با نامه‌های دعوت به اسلام، محضر پادشاهان کشورهای مختلف فرستاده‌اند.^(۲) پیام‌رسانان کفار و سفیران آن‌ها را نیز پذیرفته و استقبال نموده‌اند که هرکدام از این مسائل و وقایع در سیرت آن حضرت ﷺ مشروح و تبیین شده است.

عقل و نیاز اجتماعی نیز دلالت بر مشروعیت سفارت می‌کنند؛ زیرا روابط بین مسلمانان و دیگران متقاضی سفارت و سفیران است؛ زیرا امور صلح و امن، بدون وجود سفیران و پیام‌رسانان به‌پیش نمی‌رود و بر این امر، اجماع مسلمانان منعقدشده است.^(۳)

۲- پیشینه تاریخی سفارت:

روابط دیپلماتی و سفارت‌ها از قدیم در میان جامعه انسانی و توده‌های مردمی رایج بوده و باگذشت روزگار مردمی، توسعه‌یافته و پیشرفته شده است. منظور از دوره‌های قدیم، دوران قبل از کشف کتابت در میان بشر تا سقوط امپراتوری رومی در سال ۴۷۶ میلادی است. قوانین برخی از این مردم از روابط یکدیگر خبر می‌دهند. چنانکه در قانون ملت‌های آسیایی و آفریقایی هنگام به وجود آمدن مدنیت‌های بزرگ، روابط کشوری وجود داشته است؛ مانند کشورهای مصر، سوریه، یونان، روم، بابل، آشور، چین و هند.^(۴)

^۱ - ابوداود سیستانی، سنن أبي داود، ج ۴ ص ۳۸۷ ح ۲۷۵۸؛ احمد بن حنبل شیبانی، المسند، ج ۳۹ ص ۲۸۲ ح ۲۳۸۵۷؛ ابن حبان بستی، صحیح ابن حبان، ج ۱۱ ص ۲۳۳ ح ۴۸۷۷.

^۲ - ابن هشام انصاری، السيرة النبوية، ج ۲ ص ۶۰۶؛ ابن سعد، الطبقات، ج ۱ ص ۲۵۸؛ ابن قیم الجوزية، زاد المعاد، ج ۳ ص ۶۸۸.

^۳ - شمس‌الائمہ محمد بن احمد سرخسی، شرح السير الكبير، ص ۴۷۱؛ محمد بن احمد انصاری قرطبی، الجامع لأحكام القرآن، ج ۸ ص ۷۶.

^۴ - عثمان جمعه ضمیریه، العلاقات الدولية فی الاسلام، ص ۲۴.

سفارت و پیام‌رسانی در هند قدیم، رایج بوده و قوانینی که به نام «مانو» شهرت دارد، در جنبه‌های جنگ و صلح به فرستادن سفیران و پیام‌رسانان باور دارد. مصر باستان نیز در فرستادن سفیران و پیام‌رسان‌ها به نزد بابلی‌ها و دیگران معروف‌اند و وثایق آنان از خلال بعضی کشفیات در سال ۱۸۸۸ میلادی به دست رسیده است. چینی‌ها نیز از قدیم در بعضی از حالات از پیام‌رسانان و فرستاده‌ها استفاده می‌کرده‌اند که این روابط دیپلماسی و رواج سفارت در میان آنان، به قرن سوم قبل از میلاد برمی‌گردد.^(۱)

سفارت در یونان باستان نیز در میان واحدهای سیاسی مستقل آن رواج بود و در میان‌شان سفرا و فرستادگان رد و بدل می‌شدند و آنان را به نام «رسل» یاد می‌کردند که بعدها این نام تغییر کرد و آنان را به‌عنوان «دیپلوماسی» نامیدند. رومی‌ها نظریه دیپلماسی را از یونانی‌ها آموخته‌اند و این پدیده در میان گروه‌های مختلف روم رواج داشته است؛ اما سفیران دیگران روز خوشی در کشور آنها نداشته و به چیزهای مختلف، مانند جاسوس و غیره متهم می‌گردیده و آنها را حبس می‌کردند.^(۲)

سفارت و روابط دیپلوماسی در قرون وسطی، بین سال‌های ۴۷۶ میلادی هم‌زمان با سقوط امپراتوری رومی غربی و سال ۱۴۵۳ م هم‌زمان با فتح قسطنطنیه به دست سلطان محمد فاتح، در میان توده حاکم در اروپا رایج بوده است. هرچند اروپا دارای یک واحد رهبری داخلی و خارجی نبوده است و قوی بر ضعیف حکمرانی کرده است، اما باز هم در میان کشورهای مختلف اروپایی، یک سلسله روابط درونی وجود داشته است.^(۳)

۱- حامد سلطان، القانون الدولي العام، ص ۱۲۲؛ عدنان بکری، العلاقات الدبلوماسية والقنصلية، ص ۲۰.

۲- عبدالعزيز سرحان، مبادئ القانون الدولي العام، ص ۲۳.

۳- حامد سلطان، القانون الدولي وقت السلم، ص ۲۶.

روابط و دیپلماسی بین کشورها در دوران معاصر به نشئت دولت‌های اروپایی و استقلال آن‌ها و به تحولات اقتصادی و سیاسی و فکری برمی‌گردد که در نیمه‌ای قرن ۱۷ میلادی با به عرصه وجود گذاشت.^(۱) پس از پشت سر گذراندن جنگ‌های جهانی اول و دوم بر اساس نظریه حفاظت جهان از جنگ‌های خانمان‌سوز «سازمان ملل متحد» به وجود آمد و قانون روابط کشورها را مطرح و تدوین کرد. چون در این قانون، مصالح کشورهای بزرگ در نظر گرفته شده بود و کشورهای متوسط و کوچک فراموش شده بود، مورد اعتراض بسیاری از کشورها قرار گرفت.^(۲)

قانون ملل متحد در عرصه روابط بین‌الملل، هرچند جهان شمول، متنوع و معاصر است؛ اما چون برگرفته از تمدن غربی است، مبتنی بر مصلحت‌های شخصی، انانیت، خودخواهی و استفاده جویی است.^(۳)

دین مبین اسلام حاوی تمامی جوانب زندگی انسان است.^(۴) رعایت روابط میان کشورها و قانون آن، در نصوص شرعی و در سیرت نبی کریم ﷺ و سیرت و آثار خلفای راشدین در مباحث جهاد و مغازی آن حضرت آمده است.

از این جهت بسیاری از دانشمندان اسلامی بر «قانون بین کشورها» نام «السیر» را اطلاق کرده‌اند.^(۵) روایات نبی کریم ﷺ به این امر دلالت می‌کند.^(۶) پیامبر اکرم ﷺ به اکبر بن عبدالقیس نامه‌ی نوشت.^(۱)

^۱ - محمد حافظ غانم، القانون الدولي، ص ۵۵-۵۷.

^۲ - محمد حافظ غانم، القانون الدولي، ص ۵۵-۵۷؛ قانون سازمان ملل متحد، ماده: ۲۷ فقره: ۳.

^۳ - نک: عبدالعزيز سرحان، العودة لممارسة القانون الدولي الأروبي المسيحي؛ محمد عزيز شكري، المدخل الى القانون الدولي، ص ۳۱-۳۲.

^۴ - علاء الدين بخاری، كشف الاسرار، ج ۱ ص ۷-۱۳؛ ابن خلدون، المقدمة، ج ۲ ص ۷۸۰، ابن عابدين شامی، رد المحتار، ج ۱ ص ۷۹؛ عبد الوهاب خلاف، أصول الفقه، ص ۳-۳۳؛ محمد خضری، تاریخ التشريع الاسلامی، ص ۳۳-۳۴.

^۵ - محمد علی تھانوی، كشف اصطلاحات الفنون، ج ۱ ص ۱۷۰.

^۶ - ابوداود سلیمان بن اشعث سیستانی، سنن أبي داود، ج ۴ ص ۲۵۶.

عمر فاروق رضی الله عنه به نامه‌ای انس بن الحلیس یکی از سران لشکر، پاسخ گفت و او را به عدالت و ذکر الهی توصیه کرد.^(۲)

برای نخستین بار اصطلاح «سیر» را بر «قانون میان کشورها» امام ابوحنیفه رحمه الله در قرن دوم هجری مطرح نموده و در درس‌هایی که از قوانین جنگ و صلح اسلام ارائه می‌کرد، از آن سخن گفته است. این قوانین مطرح کرده را شاگرد رشیدش امام محمد بن الحسن شیبانی در کتاب «السير الكبير» و «السير الصغير» نقل و به ما رسانده است. پس از این اصطلاح در میان اندیشمندان و فقیهان در عصرهای بعدی رایج و مورد استفاده قرار گرفت. امام محمد بن الحسن شیبانی در این دو کتاب عنایت فراوان به روابط دیپلماسی اسلام و کشورهای اسلامی انجام داده که مایه‌ی تمامی تحقیقات نویسندگان است.^(۳) جرسیوس که تقریباً از (۹) قرن تا حال، پدر قانون بین‌الملل شناخته می‌شود، خوشه‌چین امام محمد بن الحسن شیبانی است؛ بلکه دیگر پدران قانون‌های بین‌المللی قبل از جرسیوس مانند بیبریلو، آیالا، فیتوریا و سواریز و دیگران نیز متأثر از فرهنگ اسلامی بودند؛ مگر این تأثر را از ترس رجال دینی مسیحیت و کلیسا پنهان می‌کردند.^(۴)

۲- سفیران پیغمبر اکرم

پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم پس از بنیان‌گذاری دولت اسلامی در مدینه منوره و پایه‌گذاری روابط میان ملت‌ها و کشورها، سفیران و دیپلمات‌های بسیاری را با اهداف مختلف و بیشتر از همه به هدف دعوت اسلامی به‌سوی سران ملت‌ها و کشورهای بی‌شماری فرستاده است. طبق بررسی این نوشته به تعداد ده^(۱۰)

^۱- ابن سعد محمد بغدادی، الطبقات الكبرى؛ ج ۱ ص ۲۱۶.

^۲- ابوجعفر محمد بن جریر طبری، تاریخ الرسل والملوک، ج ۳ ص ۵۸۵.

^۳- محمد حمیدالله، دولة الاسلام والعالم، ص ۲۳-۲۴.

^۴- محمد کامل یاقوت، الشخصية الدولية، ص ۲۷۱-۲۷۳؛ عثمان ضمیریه، أصول العلاقات الدولية فی فقه الإمام الشیبانی، ج ۲ ص ۱۳۱۵.

سفیر از سوی پیامبر اکرم ﷺ به جاهای مختلف فرستاده شده که در زیر شناسه‌های آنان را بیان می‌کنیم.

۱- جریر بن عبدالله بجلی رضی الله عنه:

ایشان را پیامبر اکرم ﷺ در سال دهم هجرت به‌سوی، «ذي الكلاع: سمیع بن باکور» فرستاد. وی از ملوک و پادشاهان طوایف بود و دعوای ربوبیت می‌کرد. سرانجام وی با خانمش صریمة بنت أبرهة بن الصباح مسلمان شد.^(۱)

۲- شجاع بن وهب الاسدی رضی الله عنه:

شجاع اسدی را نبی کریم ﷺ به‌عنوان سفیر به‌سوی شمر بن الحارث بن ابي شمر غسانی یکی از پادشاهان غسان فرستادند. زمانی که شجاع نامه را به شمر رساند، تکبر نموده هشدار حمله بر پیامبر ﷺ را داد؛ اما سرانجام شجاع را با هدایا برگرداند و مسلمان نشد.^(۲)

همچنان شجاع را در سال هفتم هجری با نامه‌ی به‌سوی «جبلۃ بن الایهم غسانی» که از آخرین پادشاهان غسان است، نیز فرستاده‌اند. وی مسلمان شد همراه با نامه‌ی، هدایایی نیز به آن حضرت ﷺ فرستاد.^(۳)

۳. حاطب بن ابي بلتعة رضی الله عنه:

این سفیر را پیامبر اکرم ﷺ در سال هفتم هجری به‌سوی «مقوقس: جریج بن مینا قبطی» پادشاه مصر فرستاد.

مقوقس پس از خواندن نامه مایل به اسلام شد و پاسخ نامه را همراه هدایای بیش‌بهایی خدمت آن حضرت فرستاد که در آن هدایا دو تا کنیز: ماریه و خواهرش و یک مرکب برای سواری به نام دلدل بود.^(۴)

^۱- حسین بن محمد دیاربکری، تاریخ الخمیس، ج ۲ ص ۱۴۵؛ ابویعلی ابن الفراء، رسل الملوك ومن يصلح للرسالة والسفارة، ص ۲۴.

^۲- رسل الملوك، ص ۲۴، تاریخ الخمیس، ج ۲ ص ۳۹.

^۳- تاریخ الخمیس، ج ۲ ص ۱۶؛ رسل الملوك، ص ۲۴.

^۴- حسین بن محمد دیاربکری، تاریخ الخمیس، ج ۲ ص ۳۷-۳۸؛ ابویعلی ابن الفراء، رسل الملوك، ص ۲۴.

۴- عمرو بن العاص رضی الله عنه:

این سفیر را پیامبر اکرم ﷺ در سال هشتم هجری در ماه ذی القعدة الحرام، به‌سوی جیفر و عبدا پسران جلندی فرستاد.

ایشان از سران قبایل «ازد» در عمان بودند. ایشان پیامبر اکرم ﷺ را تصدیق کردند و اسلام آوردند و در نتیجه بر تمام عمان غالب آمدند.^(۱)

۵- دَحِيَّةُ بْنُ خَلِيفَةَ الْكَلْبِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:

این سفیر را پیامبر اکرم ﷺ با نامه‌ی به‌سوی قیصر پادشاه روم فرستاد. نامه را دحیه در بیت‌المقدس به وی تسلیم داد. قیصر هرچند نامه را تصدیق نموده و مایل به ایمان شد و گفت: اگر وطن

ما می‌بود، حتماً به او ایمان می‌آوردم و برایش کمک می‌کردم؛ اما از ترس نصاری ایمان خود را اظهار نتوانست.^(۲)

۶- عَمْرُو بْنُ أُمَيَّةَ ضَمَرِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:

این سفیر را پیامبر اکرم ﷺ در سال هفتم هجری به‌سوی نجاشی پادشاه حبشه فرستاد. اسم وی اصحمه است. نجاشی نامه رسول الله ﷺ را گرفت و به چشمان خود مالید و از تخت خود پائین آمده متواضعانه بر زمین نشست و به پیامبری نبی کریم ﷺ شهادت داد. پاسخ‌نامه بسیار مؤدبانه نوشت و در ایمان و صداقت خود را اظهار کرد و عمرو را با تحایفی به نزد پیامبر اکرم ﷺ فرستاد.^(۳)

۷- سَلِيطُ بْنُ عَمْرٍو عَامِرِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:

این سفیر را پیامبر اکرم ﷺ با نامه‌ی به‌سوی ثمامه بن اثال حنیفی و هودّه بن علی حنیفی به یمامه فرستاد و در نامه خود ایشان را به اسلام دعوت کرد. وقتی که نامه به آنان رسید، سلیط را اکرام کردند، اما اسلام را نپذیرفتند.^(۴)

^۱- تاریخ الخمیس، ج ۲ ص ۱۱۶؛ رسل الملوك، ص ۲۴.

^۲- تاریخ الخمیس، ج ۲ ص ۳۱-۳۴؛ رسل الملوك، ص ۲۴؛ بخاری، صحیح البخاری، ج ۱ ص ۷.

^۳- تاریخ الخمیس، ج ۲ ص ۳۰؛ صحیح البخاری، ج ۳ ص ۱۴۰۷ ح ۳۶۶۵.

۸- علاء بن الحضرمي رضي الله عنه:

پیامبر اکرم ﷺ علاء بن حضرمی را به‌سوی منذر بن ساوی عبدی و اهل ردت و ساکنان بحرین فرستاد. منذر و اهل بحرین توسط این نامه مسلمان شدند و پس‌از آن خراج و مالیات شان را به مدینه فرستادند.^(۲)

۹- مهاجر بن امیه مخزومی رضي الله عنه: این سفیر را پیامبر اکرم ﷺ به‌سوی حارث بن عبد کلال حمیری و پادشاهان حمیر فرستاد. وی در پاسخ گفت: من در این مورد فکر می‌کنم. بعد در سال نهم هجری زمانی که پیامبر اکرم ﷺ از غزوه تبوک برمی‌گشت، مسلمان شد.^(۳)

۱۰- عبد الله بن حذافة السهمي رضي الله عنه: این سفیر را پیامبر اکرم ﷺ به‌سوی کسری بن هرمز پادشاه فارس فرستاد. کسری نامه را پاره کرد که آنگاه پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: «خدایا! پارس را پاره‌پاره کن.»^(۴)

نتیجه‌گیری:

از تحقیق و بررسی‌ای که در مورد مسئله سفارت و سفیران پیامبر اکرم ﷺ انجام شد، به نتایج زیر دست می‌یابیم:

- ۱- سفارت و دیپلماسی از منظر شریعت اسلامی، امر مشروع است.
- ۲- پیشینه سفارت و دیپلماسی به دوره‌های قبل از اسلام برمی‌گردد، اما دین مبین اسلام به آن ارج گذاشته و قوانین و امتیازات ویژه برای آن قائل شده است.
- ۳- شخص پیامبر اکرم ﷺ از سفارت و سفیران استفاده کرده و بهره برده‌اند.
- ۴- شخص پیامبر اکرم ﷺ سفارت و سفیران دیگران را پذیرفته و با آنان با آداب دیپلماسی نیکو پیش آمده‌اند.

^۱- رسل الملوك، ص ۲۴-۲۷؛ تاریخ الخمیس، ج ۲ ص ۳۹-۴۰.

^۲- رسل الملوك، ص ۲۴-۲۷؛ تاریخ الخمیس، ج ۲ ص ۲۲۱-۲۲۲.

^۳- تاریخ الخمیس، ج ۲ ص ۱۸۳.

^۴- رسل الملوك ومن يصلح للرسالة والسفارة، ص ۲۴-۲۷.

۵- در این نوشته ده (۱۰) سفیر فرستاده پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم مورد بحث قرار گرفته که به سران قبائل و شاهان امپراتوری‌ها فرستاده شده‌اند.

پیشنهادهات

- ۱- محققان، در میان روش‌های سفارت در سیره نبوی و دیپلوماسی معاصر، پژوهش‌های تطبیقی انجام دهند.
- ۲- وزارت خارجه امارت اسلامی، براساس سبک و سیره سفیران پیامبر، الگویی برای تربیت دیپلومات‌های معاصر مسلمان ارائه کند.
- ۳- بسیاری از سفیران پیامبر اکرم هنوز مورد پژوهش دقیق قرار نگرفته‌اند، توصیه می‌شود که زندگینامه و مأموریت‌های آن بررسی شود.
- ۵- امارت اسلامی با هدف احیای دیپلوماسی ارزشی و اخلاق مدار، همایش‌هایی در سطح ملی یا بین‌المللی برگزار نماید.
- ۶- پیشنهاد می‌شود که در مورد ویژگی‌ها اخلاقی، روحی و فکری هر یک از سفیران پیامبر اکرم پژوهش‌های جداگانه‌ای انجام شود تا الگوهای فردی برای نسل امروز استخراج گردد.
- ۷- شخصیت‌شناسی سفیران نبوی در برنامه‌های درسی دیپلوماسی پوهنتون‌ها تلفیق شود تا در تربیت نسل نوین مدیران و دیپلومات‌های اسلامی مؤثر واقع گردد.

مآخذ

- ۱- القرآن الکریم.
- ۲- إبراهيم مصطفى و دیگران، المعجم الوسيط، تحقیق: مجمع اللغة العربية، دار الدعوة، قاهره. بی‌تا.
- ۳- ابن حبان، ابوحاتم، محمد بن حبان بن أحمد تمیمی بستی، صحیح ابن حبان بترتیب ابن بلبان، تحقیق: شعيب الرنؤوط، مؤسسة الرسالة - بیروت، چ دوم، ۱۴۱۴ هـ - ۱۹۹۳ م.

- ٤- ابن خدون، ولى الدين عبدالرحمن بن محمد بن خلدون، مقدمة ابن خلدون، تحقيق: عبدالله محمد الدرويش، چ اول، داريعرب، سوريه، ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م.
- ٥- ابن سعد، ابوعبدالله محمد بن سعد هاشمى بصرى، الطبقات الكبرى، تحقيق: محمد عبدالقادر عطا، چ اول، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤١٠ هـ - ١٩٩٠ م.
- ٦- ابن عابدين شامى، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين دمشقى حنفى، رد المحتار على الدر المختار، دار الفكر، بيروت، چ دوم، ١٤١٢ هـ - ١٩٩٢ م.
- ٧- ابن فارس، أحمد بن فارس بن زكرياء قزوينى رازى، ابوالحسين، مجمل اللغة، تحقيق: زهير عبدالمحسن سلطان، مؤسسة الرسالة، بيروت، چ دوم، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م.
- ٨- ابن قيم، شمس الدين محمد بن ابى بكر جوزى، زاد المعاد فى هدى خير العباد، چ بيست وهفتم، مؤسسة الرسالة، بيروت - مكتبة المنار الإسلامية، كويت، ١٤١٥ هـ / ١٩٩٤ م.
- ٩- ابن هشام، عبد الملك بن هشام بن أيوب الحميرى المعافري أبو محمد، السيرة النبوية، تحقيق: طه عبد الرؤوف سعد، دار الجيل، بيروت، ١٤١١ هـ
- ١٠- ابويعلی، قاضى محمد بن الحسين، ابن الفراء، رسل الملوك ومن يصلح للرسالة والسفارة، تحقيق: صلاح الدين المنجد، چ دوم، دار الكتاب الجديد - بيروت. ١٣٩٢ هـ، ١٩٧٢ م.
- ١١- إدارات البحوث العلمية والإفتاء والدعوة والإرشاد، مجلة البحوث الفقهية المعاصرة. شماره (٩) سعودي، ١٤١١ ق
- ١٢- ازهرى، محمد بن احمد ابومنصور هروى، تهذيب اللغة، تحقيق: محمد عوض مرعب، دار إحياء التراث العربى، چ اول، بيروت، ٢٠٠١ م.
- ١٣- بخارى، عبدالعزيز بن احمد، علاء الدين حنفى، كشف الاسرار شرح اصول البزدوى، چ اول، مطبعة الشركة الصحافية العثمانية - دارالكتاب العربى، بيروت، ١٣٠٨ ق.
- ١٤- بخارى، محمد بن اسماعيل ابوعبدالله جعفى، الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه، تحقيق: محمد

- زهیر بن ناصر الناصر، ترقیم: محمد فؤاد عبد الباقي، چ اول، دار طوق النجاة، بیروت، ۱۴۲۲ ق.
- ۱۵- بکری، عدنان، العلاقات الدبلوماسية والقنصلية، چ اول، المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، بیروت، ۱۴۰۶ ق.
- ۱۶- تھانوی، محمد بن علی بن محمد حامد فاروقی حنفی، کشاف اصطلاحات الفنون والعلوم، تحقیق: علی دحروج، مراجعه: رفیق العجم، تعریب و ترجمه: عبدالله خالدی و جورج زینانی، چ اول، مكتبة لبنان ناشرون، بیروت، ۱۹۹۶ م.
- ۱۷- جوهری، ابونصر اسماعیل بن حماد فارابی، الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية، تحقیق: أحمد عبد الغفور عطار، چ چهارم، دار العلم للملايين، بیروت، ۱۴۰۷ هـ - ۱۹۸۷ م.
- ۱۹- حامد سلطان، القانون الدولي وقت السلم، دار النهضة، قاهره، ۱۹۷۶ م.
- ۲۰- خضری، محمد. تاریخ التشريع الاسلامی. تعلیق: محمد حسنی عبدالرحمن. چ اول، دار التوزيع والنشر الاسلامیة، قاهره، ۱۴۲۷ ق.
- ۲۱- خلاف، عبدالوهاب، علم اصول الفقه، تحقیق: علی بن نایف الشحود، چ هفتم، درالحديث، قاهره، ۲۰۰۸ م
- ۲۲- دهخدا، علی اکبر، فرهنگ لغت دهخدا، چ اول، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۷ ش.
- ۲۳- دیاربکری، حسین بن محمد بن الحسن، تاریخ الخميس في أحوال أنفس النفیس، دار صادر - بیروت، بی تا.
- ۲۴- رازی، فخر الدین محمد بن عمر تمیمی شافعی، مفاتیح الغیب، چ سوم، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۲۰ هـ
- ۲۵- سرحان عبدالعزيز، مبادئ القانون الدولي العام، دار النهضة، قاهره، ۱۹۸۰ م.

- ٢٦- سرحان، عبدالعزيز، العودة لممارسة القانون الدولي الأروبي المسيحي؛ دار النهضة، مصر. ١٤١٦ ق.
- ٢٧- سرخسى، شمس الأئمة ابوبكر محمد بن أحمد بن أبي سهل، شرح السير الكبير. الشركة الشرقية للإعلانات. بى جا، ١٩٧١ م.
- ٢٨- سيستانى، ابوداؤود سليمان بن أشعث الازدى، سنن أبى داؤود، تحقيق: شعیب أرنؤوط - محمّد كامل قره بللي، چ اول، دار الرسالة العالمية، بيروت، ١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩ م
- ٢٩- شكرى، محمد عزيز، المدخل الى القانون الدولي وقت السلم، دارالفكر، دمشق. ١٩٧٣ م.
- ٣٠- شيبانى، احمد بن حنبل، المسند، تحقيق: أحمد محمد شاكر، چ اول، دار الحديث، قاهره، ١٤١٦ هـ - ١٩٩٥ م.
- ٣١- ضميرية، عثمان جمعه، أصول العلاقات الدولية فى فقه الإمام محمد بن الحسن الشيبانى. دار المعالى، اردن. ١٤١٩ ق.
- ٣٢- ضميريه، عثمان جمعه، العلاقات الدولية فى الاسلام، چ اول، كلية الدراسات العليا والبحث العلمى، جامعة الشارقة، ١٤٢٨ ق - ٢٠٠٧ م.
- ٣٣- طبري، ابوجعفر محمد بن جرير بن يزيد الاملي، جامع البيان فى تأويل القرآن، تحقيق: أحمد محمد شاكر، چ اول، مؤسسة الرسالة، ١٤٢٠ هـ - ٢٠٠٠ م.
- ٣٤- قانون سازمان ملل متحد، ماده: ٢٧ فقره: ٣.
- ٣٥- قرطبي، أبو عبد الله محمد بن أحمد بن أبي بكر بن فرح الأنصاري الخزرجي شمس الدين، الجامع لأحكام القرآن، تحقيق: هشام سمير البخاري، دار عالم الكتب، الرياض، المملكة العربية السعودية- ١٤٢٣ هـ / ٢٠٠٣ م.
- ٣٦- مارتن غريفيش و تيرى اوكالاها، المفاهيم الاساسية فى العلاقات الدولية، مركز الخليج للابحاث، چاپ اول. دبی، الامارات العربية المتحدة، ٢٠٠٨ م.

تبيان ————— شخصیت شناسی سفیران پیامبر اکرم ﷺ

۳۷- محمد حمید الله، دولة الاسلام و العالم. سلسلة الثقافة الاسلامية، قاهره، ۱۳۸۲ ق.

۳۸- معین، محمد، فرهنگ جامع معین، انتشارات امیر کبیر، تهران، ۱۳۵۰ ش.

۳۹- یاقوت، محمد کامل، الشخصية الدولية فی القانون الدولي والشریعة، عالم الكتب، بیروت. ۱۴۰۵ ق.

خېږنيار احسان الله حليمي

په نېکو عملونو کې وړاندې والی د قرآن کریم او نبوي سنتو په رڼا کې

ملخص البحث:

إنَّ المبادرة في الأعمال الصالحة من القيم الأساسية في الإسلام، لأنها ترشد المؤمن إلى طريق النجاح ونيل رضا الله تعالى. فالحياة محدودة، ولا يدري الإنسان هل يعطي له بفرصة أخرى أم لا، لذا ينبغي استغلال كل لحظة في فعل الخير. يأمر الإسلام الإنسان بالمبادرة في العبادات، والصدقة، وخدمة الناس، لأنَّ الأعمال الصالحة تحقق الفوز في الدنيا والآخرة. وتأخيرها من وساوس الشيطان التي تؤدي إلى الكسل والغفلة. يحثُّ القرآن الكريم والسنة النبوية المؤمنين على التنافس في أعمال الخير، لأنَّ ذلك لا ينفع الفرد فحسب، بل يحفظ المجتمع أيضًا من الفساد والضعف. ومن يبادر إلى الخير، يحظى بمعونة الله وبركاته.

لنډيز: په نېکو عملونو کې وړاندې والی د اسلام له اساسي ارزښتونو څخه دی، ځکه چې دا عمل مؤمن ته د بریا او د الله تعالی رضا ته د رسېدو لاره ښيي.

ژوند محدود دی او انسان نه پوهېږي چې بله موقع به ورته برابرېږي او که نه، نو باید هره شېبه یې د خیر لپاره وکارول شي. د اسلام سپېڅلی دین انسان ته امر کوي چې د عبادتونو، صدقې، او د خلکو د خدمت په چارو کې بېړه وکړي، ځکه چې نېک عملونه د دنیا او آخرت د بریا سبب ګرځي. د نېکو عملونو ځنډول د شیطان له

تبيان ————— په نېكو عملونو کې وړاندې...

وسوسو څخه دي چې انسان تنبل او غافل کوي. قرآن کریم او نبوي سنت مؤمنان هڅوي چې د خیر په کارونو کې یو له بله وړاندې والی وکړي ځکه چې دا چاره نه یوازې په خپله فرد ته ګټه لري، بلکې ټولنه هم له فساد او کمزورۍ څخه ساتي. څوک چې د خیر په چارو کې وړاندې والی وکړي، د الله تعالی ځانګړې مرسته او برکت ترلاسه کوي.

سریزه:

الحمد لله رب العلمين والصلاة والسلام على سيد المرسلين وعلى آله وأصحابه أجمعين وبعد.

په اسلام کې په ښو کارونو کې وړاندې والی کول د ایمان او تقوا نښه ده او د مسلمانانو د ژوند لپاره مهمه لارښوونه ده. د قرآن کریم او نبوي سنتو په رڼا کې مسلمانان هڅول شوي چې په نېکو او ښو عملونو کې وړاندې والی وکړي ځکه چې دا د الله تعالی د رضا ترلاسه کولو او د آخرت د کامیابۍ لپاره یوه مهمه لاره ده. په نېکو کارونو کې وړاندې والی کول د هغو خلکو ځانګړنه ده چې د خپل دین او ټولنې د اصلاح او نېکمرغۍ لپاره خپل ټول توان او وخت په ښو کارونو کې مصرف کوي. دغه اصل نه یوازې په فردي ژوند، بلکې په ټولنیز ژوند کې هم د خیر او ښه والي لپاره اساسي رول لري. په دې موضوع کې به د قرآن کریم او نبوي احادیثو پر اساس د ښو کارونو په ترسره کولو کې د وړاندې والي اهمیت وڅېړل شي، ترڅو د مسلمانانو لپاره د الله تعالی د رضا ترلاسه کولو لاره روښانه شي.

د څېړنې ارزښت:

دا چې نبي ﷺ زموږ ستر لارښود دی، نو له دې کبله د نبي ﷺ ژوند، ناسته ولاړه، اخلاق، عبادات، معاملات او دعوت پېژندل ضروري خبره ده، ترڅو د ژوند په ټولو چارو کې د هغه پرېل روان شو او لارښوونې یې عملي کړو، بې له شکه دا ګرځي چې زموږ او د ټولنې د کامیابۍ سبب ګرځي. په نېکو کارونو کې تر نورو ځان مخکې کول د هر مؤمن ځانګړنه ده او باید هر مؤمن پرې سمبال واوسي. په نېکو کارونو کې

وړاندې والی له مرگ سره تړلې موضوع ده. انسان بايد د مرگ له رارسېدو څخه مخکې د مرگ لپاره تياری وکړي، په نېکو اعمالو کې وړاندې والی وکړي، د آخرت لپاره ذخيره برابره کړي او د نېکو کارونو له وروسته والي څخه بايد ډډه وشي. دلته اړينه ده چې د دې موضوع اړوند آياتونه او حديثونه ذکرکړم، ترڅو عام خلک پرې وپوهېږي، ځانونه د نېکو اعمالو د ترسره کولو لپاره برابر کړي او د دنيا او آخرت له ذلت او رسوايي څخه په امن کې پاتې شي.

د څېړنې مېرْمیت:

په اسلامي ژوند کې په ښو کارونو کې وړاندې والی کول د ديني او اخلاقي بشپړتيا اساس دی. په قرآن کریم او نبوي احاديثو کې ښو عملونو کې د وړاندې والي سپارښتنه شوې ده او دا کار نه يوازې فردي ژوند کې، بلکې په ټولنيز ژوند کې هم د مثبتو بدلونونو لامل گرځي. موږ په معاصره نړۍ کې له فردي او ټولنيزو ستونزو سره مخامخ يو، له همدې کبله په نېکو کارونو کې له وړاندې والي څخه مفهوم د انسانيت د ښه والي او د ټولنې د اصلاح لپاره اړين دی. دا موضوع د مسلمانانو لپاره يوه اړينه لارښوونه ده چې څنگه د الله تعالی رضا ترلاسه کړي او د خپل ژوند په ټولو برخو کې د خير او نيکۍ لاره غوره کړي.

د څېړنې اهداف

- ۱- عام مؤمنان نېکو عملونو ته هڅول.
- ۲- مسلمانانو ته دا لارښوونه کول، چې څرنگه په خپل ژوند کې د نېکو عملونو لورې ته پاملرنه وکړي او له سستي څخه ځان وساتي.
- ۳- د الله تعالی رضا او د آخرت کاميابي ترلاسه کول.

د څېړنې منهج: په دې مقاله کې له تحليلي ميتود څخه استفاده شوې ده.

د څېړنې اصلي پوښتنه: په قرآن کریم او نبوي سنتو کې په نېکو کړنو کې وړاندې والی څرنگه ښودل شوی دی؟

د خپرنې فرعي پوښتنې

- ۱- په نېكو عملونو کې د وړاندې والي په اړه كومه بېلگه شتون لري؟
- ۲- قرآن كريم موږ څرنگه په نېكو عملونو کې وړاندې والي ته هڅوي؟
- ۳- څنگه كولاى شو چې تر نورو مخكې په نېكو عملونو کې وړاندې والى وكړو؟

په نېكو عملونو کې وړاندې والى د قرآن كريم او نبوي سنتو په رڼا کې

په اسلام کې په نېكو عملونو کې وړاندې والى كول مهم ارزښت لري. مسلمان بايد تل د الله تعالى د رضا د ترلاسه كولو لپاره د نېكو عملونو په ترسره كولو کې تر نورو وړاندې وي، په ځانگړې توگه په داسې وختونو کې چې ډېرې ستونزې او ننگونې موجودې او انسان له نېكو عملونو څخه غافل كوي. قرآن كريم په نېكو عملونو کې د وړاندې والى اهميت څرگندكړى دى او موږ ته يې د الله تعالى د مغفرت او جنت ته د رسېدو لپاره وړاندې والى ښودلى دى. همدارنگه د رسول الله ﷺ په احاديثو کې هم د نېكو عملونو په ترسره كولو کې په وړاندې والي ټينگار شوى دى چې دا موږ د وخت او فرصتونو له هرې لحظې څخه گټې اخيستلو ته هڅوي. په دې موضوع پورې اړوند ډېر آيتونه او حديثونه شتون لري چې دلته يې د ځينو يادونه به كوو.

أ- هغه آيتونه چې په نېكو عملونو کې د وړاندې والي په اړه راغلي دي:

الله تعالى په قرآن كريم کې په وار وار مؤمنان د نېك عمل كولو ته هڅولي. مؤمنان او بندهگان بايد دنيا ته د راتگ هدف وپېژني د اخروي ژوند د جوړولو لپاره كوښښ وكړي او له بې ځايه وخت تېرولو څخه ځان وساتي، لكه څرنگه چې الله تعالى فرمايلي دي:

- ۱- ﴿لَيْسُوا سَوَاءً مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ ءَانَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَٰئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾^(۱).

۱- [آل عمران: ۱۱۳-۱۱۴].

(خو ټول هم) سره برابر نه دي، له اهل كتابو يوه ډله په (حق) ولاړه ده چې د شپې په شېبو کې د الله تعالى آيتونه لولي او دوى سجدي کوي، په الله تعالى او وروستۍ ورځ ايمان راوړي، د نېکږو امر کوي، له بديو ايسارول کوي، په نېو چارو کې بېره کوي او همدا دوى د صالحانو له ډلې دي).

۲- الله تعالى فرمايلي دي: ﴿وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ۖ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۖ وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ﴾^(۱).

(اې مؤمنانو! خو برابره زيات سود مه خورئ او الله تعالى نه و وېرېرئ ترڅو بريالي شئ او له هغه اور څخه ځان وساتئ چې کافرانو ته چمتو شوى دى او د الله تعالى او رسول اطاعت وکړئ ترڅو رحم درياندې وشي او د خپل رب د بښنې او هغه جنت په لوري بېره وکړئ چې پلنوالى يې (لکه) آسمانونه او ځمکه ده، متقيانو ته چمتو شوى).

۳- الله تعالى فرمايلي دي: ﴿وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ، فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَاهُ زَوْجَةً إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ﴾^(۲).

(او زکريا عليه السلام در ياد کړه کله چې هغه خپل رب ته غږ وکړ: اې پروردگاره! ما يوازې مه پرېږده! او ډېر غوره وارث خو همدا ته يې نو موږ د هغه دعا قبوله کړه او هغه ته مو يحيى عليه السلام ورکړ او د هغه مېرمن مو مستعده کړه (د ولادت د شنډتوب څخه مو وويستله) دغو کسانو د نېکۍ په چارو کې منډې ترې کولې او موږ يې له ميلان او وېرې سره بللو او زموږ پر وړاندې غاړه اړيښودونکي و).

۴- الله تعالى فرمايلي دي: ﴿إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِّنْ حَشِيَّةٍ رَّبِّهِمْ مُّشْفِقُونَ، وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ، وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ، وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ، أُولَٰئِكَ يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ﴾^(۱).

۱- [آل عمران: ۱۳۰-۱۳۳].

۲- [الانبيا: ۸۹-۹۰].

(بې شکه هغه خلک چې د خپل رب له وېرې لږېدونکي وي او هغوی چې د خپل رب په آیتونو ایمان راوړي او هغوی چې له خپل رب سره څه نه شریکوي او هغوی چې ورکوي هر څه ورکوي (زکاتونه او خیراتونه) حال دا چې زړونه یې په دې وېرېدونکي وي چې دوی د خپل رب لور ته ورگرځېدونکي دي، همدا خلک په نېکښو کې منډې ترې وېهي او همدوی ور وړاندې کېدونکي دي).

۵- الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَلِكُلِّ وَجْهٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَأَسْتَخِرُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾^(۲).

(او هر چاته یو لوری دی چې هغه مخ ورگرځوونکی دی نو تاسو په نېکښو کې سیالي کوئ هر چېرته چې یاستی، ټول به الله تعالی راولي بې شکه الله تعالی په هرڅه قادر دی).

۶- الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَأَسْتَخِرُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾^(۳).

(او تاته مو دا کتاب په حقه نازل کړی چې دا کتاب د هغه څه تصدیق کوونکی دی کوم چې ترې وړاندې و او پر هغه څارونکی (یا شاهد) دی، نو د هغوی ترمنځ په هغه څه فیصله کوه چې الله تعالی رانازل کړی او کوم حق چې درته راغلی له هغه نه په مخ اړولو سره د دوی په هوسونو پسې مه ځه له تاسې نه هر یوه ته مو یو شریعت او تگلاره ټاکلې ده او که الله تعالی غوښتي وای نو تاسو ټول به یې یو امت گرځولي وای خو د دې لپاره (بې داسې وکړل) چې په هغه څه کې مو وازمایي چې

۱- [المؤمنون: ۵۷ - ۶۱]

۲- [البقرة: ۱۴۸].

۳- [المائدة: ۴۸].

درکړی یې دی، نو په نېکونو کې یو له بله وړاندې شی د الله تعالی لور ته ستاسو ټولو ستنېدل دي بیا به مو په هغه څه خبر کړي چې په کې مو شخړه کوله).

ب: هغه حدیثونه چې په نېکو عملونو کې د وړاندې والي په اړه راغلي دي:
د رسول الله ﷺ په مبارکو احادیثو کې هم پرله پسې د نېکو عملونو د سر ته رسولو ذکر شوی او مؤمنان یې بېلابېلو نېکو عملونو ته تشویق کړي، ترڅو مؤمنان خپل ژوند د شریعت په رڼا کې تېر کړي او الله تعالی ورڅخه راضي شي او په نېکو کارونو کې له یو بل څخه مخکې والی حاصل کړي لکه څرنګه چې په حدیث مبارک کې راغلي دي:

۱- «عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ الْفَتْحِ، وَهُوَ مُرْدَفٌ أُسَامَةَ عَلَى الْقُصَوَاءِ، وَمَعَهُ بِلَالٌ، وَعُثْمَانُ بْنُ طَلْحَةَ، حَتَّى أَنَاخَ عِنْدَ الْبَيْتِ، ثُمَّ قَالَ لِعُثْمَانَ: «اِئْتِنَا بِالْمِفْتَاحِ». فَجَاءَهُ بِالْمِفْتَاحِ فَفَتَحَ لَهُ الْبَابَ، فَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُسَامَةُ، وَبِلَالٌ، وَعُثْمَانُ، ثُمَّ أَغْلَقُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ، فَمَكَثَ نَهَارًا طَوِيلًا، ثُمَّ خَرَجَ وَابْتَدَرَ النَّاسُ الدُّخُولَ، فَسَبَقْتُهُمْ فَوَجَدْتُ بِلَالًا قَائِمًا مِنْ وَرَاءِ الْبَابِ، فَقُلْتُ لَهُ: أَيْنَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ: صَلَّى بَيْنَ ذَيْنِكَ الْعَمُودَيْنِ الْمُقَدَّمَيْنِ، وَكَانَ الْبَيْتُ عَلَى سِتَّةِ أَعْمَدَةٍ سَطْرَيْنِ، صَلَّى بَيْنَ الْعَمُودَيْنِ مِنَ السَّطْرِ الْمُقَدَّمِ، وَجَعَلَ بَابَ الْبَيْتِ خَلْفَ ظَهْرِهِ، وَاسْتَقْبَلَ بِوَجْهِهِ الَّذِي يَسْتَقْبِلُكَ حِينَ تَلْجُ الْبَيْتَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِدَارِ، قَالَ:

«وَنَسِيتُ أَنْ أَسْأَلَهُ كَمْ صَلَّى وَعِنْدَ الْمَكَانِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ مَرْمَرَةٌ حَمْرَاءُ»^(۱).

(د عبدالله بن عمر رضی الله عنهما څخه روایت دی، چې هغه وویل: رسول الله ﷺ د مکې فتحې په کال مکې ته راغی، په داسې حال کې چې په قُصَوَاءِ اوښې سپور و او اسامه بن زید رضي الله عنه یې له ځان سره سپور کړی و. له هغه سره بلال او عثمان بن طلحة رضي الله عنهما هم وو تر دې چې د کعبې ترڅنګ کېناست بیا یې عثمان

۱- محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي، صحيح البخاري، محقق: محمد زهير بن ناصر الناصر، خپرندوی: دار طوق النجاة (مصورة عن السلطانية بإضافة ترقيم محمد فؤاد عبد الباقي)، لومړی چاپ، ۱۴۲۲ هـ، باب حجة الوداع، د حدیث شمېره ۴۴۰۰.

رضي الله عنه ته وفرمايل: موږ ته كيلى راوړه. عثمان رضي الله عنه كيلى راوړه او دروازه يې ورته خلاصه كړه بيا رسول الله ﷺ، اسامه، بلال او عثمان رضي الله عنهم د كعبې دننه داخل شول او دروازه يې په ځان پسې بنده كړه. هغوى په كې ډېر وخت پاتې شول. بيا رسول الله ﷺ بهر ووت او خلكو دننه تللو ته بېرته وكړه. زه (عبدالله بن عمر رضي الله عنهما) له خلكو څخه مخكې شوم او بلال رضي الله عنه مې د دروازې تر شا ولاړ وموند ما ترې وپوښتل: رسول الله ﷺ چېرته لمونځ وكړ؟ بلال رضي الله عنه وويل: هغه د دې دوو مخكنيو ستنو ترمنځ لمونځ وكړ. بيت الله شپږ ستنې لرلې چې په دوو قطارونو وې. رسول الله ﷺ د مخكني قطار د دوو ستنو ترمنځ لمونځ وكړ. او د كور دروازه يې شاته پرېښوده او مخ يې هغې برخې ته و چې ته د كعبې دننه له دروازې سره مخامخ وينې كله چې كور ته داخلېږي يعنې د دروازې مقابل طرف ته او د هغه ځاى او ديوال ترمنځ يو څه فاصله وه. عبدالله بن عمر رضي الله عنهما وويل: ما هېر كړل چې له بلال رضي الله عنه څخه پوښتنه وكړم چې رسول الله ﷺ څو ركعته لمونځ وكړ. په هغه ځاى كې چې رسول الله ﷺ لمونځ وكړ يوه سره مرمريڼه ډبره پرته وه).

۲- «عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، يَقُولُ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَتَّصِدَّقَ فَوَافَقَ ذَلِكَ عِنْدِي مَالًا، فَقُلْتُ: الْيَوْمَ أَسْبَقُ أَبَا بَكْرٍ إِنْ سَبَقْتُهُ يَوْمًا، قَالَ: فَجِئْتُ بِنَصْفِ مَالِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا بَكْرٍ مَا أَبْقَيْتَ لِأَهْلِكَ؟ قَالَ: أَبْقَيْتُ لَهُمُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، قُلْتُ: لَا أَسْبِقُهُ إِلَى شَيْءٍ أَبَدًا. هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ»^(۱).

(زيد بن اسلم له خپل پلار څخه روايت كوي، چې هغه وويل: ما له عمر بن خطاب رضي الله عنه څخه واورېدل چې هغه وويل: رسول الله صلى الله عليه وسلم موږ ته د صدقې كولو امر وكړ او هغه وخت له ما سره مال و نو ما وويل: نن به زه له ابوبكر رضي الله عنه څخه مخكې كېږم كه يو وخت هم هغه مې مخكې كړى وي او وويل: ما خپل نيمايي مال راوړ. رسول الله صلى الله عليه وسلم راته وويل: د خپلې كورنۍ لپاره دې څه پرې ايښي دي؟ ما وويل: همدومره نور مې پرې ايښي او ابوبكر رضي

۱- محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك، الترمذي، أبو عيسى (المتوفى: ۲۷۹هـ)، الجامع الكبير - سنن الترمذي، محقق: بشار عواد معروف، خپرندوى: دار الغرب الإسلامى - بيروت، (...)، ۱۹۹۸م، د حديث شمېره ۳۶۷۵.

الله عنه راغی ټول مال یې راوړ رسول الله صلى الله عليه وسلم ترې وپوښتل: ای ابوبکره! د خپلې کورنۍ لپاره دې څه پرې ایښي دي؟ ابوبکر رضي الله عنه وویل: ما الله تعالى او د هغه رسول پرې ایښي دي. ما وویل: زه هېڅکله په هېڅ شي کې تر هغه مخکې کېدلی نه شم).

۳- «عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مَعَهُ وَأَبُو بَكْرٍ، عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ وَهُوَ يَقْرَأُ، فَقَامَ فَتَسَمَّعَ قِرَاءَتَهُ، ثُمَّ رَكَعَ عَبْدُ اللَّهِ، وَسَجَدَ، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " سَلْ تُعْطَهُ، سَلْ تُعْطَهُ "، قَالَ: ثُمَّ مَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ: " مَنْ سَرَّهُ أَنْ يقرأَ الْقُرْآنَ غَضًا كَمَا أُنْزِلَ، فَلْيَقْرَأْهُ مِنْ ابْنِ أُمِّ عَبْدِ " . قَالَ: فَأَدْلَجْتُ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ لِأُبَشِّرُهُ بِمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: فَلَمَّا ضَرَبْتُ الْأَبَابَ - أَوْ قَالَ: لَمَّا سَمِعَ صَوْتِي - قَالَ: مَا جَاءَ بِكَ هَذِهِ السَّاعَةَ؟ قُلْتُ: جِئْتُ لِأُبَشِّرَكَ بِمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَ: قَدْ سَبَقَكَ أَبُو بَكْرٍ. قُلْتُ: إِنْ يَفْعَلْ فَإِنَّهُ سَبَاقٌ بِالْخَيْرَاتِ، مَا اسْتَبَقْنَا خَيْرًا قَطُّ إِلَّا سَبَقْنَا إِلَيْهَا أَبُو بَكْرٍ»^(۱).

(له عمر ابن خطاب رضي الله عنه روايت دی، چې ويې ويل: زه او ابوبکر رضي الله عنه له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره روان وو چې د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه له څنگه تېر شوو، هغه قرآن کریم تلاوت کاوه. نو رسول الله صلى الله عليه وسلم ودرېد او د هغه د تلاوت اورېدو ته یې غوړ ونيو. عبدالله بن مسعود رکوع وکړه او بیا یې سجده وکړه نو رسول الله صلى الله عليه وسلم وویل: وغواړه، درکړل شي، وغواړه، درکړل شي. وروسته رسول الله صلى الله عليه وسلم لاړ او ويې فرمايل: څوک چې غواړي قرآن داسې تازه او خالص ولولي لکه څرنګه چې نازل شوی، نو هغه دې د ابن ام عبد (عبدالله بن مسعود رضي الله عنه) څخ ولولي. عمر رضي الله عنه وايي: زه د شپې عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته ور روان شوم، چې د رسول

۱- أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني أبو عبد الله (المتوفى: ۲۴۱هـ). مسند الإمام أحمد بن حنبل، محقق: شعيب الأرناؤوط - عادل مرشد، وآخرون إشراف: د عبد الله بن عبد المحسن التركي، خپرندوی: مؤسسة الرسالة، لومړی چاپ، ۱۴۲۱هـ - ۲۰۰۱م، د حديث شمېره ۲۶۶.

الله صلى الله عليه وسلم دا خبره ورته ورسوم. کله چې مې دروازه وټکوله - يا ويې ويل: کله يې چې زما آواز واورېد ويې ويل: ته څه شي په دې وخت کې راوستی يې؟ ما وويل: راغلم چې درته د رسول الله صلى الله عليه وسلم زېږی درکړم څه چې يې ستا په اړه ويلي دي. عبدالله بن مسعود رضي الله عنه وويل: ابوبکر رضي الله عنه له تا مخکې راغلی و. ما وويل: که هغه دا کار کړی، نو دا ځکه چې هغه د خير په کارونو کې تل مخکې وي. موږ هېڅکله د خير کار پيل نه کړ، مگر دا چې ابوبکر رضي الله عنه له موږ مخکې و.)

٤- «عن ابن عباس، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عُرِضَتْ عَلَيَّ الْأُمَمُ، فَأَخَذَ النَّبِيُّ يَمْرُ مَعَهُ الْأُمَّةُ، وَالنَّبِيُّ يَمْرُ مَعَهُ النَّفَرُ، وَالنَّبِيُّ يَمْرُ مَعَهُ الْعَشْرَةُ، وَالنَّبِيُّ يَمْرُ مَعَهُ الْخُمْسَةُ، وَالنَّبِيُّ يَمْرُ وَحْدَهُ، فَانْظَرْتُ فَإِذَا سَوَادٌ كَثِيرٌ، قُلْتُ: يَا جَبْرِيلُ، هَؤُلَاءِ أُمَّتِي؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنْ انْظُرْ إِلَى الْأَفْقِ، فَانْظَرْتُ فَإِذَا سَوَادٌ كَثِيرٌ، قَالَ: هَؤُلَاءِ أُمَّتُكَ، وَهَؤُلَاءِ سَبْعُونَ أَلْفًا قَدَامَهُمْ لَا حِسَابَ عَلَيْهِمْ وَلَا عَذَابَ، قُلْتُ: وَلِمَ؟ قَالَ: كَانُوا لَا يَكْتُبُونَ، وَلَا يَسْتَرْقُونَ، وَلَا يَتَطَيَّرُونَ وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ " فَقَامَ إِلَيْهِ عُكَّاشَةُ بْنُ مَحْصَنٍ، فَقَالَ: ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ لِي مِنْهُمْ، قَالَ: «اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ مِنْهُمْ» ثُمَّ قَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ آخَرُ قَالَ: ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ لِي مِنْهُمْ، قَالَ: «سَبَقَكَ بِهَا عُكَّاشَةُ»^(١).

(عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وايي: نبي صلى الله عليه وسلم وفرمايل: ما ته امتونه ونبودل شول (په خوب يا الهامي حالت کې)، نو يو نبي به تېرېده او ورسره به يو امت و، بل نبي به تېرېده او ورسره به يوازې څو کسان وو، بل نبي به تېرېده ورسره به لس تنه وو، بل نبي به تېرېده او ورسره به پنځه تنه وو او بل نبي به يوازې په خپله تېرېده (بې له امت). بيا مې يو ډېر غټ جماعت (ډله يا ډېر خلک) وليدل نو ما وويل: اې جبرئيله! دا زما امت دی؟ جبرئیل عليه السلام وويل: نه خو ته آسمان ته وگوره! ما وکتل بيا مې ډېر ډېر خلک وليدل. جبرئیل عليه السلام وويل: دا

١- صحيح البخاري، باب: يدخل الجنة سبعون ألفا بغير حساب، د حديث شمېره ٦٥٤٢.

ستا امت دی او دا هغه اویا زره کسان دي چې ستا د امت څخه دي دوی به جنت ته پرته له حساب او عذاب څخه ننوځي. ما وپوښتل: ولې؟ جبرائیل علیه السلام وویل: ځکه چې دوی نه د ځان داغول/(کوي)، نه د خلکو څخه د دم کولو غوښتنه کوي (رقیه) او نه بدشگونې نیسي او پر خپل رب توکل کوي. نو عکاشه بن محسن رضي الله عنه راپورته شو او ویې ویل: ای رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله نه دعا وکړه چې زه هم له هغوی نه وگرځول شم. رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ای الله! دا له هغوی نه وگرځوه. بیا بل سړی راپورته شو او ورته ویې ویل: دعا وکړه چې زه هم له هغوی نه شم. نبي صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: عکاشه درڅخه مخکې شو).

۵- «عن سهل عن أبيه عن رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ أَمَرَ أَصْحَابَهُ بِالْغَزْوِ، وَأَنَّ رَجُلًا تَخَلَّفَ وَقَالَ لِأَهْلِهِ: أَتَخَلَّفُ حَتَّى أَصْلِيَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ، ثُمَّ أَسْلَمَ عَلَيْهِ، وَأُودِعَهُ، فَيَدْعُوَنِي بِدَعْوَةٍ تَكُونُ شَافِعَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَلَمَّا صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْبَلَ الرَّجُلُ مُسْلِمًا عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " أَتَدْرِي بِكُمْ سَبَقُكَ أَصْحَابُكَ؟ " قَالَ: نَعَمْ، سَبَقُونِي بِغَدَوَتِهِمْ، فَقَالَ:

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ: " لَقَدْ سَبَقُوكَ بِأَبْعَدِ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقَيْنِ، وَالْمَغْرِبَيْنِ فِي الْفَضِيلَةِ »^(۱).

(سهل د خپل پلار له خوا له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روایت کوي چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم خپلو اصحابو ته د جهاد امر وکړ. یو سړی پاتې شو (له جهاده) او خپلې کورنۍ ته یې وویل: زه به پاتې شم ترڅو چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره د ماسپښین لمونځ وکړم بیا به پرې سلام وکړم او له هغه څخه به خدای په امانې واخلم او هغه به زما لپاره یوه داسې دعا وکړي چې د قیامت په ورځ زما شفاعت وکړي. کله چې نبي صلی الله علیه وسلم لمونځ خلاص کړ نو دا سړی ورغی سلام یې وکړ نو رسول الله صلی الله علیه وسلم

۱- مسند احمد، د حدیث شمېره ۱۵۶۲۲.

ورته وفرمايل: آيا ته پوهېږې چې ستا ياران (اصحاب) په خومره ثواب کې له تا مخکې شوي دي؟ هغه وويل: هو هغوی له ما څخه يوازې د سهار له وخته د وتلو له امله مخکې شوي دي. نبي صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: قسم دی په هغه ذات چې زما روح يې په لاس کې دی! هغوی په فضيلت کې دومره مخکې شوي چې د ختيځ او لويديځ ترمنځ خومره لوی واټن دی.)

٦- «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ سَبْعًا هَلْ تَنْظُرُونَ إِلَّا إِلَى فَقْرٍ مُنْسٍ، أَوْ غِنًى مُطْغٍ، أَوْ مَرَضٍ مُفْسِدٍ، أَوْ هَرَمٍ مُفْنِدٍ، أَوْ مَوْتٍ مُجْهِزٍ، أَوِ الدَّجَالِ فَشَرُّ غَائِبٍ يُنْتَظَرُ، أَوِ السَّاعَةِ فَالسَّاعَةُ أَذْهَى وَأَمَرٌ»^(١).

(له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: په نېکو عملونو کې مخکې والی وکړئ ځکه چې تاسو پرته له دې چې له اوو شيانو سره مخ شئ هېڅ انتظار نه شئ کولی: آيا تاسو انتظار نه کوئ مگر د فقر چې هغه هېرونکی دی، مالداري چې هغه نافرمانی کوونکی ده، مرض چې فاسدوونکی دی، بوډاوالی هغه چې ختم کوونکی دی، مرگ چې ناڅاپه او بې خبره انسان ته ورشي، تاسو انتظار نه کوئ مگر د دجال چې دا شر غائب دی چې انتظار يې کېدای شي او انتظار کوئ د قيامت چې قيامت ډېر وېره اچوونکی دی او ډېر تريخ دی).

٧- «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «بَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ فِتْنًا كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلَمِ، يُصْبِحُ الرَّجُلُ مُؤْمِنًا وَيَمْسِي كَافِرًا، أَوْ يَمْسِي مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا، يَبِيعُ دِينَهُ بَعْرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا»^(٢).

(له ابو هريره رضي الله عنه څخه روايت دی هغه وايي: رسول الله ﷺ فرمايلي دي: بېړه وکړئ په اعمالو کې مخکې د راتلو د فتنو څخه په شان د تورتم د شپې، سړی به

١- سنن الترمذي ت بشار، د حديث شمېره ٢٣٠٦.

٢- صحيح مسلم، د حديث شمېره ١٨٦-١١٨.

تبيان ————— په نېكو عملونو کې وړاندې...

په سهار کې مؤمن وي ماښام کې به کافر وي يا به سهار کې کافر وي او په ماښام کې به مؤمن وي خرڅوي به دين په سامان د دنيا).

پايلې

۱. په نېكو عملونو کې وړاندې والی د انسان د شخصيت، ايمان او اخلاص څرگنده نښه ده.

۲. دا عمل انسان ته د ثبات، مسؤليت او د وخت ارزښت ور زده کوي.

۳. د نېكو عملونو دوام د معنوي پرمختگ سبب کېږي.

۴. دا عادت انسان ته نظم او صبر ورکوي او د ځان د کنټرول ځواک يې پياوړی کوي.

۵. دا عمل انسان ته روحي سکون، قلبي اطمینان او د اخلاقو لوړوالی ښيي.

۶. د دې عمل مداومت مثبت عادتونه رامنځته کوي.

۷. دا عادتونه انسان د ښېرازۍ، پاکۍ او ټولنيزې همکارۍ پر لور بيايي.

۸. نېک عملونه انسان ته دا احساس ورکوي چې ژوند يې هدف لري.

۹. دا هڅه انسان دې ته هڅوي چې د ځان او نورو لپاره مثبت بدلون راولي.

۱۰. په پای کې په نېكو عملونو کې وړاندې والی د ژوند د برياً، خوشحالی او د اخروي نجات يو مهم حقيقت دی چې د باوقاره ژور فکر لرونکي او مؤثر شخصيت بنسټ جوړوي.

وړاندیزونه: د موضوع په اړه اړوندو ادارو او مسؤولينو ته دغه وړاندیزونه وړاندې کېږي:

۱. د افغانستان علومو اکاډمي ته وړاندیز کېږي چې په نېكو عملونو کې وړاندې والی د قرآن کریم او نبوي سنتو په رڼا کې اړه مکمل کتاب وليکي او چاپ شي، چې گټه يې عامه او هر چاته ورسېږي، ترڅو د ټولنې وگړي نېکمرغه ژوند اختيار کړي.

تبيان _____ په نېكو عملونو کې وړاندې...

۲. پوهنې وزارت او نورو تعليمي ادارو ته وړاندیز کوم چې په خپل نصاب کې په نېکو عملونو کې د وړاندې والي په اړه ځينې مفردات ذکر کړي، ترڅو ځوان تعليمي قشر له نېکمرغه ژوند څخه خبر او له بدمرغيو څخه نجات پيدا کړي.

۳- ارشاد، حج او اوقافو وزارت ته مې وړاندیز دا دی چې امامان او خطيبان وهڅوي چې په خپلو خطبو، وعظونو، مدرسو او مسجدونو کې په نېکو عملونو کې د وړاندې والي بيانونه وکړي ترڅو عام مؤمنان په نېکو عملونو کې د وړاندې والي له اهميت څخه خبر شي.

مأخذونه

۱- القرآن الكريم.

۲- البخاري، محمد بن إسماعيل أبو عبد الله الجعفي، صحيح البخاري، محقق: محمد زهير بن ناصر الناصر، ناشر: دار طوق النجاة (مصورة عن السلطانية بإضافة ترقيم محمد فؤاد عبد الباقي)، الطبعة الاولى، ١٤٢٢هـ ق.

۳- الترمذي، محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك، أبو عيسى (المتوفى: ٢٧٩هـ)، الجامع الكبير - سنن الترمذي، محقق: بشار عواد معروف، ناشر: دار الغرب الإسلامي - بيروت، ١٩٩٨م.

۴- السجستاني، أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي (المتوفى: ٢٧٥هـ)، سنن أبي داود، محقق: محمد محيي الدين عبد الحميد، ناشر: المكتبة العصرية، صيدا - بيروت.

۵- الشيباني، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد (المتوفى: ٢٤١هـ). مسند الإمام أحمد بن حنبل، محقق: شعيب الأرنؤوط - عادل مرشد، وآخرون إشراف: د عبد الله بن عبد المحسن التركي، ناشر: مؤسسة الرسالة، الطبعة الاولى، ١٤٢١هـ، ٢٠٠١م.

تبيان _____ په نېكو عملونو کې وړاندې...

- ٦- النسائي، أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، (المتوفى: ٣٠٣هـ)، السنن الصغرى للنسائي، محقيق: عبد الفتاح أبو غدة، ناشر: مكتب المطبوعات الإسلامية - حلب، الطبعة الثانية، ١٤٠٦هـ - ١٩٨٦م.
- ٧- النسائي، أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، (المتوفى: ٣٠٣هـ)، السنن الكبرى، حققه وخرج أحاديثه: حسن عبد المنعم شلبي أشرف عليه: شعيب الأرنؤوط، قدم له: عبد الله بن عبد المحسن التركي، ناشر: مؤسسة الرسالة - بيروت، الطبعة الاولى، ١٤٢١هـ - ٢٠٠١م.

پوهنوال محبوب الله حامد

بررسی نقش عمر بن خطاب ^{رضی الله عنه} در شیوه انتخاب

والیان و مواصفات آنان

ملخص البحث

ما يُعرف من نتائج البحث حول دراسة عمر بن الخطاب رضي الله عنه في طريقة اختيار الولاة ومواصفاتهم هو أن عمر رضي الله عنه كان قد اختار الولاة لإدارة الحكم بشكل جيد في مجالات مختلفة وهم عبارة عن: إن قوة الأمانة للموظفين، والمعرفة التي تُعتبر أساس التقدم والحضارة في هيكل الحكم، والمهارة والخبرة والجدارة اللازمة للمسؤولية المطلوبة، والاختلافات بين سكان المدن وسكان البادية نظراً لأن لكل منهم عادات مختلفة، وعدم تعيين الأقارب في الوظائف الحكومية، ومنع الموظفين من الانشغال بالتجارة، فإن عمر رضي الله عنه كان مخالفاً للتجارة وبيع الحاكمين المعارضين، تقييم ثروات الولاة قبل توظيفهم في المناصب، التشاور مع القادة في تعيين الولاة لأن الشورى تُعتبر ركناً مهماً في الحكم، انتشار تعيين ودفع رواتب مالية للولاة، تنفيذ الولاة لواجباتهم ومسؤولياتهم تجاه الرعية، الانتباه الجاد للولاة في مجال خدمة الناس، ولتخصيص كافة أوقاتهم للأمور الحكومية وخدمة الشعب، وإنشاء صندوق للشكاوى لمراقبة عمل الولاة والاستماع إلى شكاوى الناس، كانت معايير اختيار الولاة مبنية على مبادئ التقوى والعدالة، والعلم والتخصص، والخبرة، وحسن الخلق، والالتزام بمصالح الشعب، وكذلك المراقبة الدقيقة لأداء الولاة كانت واحدة من سياسات عمر رضي الله عنه.

خلاصه:

آنچه از یافته های تحقیق در مورد بررسی عمر بن خطاب رضی الله عنه در شیوه انتخاب والیان ومواصفات آنان دانسته میشود این است که عمر رضی الله عنه در تعیین والیان جهت حکومت داری خوب در عرصه های مختلف برگزیده بود عبارت اند از: توانائی وامانت کارکنان، داشتن علم ودانستن که اساس ترقی وتمدن در ساختار حکومت داری می باشد ، کاردانی و خبرگی وشایستگی لازم برای مسئولیت مورد نظر، تفاوت های شهر نشین با بادیه نشین چرا که هر یک عرف عادات متفاوت دارند، عدم تقرر خویشاوندان در وظیفه های دولتی ، ممنوع شدن کارگزاران از مصروف شدن به تجارت عمر رضی الله عنه با تجارت نمودن و بیع وستیز فرماندهان مخالف بود، محاسبه سرمایه والیان قبل از استخدام به وظیفه ، مشورت نمودن با فرماندهان در تعیین والیان زیرا شوری رکن مهم دولت داری به حساب می رود شیوع تعیین وپرداخت حقوق مالی والیان ، انجام دادن والیان وظایف ومسئولیت خود را در برابر رعیت، توجه جدی والیان در عرصه خدمت گزاری به مردم همه اثوقات کاری خود را در امور مملکت داری وخدمت به مردم صرف نمودن، ایجاد صندوق شکایات جهت کنترل و عمل کرد والیان به شکایات مردم گوش میداد، معیار های انتخاب والیان بر اساس اصول تقوی، عدالت، علم وتخصص، تجربه ، حسن اخلاق ، ومتعهد بودن نسبت به منافع مردم استوار بود ونیز نظارت دقیق از عمل کرد والیان یکی دیگر از سیاست های عمر رضی الله عنه بود.

مقدمه:

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی نبینا محمد وعلی آله وصحبه أجمعین وبعد:
پس از رحلت پیامبر اکرم صلی الله علیه وسلم، حکومت اسلامی توسط خلفای

راشدین اداره شد که هر یک از آنان رضی الله عنهم تلاش کردند تا حکومت را بر اساس مبانی اسلامی و اصول عدالت اجتماعی بنیان نهند. در این میان، عمر بن خطاب رضی الله عنه، دومین خلیفه راشد، نقش برجسته‌ای در سازماندهی نظام حکومتی و اداری ایفا کرد. او با اصلاحات بنیادین، شایسته‌سالاری را در تعیین والیان و کارگزاران حکومتی نهادینه ساخت و نظارت دقیقی بر عملکرد آنان اعمال کرد. عمر رضی الله عنه با درک اهمیت مدیریت صحیح، برای انتخاب والیان، معیارهای مشخصی را تعیین کرد که شامل دیانت، عدالت، امانت‌داری، علمی و اجرایی، و ساده‌زیستی بود. افزون بر این، او با نظارت مستمر، حساب رسی دقیق و ارزیابی عملکرد والیان، فساد اداری را به صفر تقلیل داد و حکومتی کارآمد و پاسخگو را پایه‌ریزی کرد. این پژوهش با استناد به منابع تاریخی معتبر، سیاست‌های عمر رضی الله عنه در تعیین والیان و کارگزاران را بررسی کرده و تأثیر این سیاست‌ها را بر ثبات و گسترش حکومت اسلامی تحلیل می‌کند. همچنین، نتایج این تحقیق می‌تواند به عنوان الگویی ارزشمند برای حکمرانی عادلانه در جوامع امروزی مورد توجه قرار گیرد.

مسئله تحقیق:

بر می‌گردد به این که تعیین والیان و کارگزاران حکومتی یکی از اساسی‌ترین ارکان مدیریت یک نظام سیاسی و اداری است که تأثیر مستقیم بر کارآمدی حکومت، عدالت اجتماعی، امنیت و رفاه عمومی دارد. عمر بن خطاب رضی الله عنه به عنوان یکی از بزرگ‌ترین خلفای راشدین، در انتخاب والیان اصول و معیارهای دقیقی را رعایت می‌کرد که شامل تقوا، عدالت، شایستگی، تجربه، حسن سابقه، امانت‌داری و پاسخگویی به مردم بود. علاوه بر این، ایشان ساز و کارهای کنترلی و نظارتی

سخت‌گیرانه‌ای را برای ارزیابی عملکرد والیان به کار می‌گرفت تا از هرگونه سوءاستفاده از قدرت و انحراف از اصول اسلامی جلوگیری کند.

با این حال، در بسیاری از نظام‌های حکومتی معاصر، فرآیند تعیین والیان و مقامات اجرایی دچار ضعف‌های اساسی است. وابستگی‌های سیاسی، تعصبات قومی و حزبی، فساد اداری، نبود نظارت مؤثر، فقدان شفافیت و بی‌توجهی به شایسته‌سالاری، موجب شده است که بسیاری از افراد بدون داشتن صلاحیت لازم در مناصب حساس حکومتی قرار گیرند. این مسئله نه تنها موجب ناکارآمدی نظام اداری و اجرایی شده، بلکه باعث افزایش نارضایتی عمومی، بی‌اعتمادی به دولت‌ها و گسترش فساد نیز شده است.

بنا بر این پرسش اصلی این است که اصول و روش‌های عمر رضی الله عنه در تعیین والیان چه بوده است. و چگونه می‌توان از این اصول برای اصلاح و بهبود نظام‌های حکومتی معاصر بهره گرفت. همچنین، این تحقیق تلاش دارد تا پیامدهای عدم رعایت این اصول در حکومت‌های امروزی را تحلیل کند و راهکارهایی برای به کارگیری مجدد این معیارهای اسلامی در نظام مدیریتی معاصر ارائه دهد.

اهمیت تحقیق:

بررسی سیاست‌های عمر رضی الله عنه در تعیین والیان، از آن جهت حائز اهمیت است که نظام حکومتی او یکی از موفق‌ترین الگوهای مدیریتی در تاریخ اسلام محسوب می‌شود. درک معیارهای انتخاب والیان و روش‌های نظارتی او می‌تواند به مدیران و سیاست‌گذاران امروزی در ایجاد نظام‌های اداری کارآمد و عادلانه کمک کند.

اهداف تحقیق:

هدف اصلی این تحقیق را در محور و تمرکز بر عنوان و مسئله تحقیق: بررسی شیوه انتخاب والیان و کارگزاران توسط عمر رضی الله عنه و تأثیر این سیاست‌ها بر حکومت اسلامی. تشکیل می‌دهد.

اهداف فرعی: شناسایی معیارهای عمر در انتخاب والیان.

تحلیل روش‌های نظارتی او بر کارگزاران.

بررسی نمونه‌هایی از والیان منصوب شده.

تأثیر مدیریت آن‌ها بر مناطق تحت فرمان.

سوالات تحقیق

سوال اصلی تحقیق: عمر رضی الله عنه بر چه اصولی والیان و کارگزاران را تعیین می‌کرد؟

سیاست‌ها او چه تأثیری بر حکومت اسلامی داشت؟

سوالات فرعی:

معیارهای اصلی عمر در گزینش والیان چه بود؟

چه روش‌هایی برای نظارت بر عملکرد والیان به کار می‌برد؟

نمونه‌هایی از والیان منصوب‌شده توسط عمر و نقش آن‌ها در حکومت اسلامی کدام‌اند؟

پیشینه تحقیق:

بر اساس تحقیقات و بررسی که محقق انجام داده است در رابطه به زندگی سیاسی و اصول و روش حکومت داری عمر رضی الله عنه تحقیقات و تالیفات زیادی صورت گرفته است که به عنوان مهم ترین آن اینک معرفی می‌شود:

مراد، محمد رضا. (۲۰۱۵م). تحقیقی را تحت عنوان: سیاست‌های اداری و حکومتی خلیفه دوم: بررسی تطبیقی با نظام‌های معاصر انجام داده است که یافته های مهم این کتاب به تحلیل سیاست‌های اداری عمر بن خطاب می‌پردازد و آن‌ها را با نظام‌های حکومتی معاصر مقایسه می‌کند. نویسنده به اصولی مانند شایسته‌سالاری، نظارت دقیق بر عملکرد والیان و اهمیت عدالت در حکومت‌داری اشاره دارد و نشان می‌دهد که چگونه این اصول می‌توانند در بهبود نظام‌های معاصر مؤثر باشند.

احمد، عبدالرحمن. (۲۰۱۰). اثری تحت عنوان : الإدارة في عصر عمر بن الخطاب. به رشته تحریر در آورده است محقق در این اثر تحقیق خویش به بررسی نظام اداری در دوران خلافت عمر رضی الله عنه می‌پردازد و جزئیات دقیقی از فرآیند انتخاب والیان و قاضیان ارائه می‌دهد. نویسنده به معیارهای انتخاب، وظایف و مسئولیت‌های والیان و همچنین سیستم نظارتی که توسط خلیفه برای اطمینان از اجرای عدالت و کارآمدی حکومت برقرار شده بود، می‌پردازد.

طبری، محمد بن جریر. (۹۵۱ هـ.ق). در اثر معروف خویش تحت عنوان تاریخ الأمم والملوک» (تاریخ طبری). در کنار وقایع دیگر صدر اسلام روش و اصول حکومت داری عمر رضی الله عنه را به بررسی گرفته است که این کتاب یکی از قدیمی‌ترین و معتبرترین منابع تاریخی اسلام است که به وقایع دوران خلفای راشدین می‌پردازد. در بخش مربوط به عمر، نویسنده به سیاست‌های او در تعیین والیان، فتوحات اسلامی و نحوه اداره سرزمین‌های فتح‌شده اشاره می‌کند.

ابن سعد. (۸۴۵ هـ.ق). در اثر معروف خویش تحت عنوان: الطبقات الکبری. موضوعات و وقایع تاریخی را در عصر صحابه پیامبر اسلام صلی الله علیه وسلم می‌پردازد. در بخش مربوط به عمر رضی الله عنه، نویسنده به ویژگی‌های شخصیتی، سیاست‌های حکومتی و معیارهای او در انتخاب والیان و مسئولین نیز اشاره دارد.

ابن کثیر (۱۳۷۳م). در اثر خویش تحت عنوان : البدایة و النهایة، به تاریخ اسلام از آغاز تا قرن هشتم هجری می‌پردازد. در بخش مربوط به خلافت عمر، نویسنده به فتوحات، سیاست‌های اداری و نحوه تعیین والیان توسط خلیفه دوم اشاره می‌کند. تمایز و نوآوری این تحقیق: با توجه به پیشینه بررسی‌شده، تحقیق حاضر رویکردی نوین و ابتکاری در مطالعه نقش عمر بن خطاب رضی الله عنه در تعیین والیان ارائه می‌دهد. برخلاف منابع پیشین که عمدتاً بر توصیف تاریخی و روایی این موضوع تمرکز داشته‌اند، این پژوهش با اتخاذ یک رویکرد تطبیقی و تحلیلی، معیارهای مدیریتی عمر رضی الله عنه را با نظام‌های حکومتی معاصر مقایسه می‌کند. نوآوری این تحقیق در چند بعد اساسی نمایان می‌شود: این تحقیق به جای صرفاً توصیف روش عمر، به بررسی پیامدهای عدم رعایت این اصول در نظام‌های امروزی و تأثیر آن بر ناکارآمدی مدیریتی و فساد اداری می‌پردازد. همچنان با استفاده از روش‌های علمی مدرن، شباهت‌ها و تفاوت‌های بین سیاست‌های حکومتی عمر رضی الله عنه و سیستم‌های حکومتی کنونی مورد بررسی قرار می‌گیرد و برخلاف آثار پیشین که بیشتر بر گزارش تاریخی متمرکز بودند، این پژوهش پیشنهادهایی برای به‌کارگیری اصول مدیریت اسلامی در نظام‌های معاصر ارائه می‌دهد. این تحقیق تلاش می‌کند تا با نگاه به مشکلاتی مانند عدم شایسته‌سالاری، فساد و بی‌عدالتی، از تجربیات تاریخی برای حل معضلات معاصر بهره بگیرد. بنابراین، این پژوهش نه تنها به غنای مطالعات اسلامی در حوزه مدیریت و سیاست‌گذاری می‌افزاید، بلکه با ارائه راهکارهای عملی، پلی میان اصول مدیریتی اسلامی و چالش‌های حکومتی عصر حاضر ایجاد می‌کند.

روش تحقیق:

از بعد روشی این تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است و اطلاعات بدست آمده از طریق بررسی منابع تاریخی معتبر، در این تحقیق که شامل کتاب‌های تاریخی، سیره خلفای راشدین و گزارش‌های معتبر اسلامی گردآوری

شده است. ابتدا، معیارهای عمر رضی الله عنه در انتخاب والیان از جمع سایر موضوعات تاریخی استخراج، سپس روش‌های او در نظارت کارگزاران تحلیل گردیده است. در نهایت، نمونه‌هایی از والیان منصوب‌شده و تأثیر سیاست‌های او بر حکمرانی بررسی شده است. که به شکل تحلیل محتوی یافته و موضوعات استخراج شده مورد نتیجه‌گیری قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق مهم‌ترین اصول عمر بن الخطاب رضی الله عنه در تعیین والیان و کارگزاران و نقش اساسی آن که باعث حکومت داری خوب در عرصه‌های مختلف جهت خدمت‌گزاری برای مردم و جامعه بود میتوان تحت عنوان ذیل خلاصه کرد.

۱- توانایی و امانت داری:

عمر فاروق رضی الله عنه همیشه این اصل را مدنظر داشت و توانا را بر ضعیف ترجیح می‌داد. چنان‌که شرحبیل بحسنه را از کار بر کنار کرد و به جای او معاویه رضی الله عنه را تعیین کرد. شرحبیل گفت: «ای امیر المومنین آیا از من رنجیده‌ای؟» فرمود خیر من تو را بیشتر دوست دارم ولی می‌خواهم کسی که توانایی و قدرت بیشتر دارد، این مسئولیت را به عهده گیرد مقرر نمایم.^(۱)

۲- داشتن علم و دانش:

علم و دانش اساس ترقی و تمدن در ساختار حکومتی باشد، زمانیکه لشکر آماده حرکت می‌شد، عمر بن خطاب رضی الله عنه فرد فقیه و دانشمند را امیر آن مقرر می‌کرد.^(۲)

۳- کار دانی و خبرگی:

گاهی عمر رضی الله عنه فردی را میان گروهی بر می‌گزید که در میان آن گروه از نظر دیانت، تقوا و اخلاق فردی بهتر بود، ولی فاقد شایستگی لازم برای مسئولیت مورد نظر بود، بنا بر این عمر (رضی الله عنه) فردی را که از عهده‌ای این کار بر می‌

۱. طبری ابوجعفر تاریخ الامم والملوک ناشر: دارالفکر، بیروت، چاپ اول: (۱۴۰۷ هـ. ش)، ج ۵ ص: ۳۹

۲. قاسمی، ظاهر، نظام الحکم فی الشریعه، ناشر دار الفانس، بیروت چاپ سوم، (۱۴۰۷ هـ. ق)، ج ۱ ص: ۴۸۲

آمد و از خبرگی لازم برخوردار می بود، انتخاب می کرد و این اصلی است که امروزه ممالک پیشرفته در جهان معاصر، از آن پیروی می کنند.

پس کار گزار دولت ویژه گی های امانت داری، تقوا را داشته باشد، علاوه بر آن فرد کاردان و با تجربه نیز باشد و اگر فردی کاردان و با تجربه بود، بر کسی که صرف دیانت و تقوا دارد فاقد کارایی و تجربه است ترجیح دارد.^(۱)

۴- تفاوت شهر نشین و بادیه نشین:

عمر بن خطاب رضی الله عنه از تعیین فرماندهان و کارگزاران دولت بعضی عرف و عادات مردم را در نظرمی گرفت، بنا

براین از این که بادیه نشین امیر، شهرنشین شود منع کرد، و این یک اصل و نظریه جامعه شناسانه است، چرا که هریک از بادیه نشین و شهرنشینان عرف و عادات خاص خود را دارند و باید که سرپرست و مسئول هر گروهی باشد، کسی باشد که کاملاً با روحیه ی افراد و رعیت جامعه آشنا باشد وگرنه جامعه ی که رهبر آن فاقد

چنین پیشبینی باشد هرگز به هدف نخواهد رسید.^(۲) به عنوان مثال گاهی عمر بن خطاب رضی الله عنه امر در ابلاغ رسمی کارکنان دولت حکم برکناری والی سابق را ذکر می کرد و چنانچه عمر رضی الله عنه نامه ای به ابو موسی نوشت که در آن حکم تقرر وی را به عنوان والی بصره و حکم برکناری مغیره بن شعبه قید شده بود. ۵-

داشتن حس رأفت و شفقت:

همچنان عمر رضی الله عنه امراء و کار گزاران دولت را به شفقت و عطوفت بر زیردستان توصیه می کرد و بارها می گفت بر زیردستان سخت نگیرید، باری در جمع

۱. قاسمی، نظام الحکم فی الشریعه، ج ۱ ص: ۴۸۲.

۲. قاسمی، نظام حکم فی الشریعه اسلامیة، ج ۱، ص ۴۸۴

فرمانداران و فرماندهان خود چنین گفت: بدانید هیچ برد باری نزد الله متعال پسندیده تر از بردباری یک رهبر نسبت رعیت نیست که هرکس از خطای زیر دست خود چشم پوشی کند و بگذرد خدا به کسانی که از او بالا تر هستند توفیق می دهد، که از خطای وی در گذرند.^(۱)

۶- عدم استخدام خویشاوندان در وظیفه دولتی:

عمر رضی الله عنه هرچند که در کاردانی خویشاوندان او مانند عبدالله پسرش و پسرکاکایش سعید بن زید شایستگی کامل داشتند پرهیز کرد باری گفت: ای کاش مردی توانمند و امانتدار و مومن را سراغ داشتم تا او را به کوفه می گماردم، مردی گفت من سراغ دارم و کسی نیست جز پسر عبدالله، عمر رضی الله عنه گفت: وای بر تو به خدا سوگند این سخن را بخاطر خدا نگفتی، همچنان عمر گفت اگر کسی فردی را فقط بخاطر روابط دوستانه و خویشاوندی استخدام نماید به خدا و پیامبرش خیانت ورزیده است.^(۲) عمر به کسی که خواهان مقام و منزلت بود مسولیت واگذار نمی کرد و می گفت: هرکس خواهان پست و مقامی باشد خداوند به او کمک نمی کند در این باره به سنت رسول خدا اقتدا می نمود.

۷- ممنوع بودن کارگزاران دولت از مشغول شدن به تجارت:

عمر رضی الله عنه شدیداً با تجارت کردن، بیع و ستد کارگزاران و فرماندهان خود مخالف بود چنانکه باری یکی از کارگزاران دولتش به نام حارث بن کعب سرمابه زیادی به دست آورد از او پرسید این مال را از چه راهی بدست آوردی؟ گفت: از راه تجارت عمر رضی الله عنه گفت: به خدا سوگند من شما را برای تجارت نفرستاده ام

^۱. شاهین، حمیدی الدولة الاسلامیه فی عصر الخلفاء الراشیدین ناشر: دارالقاهره (بی نا). ص ۳۴

^۲. صلابی، علی بررسی تجزیه و تحلیل زندگانی عمر رضی الله عنه ص ۵۰۸.

و ثروتی را مازاد بر اصل سرمایه او بود صادره کرد.^(۱) یقیناً اگر والی و فرمانده که از طرف امیر و رهبر حکومت جهت خدمت گذاری مردم گماشته می شود مصروف داد و ستد و تجارت باشد به کار های رعیت و مشکلات روزمره آنها درست رسیده نمی تواند عمر فاروق رضی الله عنه همیشه خدمت گار مردم بود از احوال و اوضاع مردم آگاهی کامل داشت.

۸- شمارش سرمایه کارگزاران قبل از استخدام به وظیفه:

یکی از سیاست های عمر رضی الله عنه بن خطاب این بود که سرمایه والیان و فرماندهان دولت را قبل از استخدام شان بررسی و حساب می کرد اگر در دوران زمام داری شان سرمایه آنان رشد و زیاد می شد مورد بازخواست قرار می داد حتی اگر ثروت شان از راه تجارت افزود می شد بازهم نمی پذیرفت و می گفت: ما شما را برای خدمت فرستادیم نه برای تجارت.^(۲) هنگامیکه والیان را برای منطقه ای تعیین می کرد.

طی نامه ای به او می نوشت سودا، طعام و لباس درجه یک استفاده نکن زندگی متواضعانه و ساده را اختیار کن و در همه کار میانه روی را تایید می کرد.^(۳)

رای زنی و مشوره برای تعیین فرماندهان و امراء:

عمر رضی الله عنه پس از مشورت با بزرگان صحابه والیان خود را انتخاب می کرد باری از بزرگان صحابه در مورد انتخاب فرماندار کوفه مشورت گرفت و گفت: آیا به

^۱. صلابی، بررسی تجزیه و تحلیل زندگانی عمر رضی الله عنه ص ۵۰۹

^۲. ابن تیمیه، تقی الدین احمد، ج ۲۸، ص ۲۱۵. ناشر: دارالوفا مکتبته العبیکال، ریاض چاپ اول، (۱۴۱۸هـ ق) ص ۱۴۳

^۳. حنبلی، امام یوسف بن حسن، بن عبدالهادی دمشقی، محض الصواب فی فضائل امیرالمومنین، عمر بن الخطاب، ج ۱، ص ۵۱۰، ناشر: دارأضواء السلف، ریاض، چاپ، (۱۴۲۰هـ ق). ص ۶۷

نظر شما مرد ضعیفی که مسلمان و پرهیزگار است شایسته امارت است یا فرد توانمند و متشددی؟ مغیره بن شعبه گفت: مرد توانمند و متشدد زیرا اسلام مرد ضعیف به خودش مربوط می شود اما ضعیفی او به دولت و مسلمانان ضربه می زند، و شدت و تندی مرد توانمند نیز به خودش مربوط می شود اما توانمندی او به نفع دولت و اسلام خواهد بود عمر رضی الله عنه گفت: ای مغیره تو راست گفتی آنگاه او را به سمت فرمانداری کوفه تعیین کرد، و توصیه نمود: کاری کن که نیکوکاران در کار تو احساس امنیت و بدکاران احساس خطر بکنند مغیره گفت: چنین خواهم کرد^(۱) شورا و مشوره یکی از ارکان مهم دولت داری به حساب می رود و قرآن کریم و حدیث نبوی به آن تاکید دارد.

عمر بن خطاب قبل از تعیین افراد جهت مسولیت های مهم آنانرا مورد امتحان قرار می داد و چنانچه احنف بن قیس می گوید: من نزد عمر به مدینه رفتم به مدت یکسال مرا نزد خود نگهداشت بعد از مدت یکسال عمر گفت ای احنف: من ترا آزمودم ظاهرت را نیک دیدم امیدوارم که باطنت مانند ظاهرت باشد آن گاه او را به عنوان فرماندار منطقه ی تعیین کرد و نصیحت کرد که هر کس زیاد بخندد هیبت اش از بین می رود و هر کس زیاد سخن بگوید زیاد اشتباه می کند.^(۲)

گاهی عمر بن خطاب افراد بومی یک منطقه را برآن منطقه به عنوان امیر تعیین می کرد چنانچه جابر بن عبدالله بجلی را امیر قومش بجیله تعیین کرد سلمان بر

^۱. عمری، الولایه علی البدان فی عصر الخلفاء الراشیدین ج ۱، ص: ۴۲۸.

^۲. ابن جوزی، ابو الفرج، صفه الصقوه ناشر بیروت. (بی نا). ج ۱ ص: ۲۸۷

مدائین، نافع بن حارث را بر مکه، عثمان بن ابی العاص را بر گمارید هدفش از این کار این بود که این افراد بهتر بتوانند به مناطق خود خدمت کنند.^(۱)

مهمترین ویژگی ها والیان دولت عمر بن خطاب رضی الله عنه از جمله ویژگی های مهم آن عبارت از: اعتقاد سالم، داشتن علم شرعی، اعتماد راسخ بر خداوند متعال، راستی در کردار و گفتار، شجاعت و مردانگی، زهد و دلسوزی، برد و باری، همت والا، عدالت، کاردانی و فداکاری و غیره را نام برد.^(۲)

حقوق و امتیازات والیان در خلافت عمر رضی الله عنه: بدون شک والیان و فرمانداران حقوق و امتیازات دارند که رعایت بعضی به دوش رعیت و بعضی به عهده ی امیر یا خلیفه می باشد و نیز حقوق دیگری دارند که توسط بیت المال پرداخت می شود، رعایت این حقوق باعث دلگرمی او در جهت قیام به وظایفش می گردد که مهمترین آنها عبارتند از:

الف: شنیدن حرف والیان در غیر از معصیت:

بر رعیت واجب است که از والیان و کارگزاران خود حرف شنوی داشته باشند فرمان برداری نمایند. چنانچه خداوند متعال در مورد اطاعت از اولی الامر فرموده است:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾.^(۳)

^۱ عمری، الولایه علی البدان فی عصر الخلفاء الراشیدین، ج ۱ ص: ۱۴۲.

^۲ صلابی، علی، بررسی و تحلیل زندگانی خلیفه دوم عمر فاروق رضی الله عنه، ناشر: کتاب خانه عقیده، چاپ اول (۱۳۸۸ ه ش)، ص ۵۱۷.

^۳ سوره النساء: ۵۹.

ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده‌اید خدا را اطاعت کنید و پیامبر و اولیای امر خود را [نیز] اطاعت کنید پس هر گاه در امری [دینی] اختلاف نظر یافتید اگر به خدا و روز بازپسین ایمان دارید آن را به [کتاب] خدا و [سنت] پیامبر [او] عرضه بدارید این بهتر و نیک‌تر است.

ب. والیان را در جریان رویدادها قرار دادن. بر رعیت واجب است که اخبار درست و واقعی را در اسرع وقت به گوش مسئولین ذیربط برسانند به ویژه اخبار مربوط به مسایل امنیتی و خیانت‌های کارمندان دولتی را.^(۱)

ج. رعایت احترام والی بعد از برکنار شدنش از کار:

یکی دیگر از حقوق والیان و فرماندهان است که بعد از برکناری شان مورد احترام قرار گیرد، چنانچه عمر بن خطاب شرحبیل بن حسنه رضی الله عنه را از ولایت شهر اردن برکنار کرد، علت برکناری وی را برای مردم توضیح داد. شرحبیل از عمر رضی الله عنه پرسید: آیا از من نا راضی شده ای که مرا برکنار می کنید : گفت نخیر من تو را بیش از دیگران دوست دارم ولی می خواهم مرد قوی تری را انتخاب کنم.^(۲)

د. حقوق مادی:

کار گزاران مسئولین دولت از نظر مادی نیز حقوق و مزایای داشتند، مهمترین آن حقوق ماهانه شان بود، بنابر این عمر بن خطاب رضی الله عنه سخت مواظب بود، تادست کار مندان دولت اش به مال مردم آغشته نشود، برای این منظور سعی کرد آن هارا از نظر مالی به قدری تأمین کند که، نیازی به کسی دیگر نداشته باشند. ازاین رو عمر بن خطاب رضی الله عنه برای همه کار گزاران دولت حقوق نقدی و غیر

^۱. عمری، الولایه علی البدان فی عصر الخلفاء الراشیدین، ج ۲: ص: ۴۹

^۲. طبری ابوجعفر تاریخ الامم والملوک ناشر: دارالفکر، بیروت، چاپ اول: (۱۴۰۷هـ ش)، ج ۵ ص ۳۹

نقدی روزانه ، ماهانه و سالانه مقرر کرده بود. چنانچه به عبدالله بن مسعود، عثمان بن حنیف، عمار بن یاسر رضی الله عنهما مسئولین بلندپایه حکومت کوفه بودند، روزانه یک رأس گوسفند تعیین کرده بود، حقوق سالانه معاویه حاکم شام ده هزار دینار بود، همچنان برای هر یک از فرماندهان نظامی حقوق کافی حسب در آمد بیت المال، شرایط وامکانات منطقه گرانی و ارزانی اجناس مقرر می نمود^(۱). البته حقوق کارمندان با نظر داشت تغییر زمان و مکان و اختلافات قیمت ها تغییر می کند، اصل پرداخت حقوق کارمندان دولت و تأمین آن اصل اسلامی است که از رسول خدا صلی الله علیه وسلم به ثبوت رسیده است. خلفای راشدین و دیگران، نیز بدان عامل بودند تا کارمندان دولت باخاطر آسوده، هرچه بیشتر به وظیفه خود برسند.

مسئولیت های والیان در قبال وظایف شان: مهمترین وظایف آن ها عبارت از توجه به مسایل دینی مانند تبلیغ دین اسلام، اقامه نماز، حفظ دین، ساخت و ساز مساجد، تسهیل امور حج ، اقامه حدود و مجزات شرعی بانظر داشت اخذ نظر خلیفه و رهبری آن بود. چنانچه عمر رضی الله عنه به کار گذران خود دستور داد، تا وظایف خود را در برابر رعیت به وجه احسن انجام دهند تا مردم خشنود و راضی باشند عمر رضی الله عنه می گفت: من شمارا بر مردم گماریدم تا آنها را قرآن بیاموزید و نماز برایشان اقامه کنید، همچنان در زمان عمر رضی الله عنه در بلاد عربی حدود چهار هزار مسجد ساخته شد، والیان زمان او به ساخت و ساز مساجد در نواحی مختلف قلمرو خلافت اسلامی مصروف بودند. والیان به امور حج رسیدگی می کردند، تنظیم و ترتیب مسایل امنیتی حجاج را جدی می گرفتند، زیرا یکی از وظایف امیر و حاکم

^۱. الذهبی، محمد احمد، سیر اعلام النبلاء، ناشر: موسسه الرساله، چاپ هفتم، (۱۴۱۰ هـ ق)، ج ۱، ص ۵۴۷، ابو یوسف، یعقوب بن ابراهیم، الخراج، ناشر: دارالمعرفه، بیروت، لبنان، (۱۳۹۹ هـ ق) ج ۱، ص ۵۴۷،

پرداختن به مسئله حج و فراهم نمودن امکانات آن برای رعیت می‌باشد.^(۱) همچنان تأمین امنیت جامعه جزء اصلی وظیفه یک زمام دار می باشد، والیان زمان عمر رضی الله عنه در این امر مهم جدی بودند، امنیت در مناطق تحت کنترل شان حاکم بود، مردم در فضای آرام زندگی داشتند. وظیفه والیان که از طرف امیر تعیین می شود، یکی از کار های مهم شان سعی و تلاش جهت تأمین معیشتی مردم است. چنانچه عمر رضی الله عنه در (عام الرماده) یعنی سال خشک سالی به مردم انفاق می نمود، پس از آن باران بارید، خشک سالی برطرف شد مردم به سرزمین های شان برگشتند، از چشم عمر رضی الله عنه اشک سرازیر شد، مردی از طایفه بنی محارم که در آنجا نشسته بود گفت بخاطر تو خشک سالی رفع شد. عمر رضی الله عنه گفت: وای بر تو من از جیب خودم وجیب پدرم (خطاب) بر آنها انفاق نکردم، بلکه از مال خداوند متعال انفاق نمودم^(۲). عمر رضی الله عنه همواره می گوید تامل مردم، در شهر های اسلامی با کمبود مواد خوراکی مواجه نشوند، مراقب اوضاع بازار ها بود واز احتکار جلوگیری می کرد، تجار را جهت آوردن مواد به بازار تشویق می نمود، در شهر خانه های مسکونی برای مسلمانان ساخته بود، والیان عمر رضی الله عنه وظیفه داشتند که تا در عمران و آبادانی امور زراعتی، حفر کانال ها جهت آب رسانی و نیز از روی نقشه به ساخت و ساز شهر ها بپردازند. در رعایت و برخورد اجتماعی با مردم جدی بودند هر گاه گروه از ساکنان یک منطقه نزد عمر رضی الله عنه می آمدند در مورد والیان از آنها پرسان میکرد، و می گفت آیا والی به عیادت بیماران شما می آید؟ آفراء

^۱ . ماوردی ، ابوالحسن علی بن محمد بن حبيب، احكام السلطانيه، دارالفكر، (۱۴۳۲ هـ ق). بيروت. ص ۳۳،

^۲ . البيهقي، ابوبكر بن الحسين بن علي. السنن الكبرى و في ذيله الجوهر التقي. الهند: حيدر آباد. (۱۳۴۴).

، ج ۱ ص ۱۳۵.

جویا می شود؟ اگر مردم جواب نه می گفتند فوراً عمر رضی الله عنه والی را برکنار می کرد.^(۱)

اوقات کاری والیان و کارگزاران:

در زمان عمر رضی الله عنه کارگزاران دولت اوقات کار اداری را مراعات نمی کردند. بلکه همه وقت شان در امور مملکت داری و در خدمت مردم بود تا جایی که شب ها در کوچه ها مراقب اوضاع و

احوال مردم بودند، در دروازه های شان دریانی برای ممانعت مردم وجود نداشت چنانچه عمر فاروق رضی الله عنه نامه ای به اموسی اشعری نوشت کار امروز را به فردا مگذار آنگاه تعداد کار ها افزایش خواهد یافت و از موفقیت تو در انجام آن کار کاسته خواهد شد^(۲)

ایجاد صندوق شکایات:

عمر فاروق رضی الله عنه پیک خود را به شهر های مختلف نزد والیان خود فرستاد و او را موظف می ساخت که در وقت بازگشت به مردم اعلام کند که چه کسی میخواهد برای امیر المومنین نامه بفرستد؟ اگر کسی شکایت می داشت شکایت خود را مستقیماً توسط نامه به اطلاع خلیفه برساند، نامه ها بدون این که کسی از محتوای آن اطلاع یابد، به دست امیرالمؤمنین قرار می گرفت^(۳). محمد بن مسلمه به عنوان ریس بازرسی عملکرد والیان دولت بود، عمر بن خطاب رضی الله عنه او را جهت کنترل عملکرد والیان می فرستاد به شکایت های مردم علیه والیان گوش می

^۱. عمری، الولایته علی البلدان فی عصر الخلفاء الراشدين، ج ۲، ص ۸۲.

^۲. ابن الجوزی، ابوالفرج عبدالرحمن، مناقب امیر المؤمنین عمر بن خطاب، ناشر: دارالکتب العربی، بیروت چاپ چهارم (۱۴۱۲ هـ ش) ص: ۱۲۹

^۳. نمیری، عمر بن شبه، تاریخ المدینه، تحقیق فہیم محمد شلتون، ناشر دارالاصفہان جدہ (بی تا)، ج ۲، ص ۷۶۱

داد و آنها را به خلیفه منعکس می کرد. عمر بن خطاب رضی الله عنه در این راستا از صاحب نظران، اهل شورا و اطرافیان خود نظر خواهی می کرد و در پایان به سزای کسی که مستحق سزا بود چه والیان و چه از رعیت می پرداخت^(۱) روایت شده است که علیه عمرو بن عاص والی مصر شکایات زیادی از جانب مردم مصر و از جانب قبطی ها رسید عمر رضی الله عنه عمرو را احضار نمود و در مورد شکایات را بررسی می کرد و گاهی او را سرزنش می کرد چنان چه یک بار فرزند والی مصر یکی از ساکنان مصر را به ناحق تازیانه زده بود، آن مرد به مدینه آمد نزد عمر شکایت آورد عمرو و فرزندش را احضار نمود و خطاب به آنها مقوله مشهورش را گفت {مَتَى اسْتَعْبَدْتُمْ النَّاسَ وَقَدْ وَلَدْتَهُمْ أُمَمَهُمْ أَخْرَارًا؟}^(۲).

ترجمه: شما از کی مردم را برده ی خود قرارداده اید در حالی که، مادران شان آنها را آزاد به دنیا آورده اند. آنگاه تازیانه به دست آن مرد داد تا از فرزند والی مصر انتقام بگیرد و گفت: به خدا اگر حق بر پدرش داشتی و می خواستی از او انتقام بگیری کسی مانع تو نیست.^(۳)

این مطلب بیان گر آن است، که عمر رضی الله عنه بیش از حد مواظب رفتار امیران و کارگزاران خود بود که مبادا ستمی را بر کسی روا دارن.^(۴) عمر بن خطاب می گفت: ای مردم این کار گذاران دولت را نمی فرستم تا شمارا ضرب و شتم کنند، و یا اموالتان را حیف و میل نمایند، بلکه آنها را می فرستم تا دین خدا و سنت رسول

^۱. عمری، الولاية على البلدان في عصر الخلفاء الراشدين، ج ۱، ص ۱۵۷.

^۲. مجدلاوی، فاروق، الإدارة العسكرية في عهد عمر بن الخطاب ناشر: اوردن لبنان (۱۴۱۸ هـ ش)، ص ۲۳

^۳. عمری، الولاية على البلدان في عصر الخلفاء الراشدين، ص ۳۱۲

^۴. فتح سید، مجدی، صحیح التوثیق فی سیرة و حیات الفاروق عمر بن الخطاب. ناشر: دارالصحابه للتراث، (بی نا).

صلی الله علیه وسلم را به شما آموزش دهند بنا بر این اگر کسی از آنان جزء این عمل نموده به من اطلاع دهید تا او را به سزایش برسانم.^(۱)

نتیجه گیری

۱- نظام حکومتی در دوران خلافت عمر بن خطاب رضی الله عنه از ویژگی‌های منحصربه‌فردی برخوردار بود که یکی از مهم‌ترین ارکان آن، نحوه انتخاب والیان و کارگزاران حکومتی بود. عمر رضی الله عنه با دقت و حساسیت بالا، افراد شایسته را برای اداره مناطق مختلف منصوب می‌کرد و همواره بر عملکرد آنان نظارت داشت. این سیاست مدیریتی نه تنها موجب استحکام حکومت اسلامی شد، بلکه از فساد، سوءاستفاده از قدرت و بی‌عدالتی در نهادهای اداری جلوگیری کرد.

۲- معیارهای عمر رضی الله عنه در انتخاب والیان، بر اساس اصولی چون تقوا، عدالت، علم و تخصص، تجربه اجرایی، حسن سلوک و تعهد نسبت به منافع عمومی استوار بود. وی به شایستگی افراد بیش از وابستگی‌های قومی و قبیله‌ای توجه داشت و از به‌کارگیری خویشاوندان خود در مناصب دولتی خودداری می‌کرد تا از هرگونه سوءاستفاده از جایگاه خلافت جلوگیری شود. این سیاست موجب شد که والیان و کارگزاران منتخب، افرادی باشند که تنها بر اساس لیاقت و شایستگی خود منصوب شده‌اند.

۳- نظارت دقیق بر عملکرد والیان، یکی دیگر از سیاست‌های کلیدی عمر رضی الله عنه بود. وی نه تنها قبل از انتصاب، از وضعیت اخلاقی و مدیریتی نامزدهای ولایت تحقیق می‌کرد، بلکه پس از تعیین آنان نیز از طریق ارسال بازرسان مخفی، دریافت گزارش‌های مردمی و ارزیابی مالی آنان، کنترل مستمری بر کارگزاران داشت. در

^۱. ابوعبید، قاسم بن سلام، الاموال، تحقیق محمد خلیل هراث، ناشر: دارالفکر بیروت، (بی نا)، ص ۶۳-۶۴

- صورتی که شکایات مستند علیه یکی از والیان مطرح می شد، وی بدون تردید آن فرد را برکنار می کرد تا اعتماد عمومی نسبت به حکومت اسلامی حفظ شود.
- ۴- بررسی نمونه هایی از والیان منصوب شده در دوران خلافت عمر رضی الله عنه نشان می دهد که سیاست های او تأثیر قابل توجهی بر توسعه حکومت اسلامی داشته است. افرادی مانند عمرو بن العاص در مصر، معاویه بن ابی سفیان در شام و عثمان بن حنیف در بصره، نمونه هایی از والیانی بودند که با مدیریت کارآمد و نظارت دقیق، مناطق تحت فرمان خود را به شکوفایی رساندند. انتخاب والیان متعهد و نظارت بر عملکرد آنان، باعث گسترش عدالت، رونق اقتصادی و افزایش اعتماد عمومی به نظام اسلامی شد.
- ۵- این الگوی مدیریتی که عمر رضی الله عنه در خلافت خود بنا نهاد، نه تنها در دوران حکومت اسلامی تأثیر شایانی داشت، بلکه می تواند به عنوان یک مدل حکمرانی موفق در جوامع امروزی نیز مورد مطالعه و الهام قرار گیرد.
- پیشنهادهای:** از آنجایی که در شیوه تعیین والیان و مواصفات آنها در زمان خلیفه دوم عمر بن خطاب رضی الله عنه به بررسی گرفته شد چنین پیشنهاد را لازم می دانم.
- ۱- زمام دار و رهبر حکومت اسلامی جهت رسیدگی به مشکلات مردم و دلجویی در دور ترین نقاط کشور نماینده خاص خود را اعزام بدارد. تا از اوضاع و احوال مردم آگاهی دقیق حاصل نمایند.
- ۲- مردم نیاز مبرم به خدمت گذاری در عرصه های مختلف حکومتداری دارند رهبر حکومت اسلامی افراد دلسوز، صادق، متعهد و با تجربه را به صفت والی تعیین نماید تا خدمات کاری خوب را انجام داده بتواند.

۳- رهبر حکومت اسلامی نظارت و بررسی دوامدار از کارکرد های والیان حکومت را جدی بگیرد.

مآخذ

قرآنکریم

- ۱- ابن تیمیه ، تقی الدین احمد ، مجمع الفتوی ، ناشر: دارالوفاء مکتبه العبیکان ریاض چاپ اول (۱۴۱۸ ه ش)
- ۲- ابن جوزی ، امام ابو نوح ، صفه العصوه ، ناشر: دارالمعرفه بیروت (ب ت)
- ۳- ابن جوزی، ابوالفرج عبدالرحمن ، مناقب امیر المومنین عمر بن خطاب ، ناشر: دارلکتاب العربی بیروت چاپ چهارم (۱۴۱۲ ه ش)
- ۴- ابو عبید ، قاسم بن سلام ، الاموال ، تحقیق محمد خلیل هراس، ناشر: دالفکر بیروت چاپ دوم (۱۳۹۵ ه ش)
- ۵- ابویوسف ، یعقوب بن ابراهیم الخراج ناشر: المعرفه بیروت لبنان (۱۳۹۹).
- ۶- البیهقی، ابوبکر بن الحسین بن علی. السنن الکبری و فی ذیلہ الجوهر التقی. ج ۱. الهند: حیدر آباد. (۱۳۴۴).
- ۷- حنبلی ، امام بن حسن بن عبدالهادی حنفی محص الصواب فی فضائل امیرالمومنین عمر بن الخطاب ناشر: دارأضواءالسلف ریاض ، چاپ اول (۱۴۲۰ ه ش)
- ۸- ذهبی، محمد احمد ، سیراعلام نبلا ناشر: دوسته الرساله چاپ هفتم (۱۴۱۰ ه ش)
- ۹- شاهین، حمیدی الدوله الاسلامیه فی عصر الخفاء الراشدین، ناشر: دارالقاهره (ب ت).

- ۱۰- صلابی، علی ، بررسی وتحلیل زندگانی خلیفہ دوم عمر فاروق رضی اللہ عنہ، ناشر: کتاب خانہ عقیدہ، چاپ اول ۱۳۸۸.
- ۱۱- طبری ابوجعفر تاریخ الامم والملوک ناشر: دارالفکر، بیروت، چاپ (۱۴۱۴ھش)
- ۱۲- عمری: عبدالعزیز بن ابراہیم ، الولایہ علی البلدان فی عصری خلفاء الراشدین.
- ۱۳- فتحی سید، مجدی صحیح التوثیق فی سیرة وحیة الفاروق عمر بن الخطاب ، ناشر: دارالصحابہ للتراث، طنطا، چاپ اول (۱۴۱۷ ھ ش)
- ۱۴- قاسمی ،ظاهر نظام الحکم فی الشریعہ والتاریخ ناشر: دارالنفاس بیروت چاپ سوم (۱۴۰۷ ھ ش)
- ۱۵- قلجی، محمد ، موسوعہ فقہ عمر بن الخطاب ، ناشر: دارالنفاس چاپ چہارم (۱۷۰۹ ھ ش).
- ۱۶- ماوردی، ابوالحسن علی بن محمد حبیب ، احکام سلطانیہ ، ناشر: دارالفکر بیروت.
- ۱۷- مجد لاوی ، فاروق الادارۃ العسکریہ فی عہد عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ ، ناشر اوردون ، لبنان چاپ دوم (۱۴۱۸ ھ ش).
- ۱۸- نمیری: عمر بن شبہ تاریخ المدینہ ، تحقیق فہیم محمد شلتون ناشر: دارالاصفہانی.

معاون محقق کمال نوری

بررسی شفافیت در عرصه اجتماعی حکومتداری حضرت علی^{رضی الله عنه} و الگوگیری از آن

ملخص البحث

كانت الشفافية الإجتماعية في خلافة سيدنا علي^{رضى الله عنه} قائمة على أساس الإعلان الصريح عن المواقف، والاتصال المستمر مع الناس، والمسؤولية تجاه المجتمع، قبل سيدنا علي^{عليه السلام} البيعة بشكل علني وبموافقة عامة، وأكد على أهمية المشاورة في اتخاذ القرارات الحكومية. كانت المراقبة الشعبية من المبادئ الأساسية لحكمه، حيث كان يشجع الناس على الإبلاغ عن تجاوزات المسؤولين. كما تحققت حرية التعبير في عهده بأفضل شكل، حيث كان حتى معارضوه أحراراً في التعبير عن آرائهم. لم تساعد هذه المبادئ فقط في زيادة الثقة العامة، بل ساهمت أيضاً في تحقيق الاستقرار والعدالة في الحكم.

خلاصه: در حکومتداری حضرت علی^{عليه السلام}، شفافیت اجتماعی بر مبنای اعلام صریح مواضع، ارتباط مستمر با مردم و پاسخگویی نسبت به جامعه استوار بود. ایشان بیعت را به طور علنی و با رضایت عمومی پذیرفت و بر اهمیت مشورت در تصمیم‌گیری‌های حکومتی تأکید ورزید. نظارت مردمی از اصول اساسی حکومت او بود، به طوری که مردم را به گزارش تخلفات کارگزاران ترغیب می‌آزادی بیان نیز در دوران او به بهترین شکل تحقق یافت، به طوری که حتی مخالفانش نیز در بیان نظرات خود آزاد بودند. این اصول نه تنها به افزایش اعتماد عمومی کمک کرد، بلکه موجب پایداری و عدالت در حکومت گردید.

مقدمه: إِنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ، نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا. مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا ضَلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ. وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ. وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

دولت هر چقدر برای جلب رضایت مردم بیشتر کار کند بیشتر تدوام می آورند، از همین جهت راه های زیادی وجود دارد که سبب جلب رضایت مردم شده و برای استقرار و استحکام دولت مؤثر است. یکی از این امور، شفافیت و پاسخگویی به ملت است. چون زمانی مردم از دولت رضایت نشان می دهند که از عملکرد دولت مردان آگاه و در تصمیمات سهیم باشند، زمانی که دولت از عملکرد خود به صورت شفاف و واضح مردم را در جریان قرار دهد، مردم از سیاست و تصمیمات دولت به شرطی که عادلانه باشد، حمایت کرده و اجرای آن بهتر و بشکل موفقیت آمیز صورت می گیرد. بناءً شفافیت در عرصه اجتماعی باعث ارتقای عدالت، افزایش اعتماد، مشارکت عمومی می شود. اما بر عکس اگر دولت در تصمیمات و فعالیت های خود شیوه مخفیانه را روی کار گیرد و هیچ سهمی برای مردم در دولت و تصمیمات دولت ندهد، این کار سبب ناراضیاتی مردم را به بار می شود.

علت اصلی رضایت مردم از حکومتداری خلفای راشدین همین حمایت اجتماع بود، چون خلفای راشدین مردم را از تمام جریانات قضائی، اقتصادی، اجتماعی و اداری اطلاع داده و از آن ها مشورت می خواست و مردم هم از حکومت آنها حمایت می کردند.

این مقاله در صدد بیان بررسی شفافیت در عرصه اجتماعی حکومتداری حضرت علی و چگونگی الگوگیری از آن است، تا دولت جهت اتخاذ الگو گیری از حکومتداری خلفای راشدین برای استحکام خود گام بهتری بردارد.

شفافیت یک موضوع کلیدی است که در تمامی حوزه های حکمرانی نقش به سزایی دارد. این مفهوم در زمینه های قضائی، اقتصادی، اجتماعی و اداری

تبیان ————— بررسی شفافیت در عرصه اجتماعی...

حایز اهمیت است. ن فعلا روی یک موضوع بحث می نماید.

مبرمیت موضوع: یکی از موضوعات اساسی در عرصه حکومتداری، شفاف سازی امور است. شفافیت نه تنها باعث افزایش مشارکت و پاسخگویی در حکومت می شود، بلکه به تقویت عدالت اجتماعی و آزادی بیان نیز کمک می کند. با این حال، از دیدگاه شریعت اسلامی، این مفاهیم مطلق نیستند و هر یک دارای اصول و ضوابط خاص خود هستند. آگاهی از این اصول و ضوابط برای متولیان امور و همچنین عموم مردم ضروری است. بنابراین، بررسی شفافیت در عرصه اجتماعی حکومت حضرت علی علیه السلام و الگوگیری از آن می تواند به استحکام نظام اجتماعی و سیاسی دولتهای امروزی کمک شایانی نماید.

سوالات تحقیق

سوال اصلی: شفافیت در عرصه اجتماعی حکومتداری حضرت علی علیه السلام چگونه بود؟

سوالات فرعی

۱. کدام شاخص ها می توانند شفافیت حکومتداری حضرت علی علیه السلام را ارزیابی کنند؟

۲. چگونه می توان از الگوهای شفافیت حضرت علی علیه السلام در حکومت داری امروز استفاده کرد؟

۳. نحوه الگوگیری از شفافیت در عرصه اجتماعی حکومتداری حضرت علی علیه السلام چگونه می باشد؟

هدف تحقیق:

هدف این مقاله شناخت شاخص های شفافیت در عرصه اجتماعی حکومتداری خلیفه چهارم اسلام و الگوگیری از آن جهت استحکام نظام اسلامی است.

روش تحقیق: در این مقاله از روش تحلیلی - توصیفی استفاده شده است.

تعریف شفافیت: مفهوم شفافیت: شفافیت در زبان عربی از ماده شف یشف و (شفاف) گرفته شده، و جامه شفاف به فتح و کسر شین به معنای نازک و به کسر شین پوستی که به اندازه ای نازک باشد که بتوان زیر آنرا دید، که در زیر آن چیست؟ و همچنان به معنای چیز پشت نما.^(۱)

در فرهنگ (گنجینه لغات) در معنی کلمه چنین نوشته: آنچه مانند بلور و شیشه بوده و از پشتش اشیاء دیگر دیده شود مانند آب، آبگینه، شیشه، بلور.^(۲)

شفافیت به معنای توانایی دیدن چیزهایی است که در پشت آن قرار می گیرد و در نتیجه دیدن این چیزها شناخت واقعیت آنهاست.^(۳)

پس شفافیت: آن چیزی که جلو دید را نگیرد، یا هر آن چیزی که پوشیده و پنهان نباشد یا امکان دیدن پشت سر آن از پیشرو باشد مانند شیشه.

اما تعریف شفافیت در اصطلاح عبارت است از آشکار بودن مبنای تصمیمات حکومتی و سازوکارهای حاکم بر توزیع قدرت و درآمد بوده که به عنوان موثرترین ابزار مبارزه با فساد اداری در استقرار دولت کارا و ایجاد جامعه ای پایدار به کار می رود.^(۴)

^۱- محمد بندر ریگی، فرهنگ بندر ریگی (عربی به فارسی)، ج: ۱، چاپ اول، ناشر: انتشارات علمی خیابان انقلاب- مقابل دانشگاه تهران، سال: ۱۳۷۸ هـ.ش، ص: ۱۱۹۶.

^۲- نصر الله آژنگ، گنجینه لغات (فرهنگ فارسی به فارسی)، ج: ۱، چاپ اول، ناشر: انتشارات گنجینه، سال: ۱۳۸۱ هـ.ش، ص: ۸۷۶.

^۳- فارس بن علوش ابن بادی السبعی. «دور الشفافية و المساءلة فی الحد من الفساد الاداری فی القطاعات الحكومية»، درجه تیزس: دکتورا، استاد رهنما: عامر خضیر الکبیسى، پوهنتون: جامعة النایف العربیة للعلوم الامینیة- ریاض، سال ۱۴۳۱ هـ.ق، ص: ۹.

^۴. همانجا.

شفافیت در حکومتداری عمدتاً تمرکز بر مبارزه با فساد، مسئولیت پذیری و پاسخگو بودن مسئولین در امورات مالی و تفریبهای اداری یک کشور است.^(۱)

شاخص های شفافیت در عرصه اجتماعی حکومتداری حضرت علی

شفافیت اجتماعی یکی از ویژگی های برجسته حکومت حضرت علی علیه السلام بود که در دوره خلافت ایشان جلوه های روشن و عملی پیدا کرد. این شفافیت در عرصه های مختلف حکمرانی آشکار گردیده بود که از مهم ترین آن ها می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. اعلام آشکار تصمیمات و مواضع حکومتی.
 ۲. برقراری ارتباط مستقیم و مستمر با مردم.
 ۳. پذیرش نظارت عمومی و استقبال از انتقادهای سازنده.
 ۴. پاسخگویی صریح و شفاف در برابر مطالبات و پرسش های جامعه.
 ۵. برخورد قاطع و بی ملاحظه با فساد، تبعیض و ویژه خواری.
- در ادامه، هر یک از این شاخص ها را به تفصیل مورد بررسی و تحلیل قرار خواهیم داد.

اعلام آشکار مواضع حکومت: از مهم ترین شاخص های شفافیت در عرصه اجتماعی حکومتداری حضرت علی علیه السلام همانا اعلان آشکار مواضع حکومت بود، این عمل در ابتدا و انتهای مسئولیت آنجناب جاری بود، از همین جهت حضرت علی علیه السلام خلافت را به طور آشکار و در حضور مردم قبول کرد.

چنانچه روایت شده است، زمانی که مهاجران و انصار بر بیعت با حضرت علی علیه السلام اصرار می ورزیدند، به آنان گفت: «اینک که بر گزینش من اصرار ورزید،

^۱- همانجا.

انجام آن باید در مسجد باشد» آنگاه در مسجد به روشنی برنامه حکومتی خود را اعلام کرد و فرمود: ابوبکر خلال با سندش تا محمد بن حنیفه روایت می‌کند: وقتی که عثمان رضی الله عنه در محاصره قرار داشت همراه علی بودم، مردی آمد و گفت: امیر مؤمنان کشته شد! می‌گوید: علی از جای برخاست، محمد بن حنیفه می‌گوید: او را گرفتم که نرود، چون بیم آن داشتم که شورشیان بلایی سرش بیاوردند! گفت: بی مادر بگذار بروم! تا دروازه خانه‌ی عثمان رفت، دید که او به شهادت رسیده بود! به خانه‌اش برگشت و دروازه خانه را بر روی خود قفل کرد، آمدند و در را زدند و بالاخره وارد خانه شدند و گفتند: خلیفه را کشته اند، باید مردم خلیفه‌ای داشته باشند و ما کسی از تو سزاوارتر نداریم، علی رضی الله عنه به آنها گفت: مرا به عنوان خلیفه نخواهید، چون برای من وزیر بودن از خلافت بهتر است، گفتند: هرگز، به خدا سوگند کسی جز تو شایسته‌ی این کار سراغ نداریم، گفت: اگر چنین است و کسی جز من انتخاب نمی‌کنید، بدانید که من پنهانی بیعت نمی‌گیرم، به مسجد می‌روم، به این ترتیب به مسجد آمد و مردم با او بیعت کردند.^(۱)

در برخی روایات آمده که علی رضی الله عنه در قبول بیعت مسایلی را شرط کرد، از جمله اینکه: باید بیعت در ملاء عام و با حضور و رضایت مردم و در مسجد باشد، نه پنهان، و تصریح کرده بود که امور را به همان صورتی که می‌داند و معتقد است اداره خواهد کرد، مردم با او موافقت کردند و قرار گذاشتند که صبح روز بعد در مسجد برای بیعت جمع شوند، آن روز، روزی سرنوشت ساز و پر از جمعیت بود، امیر مؤمنان در حالی که لباسهایش را کاملاً پوشیده بود بیرون آمد و پس از حمد و ثنای خداوند، تلاش های اصحاب پیامبر صلی الله علیه و سلم برای بیعت خود را شرح داد و گفت: من نمی‌خواستم مسؤولیت این کار را بر عهده بگیرم

^۱. أبو بكر أحمد بن محمد بن هارون بن يزيد الخلال البغدادي، كتاب السنة، چاپ اول، ناشر: دار الراية - الرياض، سال: ۱۴۱۰ هـ - ۱۹۸۹ م، ص: ۴۱۵.

(بپذیرم) اما شما اصرار ورزیدید، هان بدانید که اکنون برایم کاری جز اداره‌ی امور شما نخواهد بود و در استفاده از بیت المال هیچ اختیار شخصی ندارم و برای خود حقی قائل نیستم که حتی يك درهم را بدون حساب بردارم. سپس گفت: ای مردم! خلافت مسئله‌ای است که کسی در آن حقی ندارد، و خلیفه کسی است که خودتان انتخاب کنید و ما دیروز به خاطر این مسئله اختلاف کردیم اکنون اگر می‌خواهید مسؤولیت این کار را بر عهده بگیرم و اگر نمی‌خواهید هر کس را تعیین کنید از نظر من مشکلی ندارد، سپس صدایش را بلندتر کرد و گفت: آیا راضی هستید که من خلیفه باشم؟ گفتند: آری، گفت: پروردگارا! بر اینها گواه باش، بعداً مردم شروع به بیعت کردند.^(۱)

این نشان می‌دهد که ایشان با تأکید بر اعلام صریح مواضع و تصمیمات خود، به اهمیت شفافیت و پاسخگویی در حکمرانی پرداخته‌اند. پذیرش خلافت در جمع مردم و شرط گذاری برای بیعت عمومی، نشان‌دهنده تلاش ایشان برای ایجاد ارتباط نزدیک با مردم و جلب اعتماد آنان بود.

این رویکرد نه تنها به مشارکت اجتماعی بیشتر کمک کرد، بلکه الگویی از حکمرانی عادلانه و پاسخگو را به جا گذاشت. درس‌های حضرت علی علیه السلام می‌تواند راهنمای خوبی برای رهبران امروزی در ساختن حکومتداری شفاف و معتبر باشد.

ارتباط با مردم: ارتباط با مردم یکی از شاخصه‌های اصلی شفافیت است زیرا این ارتباط موجب افزایش آگاهی عمومی، اطلاع رسانی صادقانه و ایجاد فضایی برای انتقادات و پاسخ دهی به سوالات عمومی می‌شود. حضرت علی علیه السلام در تمام شؤون حکومتداری با مردم ارتباط برقرار می‌کرد و این ارتباط از طرق مختلف از جمله مشورت گرفتن با مردم در مسایل حکومتی و غیر حکومتی بود.

^۱. محمد بن جریر الطبری، تاریخ الأمم والملوک، ج: ۲، چاپ اول، ناشر: دار الکتب العلمیة - بیروت، سال: ۱۴۰۷ م، ص: ۶۹۷.

و مشورت گرفتن از مسلمین را یکی از قواعد مسلم حکومتداری خود می شمرد. سیدنا علی علیه السلام درباره‌ی اهمیت مشورت می فرماید: مشورت عین هدایت است و هر کس خود را از مشورت بی نیاز بداند، قطعاً در معرض اشتباه قرار دارد^(۱) و فرموده: مشورت بهترین نوع همکاری است و استبداد و خود رأیی بدترین بدی است که فرد خویش را برای هر کاری آماده می پندارد^(۲) و فرموده: رأی و مشورت پیران از همکاری جوانان بهتر است^(۳).

سیدنا علی علیه السلام همواره در تمام جوانب اختیارات، اعمال و تصمیمات اجرایی شیفته‌ی نظام شورایی بود. از جمله: بعد از آنکه نامه معقل بن قیس ریاحی فرمانده سیدنا علی علیه السلام که مأمور به کشتن خریث بن راشد خارجی شده بود به دستش رسید، یارانش را جمع کرد و با آنان مشورت کرد و از آنان در خواست تا اظهار نظر نمایند، در نتیجه همه به توافق رسیدند که در جواب نامه اش بنویسد: «آن فاسق خارجی را تا کشتن یا دستگیری تعقیب کرده و تبعید کند، زیرا که از تحریک مردم علیه امیرمؤمنان دست بردار نبود»^(۴).

امیرمؤمنان علی علیه السلام هنگامی که می خواست مالک اشتر را به مصر بعنوان والی بفرستد به او سفارش کرد و فرمود: بخیل را به مشورت خود راه مده که تو را از نیکوکاری منصرف می کند و از فقر می ترساند و با افراد ترسو و بزدل مشورت نکن که روحیه‌ی تو را تضعیف می کند و تو را از تصمیم گیری قاطع باز می دارند و با افراد حریص مشورت نکن که حرص را ستمکارانه در نظرت زیبا جلوه

^۱ - أبو الحسن علی بن محمد بن محمد بن حبیب البصری البغدادی، الماوردی، ادب الدنيا و الدین، ناشر: مکتبه شامله، اصدار ۳، ص: ۳۸۱.

^۲ - شهاب الدین أحمد بن عبد الوهاب النوبری، نهاية الأرب في فنون الأدب، ج: ۶، چاپ اول، ناشر: دار الکتب العلمیة - بیروت / لبنان - ۱۴۲۴ هـ - ۲۰۰۴ م، ص: ۶۴.

^۳ - همانجا.

^۴ - تاریخ الأمم والملوک، ج: ۳، ص: ۱۴۴.

می دهند، چون بخل و بزدلی و حریص بودن، غریزه‌های مختلفی است که در مجموع موجب گمان بد نسبت به خداوند می‌گردد.

سیدنا علی علیه السلام به خوبی می‌دانست که اگر حکمران مشاورانی نداشته باشد، محاسن و معایب حکومت خود را نمی‌شناسد و بسیاری از امور حاکمیت و مسایل دولتش از او پوشیده می‌ماند و می‌دانست که شورا فرد را با چیزهایی که نمی‌داند، آشنا می‌کند و راهنمایی می‌کند تا ناشناخته‌هایش را بشناسد و تردیدهایش برطرف شود و خطاب به مالک اشتر نخعی بعد از آنکه او را به عنوان والی مصر تعیین کرد، گفته بود رفتار کارگزارانت را به دقت زیر نظر داشته باش و هرگز آنان را از روی محبت نابجا و خود سرانه، به کاری برمگزین که انتخاب کارگزاران به این شیوه بدون مشورت و با استبداد از راههای ظلم، ستم و خیانت به خداوند متعال است و در نتیجه مردم ضرر می‌کنند و امور مردم و والیان اصلاح نخواهد شد مگر با اصلاح کسانی که در کارهایشان از آنان کمک می‌گیرند و آنها را برای جبران نیازمندی‌هایشان بر می‌گزینند، لذا برای اداره‌ی محدوده‌ی حاکمیت افراد با تقوی، پاکدامن، عالم و سیاستمدار را انتخاب کن و با افراد با تجربه، خردمند، با وقار و با حیا که از خانواده‌های اصیل و صالح و دیندار و با تقوا هستند، ارتباط نزدیک داشته باش، چرا که خلق و خوی آنان بهتر و نجابتشان اصیل تر و تربیت شان درست تر و طمع و اسرافشان کمتر، و برای اصلاح امور و تدبیر و ساماندهی کارها از دیگران شایسته تر و دوراندیش ترند، باید چنین افرادی با آن اوصاف کارگزاران و یاوران تو باشند.^(۱)

^۱. علي محمد محمد الصَّلَابي، الشورى فريضة إسلامية، ناشر: دار ابن كثير - سوريا، ص: ۱۱۷ و القاضي حسين بن محمد المهدي الشورى في الشريعة الإسلامية، چاپ اول، ناشر: ملكبة الشاملة، سال: ۱۱۸/۷/۲۰۰۶م، ص: ۱۱۸.

ارتباط نزدیک و مستمر با مردم یکی از اصول اساسی شفافیت در حکومتداری حضرت علی^{علیه السلام} بود. ایشان با مشورت گرفتن از مردم در مسائل مختلف، فضایی را برای تبادل نظر و انتقاد ایجاد کردند که به آگاهی عمومی و پاسخگویی حکومتی کمک می‌کرد. تأکید بر مشورت به عنوان یک راهنمایی مؤثر در تصمیم‌گیری‌ها، نشان‌دهنده اهمیت ایشان به نظرات و خواسته‌های جامعه است.

با انتخاب مشاوران مناسب و پایبندی به اصول مشورت، حضرت علی^{علیه السلام} نه تنها به تقویت حکومت خود پرداختند، بلکه الگویی از حکمرانی عادلانه و شفاف را به جا گذاشتند که می‌تواند برای رهبران معاصر نیز درس‌آموز باشد.

نظارت مردمی: یکی دیگر از شاخص‌های شفافیت در عرصه اجتماعی حکومتداری حضرت علی^{علیه السلام} نظارت مردم بر اعمال و رفتار والیان، فرماندهان و کارمندان دولتی بود، نظارت مردمی و شفافیت به طور مستقیم به یکدیگر مرتبط هستند. وقتی که یک سازمان یا دولت راه کارهای شفافیت را اعمال می‌کند و اطلاعات خود را به طور کامل و صادقانه منتشر می‌کند، این امر به شهروندان اجازه می‌دهد تا از فعالیت‌ها و تصمیمات سازمان یا دولت نظارت کنند. این نظارت مردمی باعث می‌شود تا سازمان یا دولت مجبور به انجام اقدامات قانونی و شفاف سازی عملکردهای خود شوند و در نتیجه، بهبود و توسعه فرآیندهای آنها را تسریع کند. به عبارت دیگر، شفافیت باعث می‌شود تا نظارت مردمی قوی‌تر شود و برعکس، نظارت مردمی باعث تقویت شفافیت و افزایش اعتماد عمومی به سازمان یا دولت می‌شود.

و این شاخص در حکومتداری حضرت علی^{علیه السلام} نیز وجود داشت، طوریکه آنحضرت به طور آشکارا مردم را به عنوان ناظر بر کارگزاران معرفی می‌کرد خطاب به مردم

هر منطقه می گفت: « اگر حاکم شما خلافی مرتکب شد، او را اطاعت نکرده و مرا گزارش دهید». (۱)

حضرت علی علیه السلام اولین چیزی که بعد از خلیفه شدن گفت این بود.... این مسؤولیت (رهبری) شما مسئله ای است که هیچ کس در آن حقی ندارد جز همان کسی که خودتان به رهبری انتخاب کنید. اما من هم مسؤولیتی جز (رهبری) شما ندارم. (۲)

این مشابه همان سخنی است که ابوبکر رضی الله عنه بعد از به خلافت رسیدن گفت: اگر کارم درست بود و به خوبی مسؤولیت را انجام دادم مرا یاری دهید و اگر مسؤولیت را به خوبی انجام نادم، مرا راهنمایی و اصلاح کنید (۳).

عمر رضی الله عنه بعد از اینکه مسؤولیت خلافت را به عهده گرفت و انتخاب شد گفت: محبوبترین مردم برای من کسانی هستند که عیب‌هایم را به من تذکر دهند (۴) و گفت: من بیم آن دارم که اشتباه کنم و به خاطر هیبتم کسی به من تذکر ندهد. عثمان رضی الله عنه پس از این که به خلافت برگزیده شد گفت در قرآن حکمی یافتید که بر مبنای آن باید پای من خلیفه را به زنجیر می‌کردید، پاهایم را به زنجیر کنید. (۵)

۱. علی محمد محمد الصلابی، علی بن ابی طالب، شخصیت و عصره، چاپ اول، ناشر: مکتبه شامله اصدار ۳، سال: ۱۴۲۶ هـ - ۲۰۰۵ م، ص: ۳۶۱.

۲. تاریخ الأمم والملوک، ج: ۲، ص: ۶۰۳.

۳. عماد الدین ابی الفداء اسماعیل بن عمر بن کثیر القرشی دمشقی، البدایة والنهاية، ج: ۹، چاپ اول، ناشر: هجر للطباعة والنشر - الجیزة، سال: ۱۴۱۷ هـ - ۱۹۹۷ م، ص: ۴۱۵.

۴. العلاء الدین علی بن حسام الدین المتقی الہندی البرہان فوری، کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال، ج: ۹، چاپ پنجم، ناشر: مؤسسة الرسالة، سال: ۱۴۰۱ هـ / ۱۹۸۱ م، ص: ۱۱۷۴.

۵. همان ۲۳۱ و حمد محمد الصمد، نظام الحکم فی عهد الخلفاء الراشدين، چاپ اول، ناشر: المؤسسة الجماعية للدراسات والنشر والتوزيع، بیروت، سال: ۱۴۱۴ هـ - ۱۹۹۴ م، ص: ۱۸۹.

۶. أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني، ج: ۱، مسند الإمام أحمد بن حنبل، چاپ اول، ناشر: مؤسسة الرسالة، سال: ۱۴۲۱ هـ - ۲۰۰۱ م، ص: ۵۴۴.

آری در زمان خلفای راشدین، مسلمانان به اتفاق بر اعمال و کارهای حاکمان و خلفا نظارت داشتند و آنها را امر و نهی می کردند. نظارت مردمی یکی از کلیدی ترین شاخص های شفافیت در حکومتداری حضرت علی علیه السلام بود. ایشان با تأکید بر نقش مردم به عنوان ناظران بر رفتار والیان و کارمندان دولتی، فضایی را برای پاسخگویی و شفافیت ایجاد کردند. این رویکرد نه تنها به افزایش اعتماد عمومی کمک کرد، بلکه مسئولیت پذیری حاکمان را نیز تقویت نمود.

سخنان خلفای راشدین درباره ی نظارت مردم نشان دهنده ی این است که این امر در آن زمان نه تنها پذیرفته شده بود، بلکه به عنوان یک ابزار مهم برای بهبود عملکرد حاکمان به کار گرفته می شد. این الگو می تواند برای حکمرانان معاصر نیز الهام بخش باشد و ضرورت ارتباط و همکاری میان مردم و مسؤولان را به نمایش بگذارد.

حق اظهار نظر عمومی بدون ترس از سرکوب شدن: شفافیت و اظهار رأی ارتباط نزدیکی با یکدیگر دارند. شفافیت به معنای ارائه اطلاعات کامل و صادقانه است و حق اظهار رأی به معنای حق افراد برای بیان دیدگاه ها، انتقادات و نظرات خود بدون ترس از تعقیب و تحقیر است.

وجود شفافیت در یک سازمان یا نهاد، افراد را قادر می سازد تا اطلاعات لازم را به دست بیاورند و در مورد مسائل مختلف نظر بدهند. این امر به آنها امکان می دهد که به طور آزادانه نظرات و انتقادات خود را ابراز کنند و به سوالات مطرح شده پاسخ دهند. به عبارت دیگر، شفافیت موجب افزایش آگاهی عمومی و ایجاد فضای مناسب برای اظهار رأی (در چهار جوب شریعت) می شود.

به همین دلیل، در محیط های شفاف، افراد حق دارند که بدون ترس از تحمل عواقب منفی، نظرات و انتقادات خود را ابراز کنند. از سوی دیگر، اظهار رأی نقش مهمی در فرآیندهای شفافیت دارد؛ زیرا بدون اظهار رأی، شفافیت به

درستی عمل نمی کند و اطلاعات لازم برای پاسخگویی به جامعه به دست نخواهد آمد.

آزادی در دوران سیدنا علی^{علیه السلام} به بهترین و زیباترین شکل تجلی یافت، این در حالی بود که در آن زمان شرایط استثنایی فتنه ها، توطئه ها و جنگها و ناآرامی ها حاکم بود و این شرایط اقتضاء می کرد که آزادیها محدود شوند و رفت و آمدها و نشست و برخاست ها را کنترل نمایند و یا به تعبیری دیگر حکومت نظامی اعلام شود. اما با وجود همه اینها علی^{علیه السلام} آزادی را برای هیچ یک از طرفداران و مخالفانش محدود نکرد و کسی را مجبور نمی کرد که تحت حاکمیتش بماند، و یا به جبر کسی را بیرون نکرد و حتی کسی را مجبور نمی کرد در جنگ با دشمنان او شرکت کند و مانع پیوستن کسی به معاویه نمی شد.^(۱)

چنانچه عبدالله بن مسعود، عبیده سلمانی و ربیع خثیم را که نمی خواستند با او در جنگ شرکت داشته باشند مجبور نکرد و آزاد گذاشت. بلکه آنها را مخیر کرد به هر مرزی که می خواهند بروند. بعد از اینکه خوارج به بهانه قبول حکمیت توسط علی^{علیه السلام} دست به شورش زدند و آنها را به ماندن در زیر سایه حکومت او، یا بیرون رفتن از محدوده حکومتش مجبور نکرد و حتی به کارگذارانش دستور می داد تا زمانیکه خوارج اقدام به خراب کاری و فساد در زمین نکرده اند، کاری به کارشان نداشته باشند.^(۲) و خطاب به خوارج فرمود: «شما نزد ما سه حق دارید: شما را از حضور در مساجد منع نکنیم تا زمانیکه در جنگها یاورمان باشید، حق شما را از مال غنیمت پرداخت می کنیم و تا شما اقدام به جنگ نکردید با شما نمی جنگیم».^(۳)

^۱. نظام الحكم فی عهد الخلفاء الراشدين، ص: ۱۶۰.

^۲. همان

^۳. تاريخ الأمم والملوك، ج: ۳، ص: ۱۱۵.

این شیوه برخورد حضرت علی^{علیه السلام} با مخالفانش به خوبی بیانگر وجود محیطی آزاد برای بیان است بلکه در عمل نیز سعی داشت تا محیطی سالم برای آرا و نظریات مردم جامعه ایجاد کند.

پاسخگویی: شفافیت و پاسخگویی به یکدیگر مرتبط و تقریباً ناگزیر هستند. شفافیت به معنای ارائه اطلاعات کامل و صادقانه در مورد فعالیتها، تصمیمات و عملکرد یک سازمان یا نهاد است. از طرف دیگر، پاسخگویی به معنای این است که افراد و نهادها مسئولیت های خود را قبول کنند و به سوالات و انتقادات جامعه پاسخ دهند.

به عبارت دیگر، شفافیت اطلاعات مورد نیاز برای پاسخگویی را فراهم می کند. اگر یک سازمان یا نهاد شفاف باشد و اطلاعات لازم را ارائه کند، افراد و جامعه می توانند دولتمردان را بهتر بررسی کنند که آیا آن سازمان یا نهاد به درستی و به نحو مطلوبی از منابع و مسئولیت های خود استفاده می کند یا خیر؟ به عبارت دیگر، شفافیت به پاسخگویی کمک می کند و در عین حال، پاسخگویی نشان دهنده تصمیم سازی شفاف و قابل بررسی است. با بررسی دوران حکومتداری حضرت علی^{علیه السلام} دریافتیم که آنحضرت در تمام ابعاد حکومتی خود پاسخگو برای رعیت بود، و همیشه به شکایات، اعتراضات آنها گوش می کرد و فرماندهان خود نیز می گفت تا در مقابل اعتراضات و شکایات رعیت پاسخگو باشند.

چنانچه امیرالمؤمنین علی^{علیه السلام} در این باره می گوید: برای نیازمندان که مراجعه آنان به تو ضروری است قسمتی از وقت خود را اختصاص بده که با شخص تو بطور مستقیم دیدار نمایند و برای آنان مجلس عمومی قرار بده که در آنجا به خدایی تواضع کنی که تو را آفریده است و در این ارتباط لشکریان و معاونان مانند نگهبانان و پاسبانان را از آنان دور گردان تا کسی از آن نیازمندان که با تو صحبت می کند، بدون گرفتگی زبان سخنش را بگوید.^(۱)

^۱. علی بن ابی طالب، شخصیت و عصره، ص: ۸۲.

ایشان همچنین در نامه‌ای به پسر کاکایش قثم بن عباس می‌فرماید: از طرف تو برای مردم سفیری جز زبانت نباشد و مابین تو و مردم فاصله‌ای جز صورتت را قرار مده.^۱ نصوص دیگری هم وجود دارند که هدف آن پاسخگویی در برابر ملت و رعیت است و پاسخگویی زمان به شکل عملی ایجاد می‌شود که بین رئیس و مرؤوس رابطه مستمر و بدون واسطه باشد چنانچه نامه امیرالمؤمنین علی^{علیه السلام} به فرماندهان و والیان اش بیان گر همین مطلب است.

الگوگیری از حکومتداری حضرت علی^{علیه السلام} در عرصه اجتماعی

علنی کردن تصمیمات: یکی از موارد که از حکومتداری حضرت علی^{علیه السلام} در عرصه اجتماعی می‌توان الگوبرداری نمود، پرهیز از پنهان کاری در تصمیمات است، زمانی که حکومت تصمیمات را به شکل علنی گرفته و از پنهان کاری اجتناب ورزد، سبب اعتماد عمومی گردیده و مانع در برابر فساد می‌باشد، چنانچه اولین شرط حضرت علی^{علیه السلام} مبنی بر پذیرش خلافت به طوری علنی اعلان کردن حکومت اش بود، طوریکه روایت شده است: باید بیعت در ملأ عام و با حضور و رضایت مردم و در مسجد باشد، نه پنهان.^(۲)

مشورت عمومی: یکی دیگر از موارد که از عرصه اجتماعی حکومتداری خلیفه چهارم اسلام می‌توان الگو گرفت، مشورت با عموم مردم است، چون مشورت با عموم مردم سبب بهره مند شدن از دیدگاه‌های متنوع شده و سبب تقویه ارتباطات میان دولت و مردم گردیده که در نتیجه زمامداران بعد از شنیدن نظرات و دیدگاه‌های مختلف، تصمیمات خود را با اطمینان بیشتری می‌توانند بگیرند.

مشورت با عموم مردم در تمام عرصه‌های حکومتداری خلفای راشدین وجود داشته که بهترین الگو برای زمامداران عصر حاضر بوده میتواند، چنانچه بیان

^۱. همانجا.

^۲. تاریخ الأمم والملوک، ج: ۲، ص: ۶۵۲.

نمودیم که سیدنا علی علیه السلام همواره در تمام جوانب اختیارات، اعمال و تصمیمات اجرایی شیفته‌ی نظام شورایی بود. از جمله: بعد از آنکه نامه معقل بن قیس ریاحی فرمانده علی علیه السلام که مأمور به کشتن خریث بن راشد خارجی شده بود به دستش رسید، یارانش را جمع کرد و با آنان مشورت کرد و از آنان در خواست اظهار نظر کرد، در نتیجه همه به توافق رسیدند که در جواب نامه اش بنویسد: آن فاسق خارجی را تا کشتن یا دستگیری، تعقیب کند و تبعید کند، زیرا که از تحریک مردم علیه امیرمؤمنان دست بردار نبود.^(۱)

الگوی نظارت: یکی از موضوعاتی که از حکومتداری خلیفه چهارم علیه السلام می توان گرفت، الگوی نظارت است، چه در سطح حکومت و چه در سطح افراد باشد. بخاطر اینکه نظارت مردم از دولت و مسؤولان دولت باعث می شود تا همه افراد جامعه حس مسؤولیت نموده و در همه امورات خود را سهیم بدانند، طوریکه آنحضرت به طور آشکارا مردم را به عنوان ناظر بر کارگزاران معرفی می کرد و خطاب به مردم هر منطقه می گفت: «اگر حاکم شما خلاقی مرتکب شد، او را اطاعت نکرده و مرا گزارش دهید».^(۲)

ارتباط مسئولین دولت بدون واسطه با مردم: کارمندان دولت باید با مردم رابطه تنگاتنگ و بدون واسطه داشته و همیشه در دسترس مردم قرار داشته باشند به گونه ای که هر زمان و هر کس در هر موقعیتی که قرار داشته باشد به سهولت و بدون برخورد یا مانع با کارمندان دولتی دیدار کرده بتوانند.

از همین لحاظ حضرت علی با مردم به طرق مختلف ارتباط برقرار می گرد، از جمله اینکه آنحضرت به تنهایی با پای پیاده از خانه‌ی خود خارج می‌شود و به بررسی اوضاع و احوال مردم و حل مشکلات آنان می‌پردازد و این بهترین و عالی

^۱. همانجا.

^۲. علی بن ابی طالب، شخصیت و عصره، ص: ۶۰۳.

ترین رفتاری است که حضور و نقش برجسته حاکمان اعم از خلیفه، والی و غیره را در زندگی عموم مردم نشان می‌دهد.

امیر المؤمنین علی علیه السلام چنانچه دکتور محمد علی صلابی در کتاب خود رابطه نزدیک حضرت علی علیه السلام چنین بیان نموده است «او (سیدنا علی علیه السلام) تنها به بازار می‌رفت و فرد گم‌گشته را راهنمایی می‌کرد و ناتوان را یاری می‌داد و از کنار فروشنده‌ها و بقاله‌ها می‌گذشت و بر آنها قرآن می‌خواند...»^(۱)

این رابطه‌ی نزدیک بین حاکم و مردم به صورتهای متعدد و به تناسب زمانها در تمامی مکانها باید اجرا شود و کسی حق ندارد بگوید، اینگونه رفتار مختص به سیدنا علی و دوران او بوده و در عصر حاضر حاکمان دیگر نمی‌توانند آنگونه رفتار کنند، چون روشهای حکومت داری در دورانهای مختلف متفاوت است، بلکه این اهداف و مقاصد است که زندگی سعادت‌مندانه‌ی مسلمانان را تضمین و محقق می‌کند، چرا که فقط در چنین نظامی در ابتدا حقوق خداوند و سپس حقوق عام و خاص مردم رعایت می‌شود.

همچنان این ارتباط مستقیم مسؤولین و رعیت باعث می‌شود تا هر فرد خود را شخص مسؤول و جوابگو دانسته در انسجام و استحکام جامعه سعی نموده همواره و در پی بهبود اوضاع اجتماعی باشد.

پذیرش مشوره رعیت: یکی دیگر از موارد که از حکومتداری حضرت علی الگو گرفت، پذیرش مشوره رعیت است. از جمله اساسی ترین حقوق شهروندان ارائه مشوره در جامعه اسلامی و حکومت اسلامی است. تا نظریات، ایده‌ها و اعتراضات خود را به طور آزاد و بدون کدام ترس بیان کند، چنانچه حضرت علی با صراحت گفت: به چاپلوسی و تملّق با من رفتار نکنید و مپندارید که گفتن حق بر من گران می‌آید. بنابراین، از گفتن سخن حق و یا مشورت عدالت‌آمیز خودداری مکنید».

^۱. همان: ۴۵۷.

اداره سمع شکایات:

یکی دیگر از اموری که از حکومتداری خلیفه چهارم اسلام در عرصه اجتماعی میتوان گرفت، تأسیس اداره سمع شکایات است، حضرت علی علیه السلام در دوران حکومتداری خود مکانی را مشخص نموده بود تا شاکیان و کسانی که علیه آنان ظلم و بی عدالتی صورت گرفته، در آن شکایت را خود برده، و مؤظفین به آن رسیدگی کرده و بعد از ثبوت آن، فردی که علیه او شکایت می شد، مورد پی گیری قانون قرار گرفته و مجازات می گردید،^(۱) بنابراین برای دولت لازم است تا از حکومتداری خلیفه چهارم اسلام الگوبرداری نموده، و به شکایات مردم پاسخگو باشند.

چون در این زمان امکانات و وسایل متوافری در دسترس حکومتداران قرار دارد، دولت باید راه های رسیدگی به شکایات مردم را از طرق مختلف پی گیری نموده و در صورت ضرورت از تکنالوژی جدید که در دست دارد نیز استفاده کند، تا در صورت اثبات ظلم و بی عدالتی که از طرف زمامداران، بالای مردم، اعمال شده، مردم بدون کدام ترس و دلهره از مقام و منصب فرد مقابل، دعوای خود را پیش کرده و آن را به گوش دولت و مسؤولین برساند.

تأسیس این نهاد باعث حفظ حقوق مردم شده و از سوء استفاده، ظلم و بی عدالتی جلوگیری کرده و اعتماد عموم مردم حاصل شده و در نهایت سبب ارتقای حاکمیت میگردد.

خوشبختانه امارت اسلامی نیز این اداره را تأسیس کرده است که می تواند به حفظ حقوق مردم، جلوگیری از ظلم و بی عدالتی، و تقویت اعتماد عمومی کمک کند. این اقدام نشان دهنده تعهد به حاکمیت بهتر و شفاف تر است که باید به عنوان یک الگو برای سایر دولت ها مورد توجه قرار گیرد.

^۱. أحمد بن علي الفلقشندی، صبح الأعشى فی صناعة الإنشا، چاپ اول، ناشر: دار الفكر - دمشق،

سال: ۱۹۸۷م، ص: ۴۸۱.

نتیجه: حضرت علی در حکومتداری اش به صورت شفاف و در حضور مردم عمل می نمود، و به صورت گفتاری و نوشتاری از مواضع حکومت و عملکرد هایش برای مردم اطلاع می داد. و از پنهانکاری به شدن جلوگیری می کرد. همچنان مردم هم حق داشتن که بدون قید و شرط از عملکرد خلیفه، فرماندهان و کارگزاران اش نظارت کنند و در صورت انجام عمل خلاف، آنها را مورد محاسبه قرار دهند، و بخاطر این موضوع مکان مشخصی را بنا نموده بود تا شکایاتی که مردم علیه فرماندهان و کارگزاران دارند، تقدیم کنند و از آنها در مسائل مختلف حکومتی مشورت می گرفت. پس در نتیجه گفته می توانیم:

۱. شفافیت در حکومتداری موجب افزایش اعتماد عمومی و تقویت مشروعیت حکومت می شود.

۲. نظارت بر کارگزاران مانع از فساد اداری شده و عدالت را در جامعه گسترش می دهد.

۳. آزادی بیان و انتقادپذیری به مردم فرصت می دهد تا در اصلاح امور نقش داشته باشند. اما باید متوجه بود که آزادی بیان در اسلام به رسمیت شناخته شده اما مطلق نیست، بلکه در چارچوب عدالت، حقیقت و مصلحت عمومی قرار دارد. این آزادی به مردم امکان می دهد در اصلاح امور جامعه نقش داشته باشند، اما باید از تهمت، افترا و بی احترامی به مقدسات پرهیز شود. اسلام به انتقادپذیری تأکید دارد، اما این انتقاد باید سازنده و همراه با رعایت اخلاق باشد. هدف از این محدودیت ها حفظ وحدت، جلوگیری از اشاعه فساد و برقراری نظم اجتماعی است. در نتیجه، آزادی بیان در اسلام یک حق ارزشمند اما هدایت شده است.

۴. پذیرش مسئولیت توسط حاکمان حس پاسخگویی را تقویت کرده و موجب اصلاح اشتباهات می شود.

تبیان ————— بررسی شفافیت در عرصه اجتماعی...

۵. اجرای سیاست‌های عادلانه و شفاف موجب کاهش تبعیض و افزایش رفاه اجتماعی می‌گردد.

۶. حکومت حضرت علی علیه السلام الگویی ارزشمند برای مدیریت عادلانه و مردمی در جوامع امروزی است.

پیشنهادهات:

به امارت اسلامی پیشنهاد می‌دارم: که شیوه حکومتداری حضرت علی علیه السلام الگو خود قرار داده و اعمال و تصمیمات خود را به صورت آشکار و در حضور مردم انجام دهند و یا از طریق رسانه های صوتی و تصویری اطلاعات لازم را در دسترس مردم قرار دهد. تا مردم بتوانند صحت و سقم آنها را دانسته، جهت بهبود وضعیت پیشنهادات مؤثر خود را ارائه نمایند.

در نتیجه بررسی شاخص‌های شفافیت در عرصه اجتماعی حکومتداری حضرت علی علیه السلام می‌توان به چند پیشنهاد برای بهبود شفافیت و پاسخگویی در سیستم‌های حکومتی معاصر اشاره کرد:

۱. شفافیت در تصمیم‌گیری‌ها:

حکومت‌ها باید تصمیمات کلیدی خود را به‌طور علنی اعلام کنند و فرآیندهای تصمیم‌گیری را برای عموم قابل دسترس سازند. این کار می‌تواند با برگزاری جلسات عمومی و استفاده از رسانه‌های جمعی برای اطلاع‌رسانی صورت گیرد.

۲. مشاوره عمومی:

ایجاد سازوکارهای مشورتی برای جلب نظرات و پیشنهادات عمومی در مسائل مختلف اجتماعی و سیاسی. این گزینه می‌تواند شامل برگزاری نظرسنجی‌ها، جلسات عمومی و ایجاد اساس برای تبادل نظر باشد.

۳. نظارت مردمی:

تشویق و تسهیل نظارت شهروندان بر عملکرد مقامات و نهادهای دولتی. این امر می‌تواند با تشکیل نهادهای نظارتی مستقل و مشارکت مردمی در این نهادها محقق شود.

۴. پاسخگویی مستمر:

مقامات باید نسبت به عملکرد خود پاسخگو باشند و به انتقادات و شکایات مردم توجه کنند. برگزاری جلسات عمومی با هدف رسیدگی به شکایات مردم و ارائه پاسخ‌های شفاف به آن‌ها می‌تواند به این هدف کمک کند.

۵. آموزش و فرهنگ‌سازی:

ترویج فرهنگ شفافیت و پاسخگویی در بین کارکنان دولتی و شهروندان از طریق برنامه‌های آموزشی و آگاهی‌رسانی. این امر می‌تواند شامل کارگاه‌ها، سمینارها و کمپاین‌های عمومی باشد. اجرای این پیشنهادات می‌تواند به بهبود شفافیت و اعتماد عمومی در نظام‌های حکومتی کمک کند و الگوی مناسبی از حکومتداری حضرت علی (ع) را در عصر حاضر بازتاب دهد.

مآخذ:

۱. آژنگ، نصر الله، گنجینه لغات (فرهنگ فارسی به فارسی)، ج: ۱، چاپ اول، ناشر: انتشارات گنجینه، سال: ۱۳۸۱ هـ. ش.
۲. البغدادی، أبو بکر أحمد بن محمد بن هارون بن یزید. الخلال کتاب السنة، چاپ اول، ناشر: دار الراية - الرياض، سال: ۱۴۱۰ هـ - ۱۹۸۹ م.
۳. البغدادی، الماوردی، أبو الحسن علی بن محمد بن محمد بن حبیب البصری. ادب الدنيا و الدين، (---)، ناشر: مکتبه شامله، اصدار ۳.

- ٤.الدمشقي، عماد الدين ابي الفداء اسماعيل بن عمر بن كثير القرشي. البداية والنهاية، چاپ اول، ناشر: هجر للطباعة والنشر - الجيزة، سال: ١٤١٧ هـ - ١٩٩٧ م.
- ٥.ريگي، محمد بندر. فرهنگ بندر ريگي (عربي به فارسي)، ج: ١، چاپ اول، ناشر: انتشارات علمي خيابان انقلاب-مقابل دانشگاه تهران، سال: ١٣٧٨ هـ ش.
- ٦.السبعي، فارس بن علوش ابن بادي. «دور الشفافية و المساءلة في الحد من الفساد الاداري في القطاعات الحكومية»، درجه تيزس: دكتورا، استاد رهنما: عامر خضير الكبيسي، پوهنتون: جامعة الناييف العربية للعلوم الأمينية- رياض، سال ١٤٣١ هـ ق.
- ٧.الشيواني، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد. مسند الإمام أحمد بن حنبل، چاپ اول، ناشر: مؤسسة الرسالة، سال: ١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م.
- ٨.الصَّلابي، علي محمد محمد. الشورى فريضة إسلامية، ناشر: دار ابن كثير - سوريا، (---).
- ٩.الصَّلابي، علي محمد محمد. علي بن ابي طالب، شخصيته و عصره، چاپ اول، ناشر: مكتبته شامله اصدار ٣، سال: ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م.
- ١٠.الصمد، حمد محمد. نظام الحكم فى عهد الخلفاء الراشدين، چاپ اول، ناشر: المؤسسة الجماعية للدراسات والنشر والتوزيع، بيروت، سال: ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤ م.
- ١١.الطبري، محمد بن جرير. تاريخ الأمم والملوك، ج: ٢، چاپ اول، ناشر : دار الكتب العلمية - بيروت، سال: ١٤٠٧ م.
- ١٢.فورى، العلاء الدين علي بن حسام الدين المتقى الهندي البرهان. كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال، چاپ پنجم، ناشر: مؤسسة الرسالة، سال ١٤٠١ هـ / ١٩٨١ م.

تبيان ————— بررسی شفافیت در عرصه اجتماعی...

۱۳. القلقشندی، أحمد بن علي. صبح الأعشى فى صناعة الإنشا، چاپ اول، ناشر : دار الفكر - دمشق، سال: ۱۹۸۷ م.

۱۴. المهدی، القاضي حسين بن محمد. الشورى في الشريعة الإسلامية، چاپ اول، ناشر: ملكبة الشاملة، سال: ۱۴/ ۷ / ۲۰۰۶ م. ۱۵. نژاد، سيد احمد حبيب. شاخص های شفافیت در حکومت اسلامی، ناشر: پوهنتون تهران- ایران، سال: ۱۳۹۵ هـ.ش.

۱۶. النويری، شهاب الدين أحمد بن عبد الوهاب. نهاية الأرب في فنون الأدب، چاپ اول، ناشر: دار الكتب العلمية - بيروت / لبنان، - ۱۴۲۴ هـ - ۲۰۰۴ م.

احمدالله صابری

د زنا حد پلي کېدل او د هغه اغيزې

ملخص البحث

حد الزنا هو أحد الحدود الإلهية التي يعتبر تنفيذها من مسؤوليات الدولة الإسلامية، وذلك لحفظ كرامة الناس وأعراضهم. وفي ظل النظام الإسلامي القائم حالياً، والحمد لله، أصبحت ظروف تطبيق الحدود، القصاص، وسائر الأحكام الشرعية مهياً، وحد الزنا هو من هذه الحدود الإلهية التي ينبغي تطبيقها. إن الهدف السامي للشريعة الإسلامية النقية هو حفظ الضرورات الخمس، وهي: العقل، النسل، النفس، الدين، والمال. وهذه الضرورات الخمس قد أكدت جميع الأديان السماوية على أهميتها وحفظها. وقد أمر الله ﷻ بحفظ النسل من خلال تشجيع الزواج، ولمنع فساد النسل، وضع الشارع الحكيم عقوبة حاسمة ورادعة للزنا، وهي الجلد (مئة جلدة) أو الرجم (الرجم بالحجارة). لقد وضع الشرع الإسلامي شروطاً صارمة لتنفيذ حد الزنا. كما أن عقوبات الزنا في الشريعة الإسلامية لم تُحدد بشكل مفاجئ أو اعتباطي، بل جاءت استناداً إلى فهم دقيق لتكوين الإنسان، وخلق، وطبيعته العقلية والعاطفية، وذلك من أجل تحقيق مصالح الفرد والمجتمع والحفاظ عليها.

لنډيز

د زنا حد یو له الهي حدودو څخه دی چې پلي کول یې د اسلامي دولت له مسئولیتونو څخه دی، چې د خلکو د عزت او آبرو د خونديتوب لپاره باید پلي شي. په اوسني حالت کې چې په هېواد کې الله الحمد اسلامي نظام حاکم دی د حدودو، قصاص او د نورو احکامو د تطبیق زمینه برابره ده. د اسلام ځلانده او سپیڅلي شریعت یوه موخه او هدف دا دی چې د پنځوو ضروریاتو ساتنه وکړي،

تبیان — د زنا حد پلي کېدل او د هغه اغيزې.

چې له (عقل، نسل، نفس، دين، مال) څخه عبارت دي. دې شيانو ته پنځه ضروريات او كليات خمه هم له دې امله وايې چې ټولو اديانو يې په ساتني ټينگار كړی دی. الله ﷻ د نسل د ساتني لپاره د نكاح په كولو ټينگار كړی دی او د دې لپاره چې نسل خراب نه شي د اسلام ځلانده شريعت په دې هكله د زنا لپاره پرېكنده او منع كوونكې سزا ټاكلې ده، چې عبارت دي له: جلد (دري) او رجم (سنگسارول) څخه. اسلامي شريعت د زنا حد پلي كولو لپاره ډېر سخت شرطونه ايښي دي. په اسلامي شريعت كې د زنا سزاگانې په ناڅاپي او اټكلې توگه نه دې ټاكل شوي، بلكې د انساني تكوين او تخليق او عقليت د فهم په اساس او د انساني ميلانونو او عواطفو د دقيق ادارك له مخې د فرد او ټولنې د مصالحو د ساتنې لپاره وضع شوي دي.

سريزه

الحمد لله رب العالمين، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له رب الأولين والآخرين، والصلوة والسلام على من لا نبي بعده ولا رسول بعده وهو خاتم النبيين صلى الله عليه وسلم وعلى آله وصحبه والتابعين وعلى كل من جاهد في سبيله إلى يوم الدين. أما بعد:

﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا﴾ ^(۱) (دا د الله جل جلاله پولي دي مه ورنږدې كېږئ).

﴿تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ ^(۲).

(۱) [البقرة: ۱۸۷]

(۲) [البقرة: ۲۲۹]

تبیان ————— د زنا حد پلى کېدل او د هغه اغيزې.

(دا د الله تعالى ټاکلي پولي دي او بايد ترې وانه وړئ او څوک چې د الله تعالى له پولو څخه اوږي نو هغوی ظالمان دي).

د زنا سزا د نورو هغو سزاگانو (حدونو) په نسبت زیاته او سخته ده کومې چې قرآن کریم ټاکلې دي، زنا په خپله هم یو سخت جرم دی او نور په سلگونو جرمونه هم ځان سره راوړي چې پایله یې د بشپړ انسانیت تباهي او هلاکت ده.

زنا یو لوی جرم دی او نور ډېر جرمونه پکې را جمع دي ځکه په اسلام کې د دې سزا هم د ټولو نه لویه مقرر شوې ده، قرآن کریم او متواتر احادیث د څلورو جرمونو سزا او د هغې طریقه په خپله ټاکلې ده، د قاضی یا د امام رای ته یې نه ده سپارلې، دغه ټاکلو شویو سزاگانو ته د شریعت په اصطلاح کې «حد» ویل کېږي له دې پرته د نورو جرمونو سزاگانې یې داسې نه دي ټاکلې بلکې د امام یا د قاضی رایې ته یې پرېښې دي چې هغه د مجرم حالت د جرم شان، شاوخوا او چاپیریال او داسې نورو ټولو ته دې او گوري چې په څومره سزا ورکولو سره د دغې جرم مخنیوی کولی شي په هماغه اندازه سزا به ورکوي داسې سزاگانو ته په شریعت کې «تعزیرات» ویل کېږي، شرعي حدونه څلور دي، د غلا حد، پر یوې پاک لمنې بي بي تور پورې کولو (قذف) حد، د شرابو څښلو او د زنا کولو حدونه، دا څلور جرمونه په خپل خپل ځای باندې هر یو ډېر سخت لوی جرم، د نړۍ امنیت بربادوونکي او د ډېرو خرابیانو مجموعه دي، بیا په دې څلورو واړو کې تر ټولو زیات سنگین جرم زنا کول دي، ولې چې د دې پایله د انسانیت تباه کول او بربادول دي چې په نورو جرمونو کې کم دي، د چا لور، خور او ښځې ته لاس اچول گویا د هغه تباه کول دي ولې چې یو شریف انسان پر خپله ټوله شتمني او پر هر څه تیری او تجاوز زغملی شي خو د خپلې مور، خور او لور ته د چا لاس اچول نشي زغملای.

تبیان ————— د زنا حد پلى کېدل او د هغه اغیزې.

له دې امله د ټولو جرمونو په نسبت د زنا د جرم سزا اسلام ډېره سخته مقررې کړې ده ، همدا ده چې په دې آیت کې راغليدى ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةً﴾^(۱).

(زنا کاره ښځه او زنا کار سړى په دواړو کې هر یو ته سل سل دورې ووهی). کوم قانون چې د ښځې او دولت حفاظت په صحیح ډول کولې شی او د ټاکلو شویو حدونو څخه بیرون وتلوته یې پرې نږدې نو دغسې قانون د نړۍ د امن ضامن جوړیدې شي.

په اسلامي شریعت کې د جرم د مخنیوي لپاره داسې اصول او قواعد ذکر شوي دي چې د دې په تطبیق سره هغه جرم چې واقع شوی دی د بل ځل لپاره تکرار نه شي او کوم اثرات یې چې رامنځته کړي دي او ضررونه یې په خپل ځای بریښي اصلاح شي، په دغې لاره کې حدود او جزاگانې شاملې دي چې ټول مسلمانان د جزاگانو په هکله اتفاق لري. البته د مشروعیت په اړه یې اسلامي شریعت په خپلو جزاگانو د ترحم او عدالت معیار په پام کې نیولی دی، دا خبره اسلام په ښه توګه مراعت کړې ده چې د مجني علیه حق تر پښو لاندې نه شي او په همدې ډول جنایت کوونکي د زیات ترحم له کبله خپل جنایت ته دوام ورنکړي.

اسلامي شریعت د جزاء په هکله د حاکم او محکوم لپاره پر مساوات قایل دی، اسلامي شریعت د جرم د مخنیوي په منظور د جزا په تطبیق سره د جنایتکار منع کولو، زجر ورکولو، او مجبورولو طریقه په کار اچولی ترڅو جرم د بل ځل واقع کېدو ټولې لارې بندي شي.

^(۱) [النور: ۲]

تبيان ————— د زنا حد پلي کېدل او د هغه اغيزې.

اړتيا او ضرورت: بې له شکه د زنا حد يو له الهي حدودو څخه دی چې پلي کول يې د اسلامي دولت له مکلفيتونو او مسئوليتونو څخه دی، چې د خلکو د عزت او آبرو د خونديتوب لپاره بايد پلي شي، دا چې د زنا حد په پلي کولو کې ځينې شرايط او مقررات شتون لري چې د پلي کولو د مخه بايد په نظر کې ونيول شي، او خلک بايد په بشپړ ډول خبر شي، نو اړينه وه چې په اړه يې څېړنه وشي.

مېرْميت: په اوسني حالت کې چې په هېواد کې (لله الحمد) د حدودو، قصاص او د نورو احکامو د تطبيق زمينه مساعده ده او د زنا حد هم يو له الهي حدودو څخه دی چې بايد پلي شي، نو په دې برخه کې څېړنې ته سخته اړتيا وه، ترڅو د دې هېواد وگړي د زنا حد او د اغيزو په اړه، بشپړه پوهه ترلاسه کړي.

د څېړنې تگلاره: په دې څېړنه کې له تحليلي او توصيفي منهج څخه د قرآن کریم، نبوي سنتو، د فقهاوو نظرونو په وسيله، استفاده شوې ده.

د زنا په هکله عمومي معلومات

د اسلامي شريعت له نظره زنا يوه له ډېرو بدو او ناوړه گناهونو څخه ده، چې له همدې امله يې سزا ډېره سخته او پرېکنده ده، ځکه دا گناه انساني کرامت او عزت له منځه وړي او د ټولنې بنسټونه نړوي او انساني نسل له خطر سره مخامخ کوي، د اسلام مقدس شريعت يوه موخه او هدف دا دی چې د پنځوو ضرورياتو ساتنه وکړي، چې د(عقل، نسل، نفس، دين، مال) له ساتنې څخه عبارت دي. دې شيانو ته پنځه ضروريات او کليات ختمه هم له دې امله وايي چې ټولو اديانو يې په ساتنه ټينگار کړی ده. د نسل ساتنه هم يو له دې ضرورياتو څخه ده^(۱)، الله ﷻ د نسل د ساتنې لپاره دنکاح په کولو ټينگار کړی او د دې لپاره چې نسل خراب نه شي د اسلام مقدس شريعت په دې هکله د زنا لپاره پرېکنده او منع کوونکې سزا ټاکلې ده^(۲).

(۱). الشيخ محمد علي صابوني: روائع البيان (تفسير آيات الاحکام) ژباړه: مولوي محب الله «مخلص»، مکتبه فريديه، پاکستان، پيښور، د چاپ کال: ۱۳۹۱ هـ ش، ۵۴/۲-۵۵.

تبيان ————— د زنا حد پلى کېدل او د هغه اغيزې.

د زنا لغوي معني: زنا په لغت کې عبارت دی: «وَطْءُ الرَّجُلِ الْمَرْأَةَ فِي الْقُبْلِ فِي غَيْرِ الْمَلِكِ وَشُبْهَتِهِ»^(۲).

(وطي کول د يو سړي دي يوې ښځې لره په فرج کې چې هغه ښځه دده په ملک او شُبّه د ملک کې نه وي).

د زنا اصطلاحي معني: «وَطْءٌ مُكَلَّفٌ نَاطِقٍ طَائِعٍ فِي قُبْلِ مُشْتَهَاةٍ خَالٍ عَنِ مَلِكِهِ وَشُبْهَتِهِ...»^(۳).

(وطي کول د يو مکلف (عادل او بالغ وي) خبري کوي (گونگی نه وي) په خپله خوښه د مخې (فرج) لخوا نه د اشتها لروونکې ښځې سره چې خالي وي د ملکیت نه او شُبّه د ملکیت نه).

البته دا عمل به يې په دارالاسلام کې ترسره کړی وي^(۴).

د اسلام په لومړيو شيبو کې د زنا سزا د اسلام په لومړيو شيبو کې د زنا کارې ښځې سزا بندي کول وه چې له کور څخه به د و تلو اجازه نه ورکول کيده او سړي ته به يې په رتلو او په وينا په ملامته کولو سره سزا ورکوله چې پدې هکله الله ﷻ فرمايې: ﴿وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاَسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَقَّعَهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾^(۵).

(۱) عبدالکريم زيدان، الوجيز في اصول الفقه، ژباړه: مولوی ضياء الحق هلال، مسلم خپرونډويه ټولنه، جلال اباد، د چاپ کال: ۱۳۹۲ هـ ش، ۴۲۰.

(۲) ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي (۱۴۱۲ هـ - ۱۹۹۲ م). رد المختار على الدر المختار، بيروت، دار الفكر، كتاب الحدود، ۴/۴.

(۳) محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي، الدر المختار و حاشية ابن عابدين، دار الفكر، بيروت، د چاپ کال: ۱۴۱۲ هـ ق، ۴/۴.

(۴) زين الدين بن إبراهيم بن محمد، المعروف بابن نجيم المصري (المتوفى: ۹۷۰ هـ). البحر الرائق شرح كنز الدقائق، (د)، دار الكتاب الإسلامي، باب حد الزنا، ۴/۵.

(۵) [النساء: ۱۵]

تبیان ————— د زنا حد پلی کېدل او د هغه اغیزې.

(ستاسي کوي ښځې چې د زنا عمل ترسره کوي، پر دوی تاسو څلور عادلان گواهان وغواړئ، که دوی گواهي ادا کړه دغه ښځې په خپلو کورونو کې بندي او ایسارې وساتئ، آن تردې چې دوي مړې شي او یا هم الله ﷻ د دوی لپاره یوه لاره پیدا کړي).

وروسته بیا دغه سزاگانې په دې آیت منسوخ شوې دي: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً﴾^(۱).

(زنا کاره ښځه او زنا کار سړی په دواړو کې هر یو سل سل دورې ووهئ). له منسوخ آیت څخه څرنگدېږي چې سزا موقتې وه او پدې سره اشاره ده دیته چې د اسلام په پیل کې ټاکل شوې سزا تعزیرې وه، حد نه وه.

له عباده بن صامت^{رض} څخه روایت دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: «خذوا عني، خذوا عني، قد جعل الله لهن سبيلا، البكر بالبكر جلد مائة ونفي سنة، والثيب بالثيب جلد مائة، والرجم»^(۲).

(دا حکم له ما څخه واخلي! دوه ځله یې دا خبره تکرار کړه، الله ﷻ د دوی لپاره لاره وگرځوله، د غیرمحصن د زنا سزا سل دورې او یو کال له وطن نه شړل دي او د محصن سزا سل دورې او رجم ده).

اسلامي شریعت د زنا لپاره دوه ډوله سزاگانې ټاکلې دي مقدس شریعت د زنا لپاره دوه ډوله سزاگانې ټاکلي دي چې عبارت دي له: جلد(دورې) او رجم (سنگسارول) څخه.

(۱) - [النور: ۲]

(۲) مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري، صحيح مسلم، دار احیاء التراث العربی، بیروت، (ب ت)، ۳/۳۱۶.

و أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السجستاني، سنن أبي داود، المكتبة العصرية، صيدا، بيروت: (ب ت)، ۴/۱۴۴.

تبیان ————— د زنا حد پلى کېدل او د هغه اغيزې.

د محصن او د غیرمحصن د زنا سزا:

مقدس شریعت د محصن او د غیرمحصن زنا کوونکي د حد ترمنځ توپیر او فرق باندې قائل دی، د غیرمحصن زنا کار لپاره یې اسانه سزا چې سل دُوري وهل دي، ټاکلې ده او د محصن زنا کار په هکله یې بیا سختې کړې ده او د تیرو ویشتلو سزايې ټاکلې ده. اگر که دا ویشتل د زنا کوونکي شخص تر وژلو پورې هم ورسېږي څه پروا نه لري، ځکه د اسلام له نظره له واده کولو څخه وروسته زنا کول سخته او ناوړه گناه ده^(۱).

الف: د جلد(دُرو وهلو) سزا:

د جلد سزا د قرآن کریم په قطعي نص او په صحیح حدیث سره ثابت شوې ده.
(۱). الله ﷻ فرمایي: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةً﴾^(۲) (زنا کاره ښځه او زنا کار سړی (چې کله زنا وکړي) نو هر یوه له هغه څخه سل سل دُوري ووهي).

(۲). له عباد بن صامت رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایي: «خذوا عني، خذوا عني، قد جعل الله لهن سبيلا، البكر بالبكر جلد مائة ونفي سنة، والثيب بالثيب جلد مائة، والرجم»^(۳).

(دا حکم له ما څخه واخلي! دوه ځله یې دا خبره تکرار کړه، الله ﷻ د دوی لپاره لاره وگرځوله، د غیرمحصن د زنا سزا سل دُوري او یو کال له وطن نه شړل دي او د محصن سزا سل دُوري او رجم ده).

ب: د رجم (په تیرو ویشتلو) سزا: رجم د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په متواترو احادیثو او فعلونو، د صحابه کرامو رضوان الله عنهم اجمعینو او د تابعینو رحمهم الله په اجماع او په هغو روایتونو چې شک ورته نه عارض کېږي، ثابت

(۱) تفسیر آیات الاحکام، ژباړه: مولوی محب الله «مخلص»، ۱۸/۲-۱۹.

[النور: ۲] (۲)

(۳) صحیح مسلم، ۱۳۱۶/۳، و سنن ابی داود، ۱۴۴/۴.

تبیان — د زنا حد پلي کېدل او د هغه اغيزې.

شوي ده، لکه چې په متواتر ډول سره روايت شوی ده چې رسول الله صلی الله عليه وسلم په ځينو صحابه کرامو رضوان الله عنهم اجمعين باندې لکه ماعز اسلمي او غامديې بڼځې د رجم (سنگسار) حد جاري کړی ده، راشده خليفه گانو هم د خپل خلافت په زمانه کې دغه حد جاري کړی ده.

فقهاوو کرامو هم په هره زمانه او هر ښار کې په دې اجماع کړې ده چې رجم (سنگسارول) داسې يو حکم ده چې ثابت ده او داسې يو سنت او قانون ده چې د پيروۍ وړه ده. داسې دلايل هم شته چې د دې حکم تاييدوي چې دا حکم تر نن ورځې پورې باقي پاتې ده^(۱).

البتہ پرته له خوارجو څخه يوې ځانگړې او شاذې ډلې چې له اسلام څخه منحرف او کاره دي بل چا يې مخالفت نه ده کړی.

خوارج وايي: رجم ناروا ده، د دوی په مذهب کې د زنا کار لپاره هغه که سپړی وي او که ښځه، سزا يې جلد (دوري) دي^(۲).

پر محصن زنا کار به د رجم سزا پلي کېږي

جمهور فقهاء په دې نظر دي چې پر محصن زنا کار يوازې د رجم (سنگسار) حکم پلي کېږي، چې دا د ټولو صحابه کرامو رضوان الله تعالى عنهم اجمعين، تابعينو، او د ټولو ښارونو فقهاوو مذهب ده او له امام احمد بن حنبل رحمۃ الله عليه څخه هم دويم روايت په همدې ډول سره روايت شوی ده. او ظاهريه په دې نظر دي چې پر محصن زنا کوونکي د رجم او جلد (دوري) دواړه حکمونه پلي کول واجب دي، چې له امام احمد بن حنبل رحمۃ الله عليه څخه هم يو روايت همداسې نقل شوی ده^(۳).

(۱) -عبدالقادر عوده، د اسلام جنايي تشريع او وضعي قوانين، ۲۰/۲.

(۲) -پورتنی مآخذ: ۵۶۲-۵۶۱.

(۳) -روايع البيان (تفسير آيات الاحکام) ۲۵/۲.

تبيان ————— د زنا حد پلى کېدل او د هغه اغيزې.

د محصن ذمي حکم :

د محصن ذمي (په اسلامي خاوره کې د اسلامي قانون په ځان منونکى کافر) په هکله د علماوو اختلاف دى، احناف رحمهم الله په دې نظر دي چې د ده حکم جلد (په دورو وهل) دي، خو شافعيان او حنبلان رحمهم الله بيا په دې نظر دي چې د محصن ذمي حکم رجم (په تيرو ويشتل) دي^(۱).

د حد په پلي کولو کې کوم اندامونه وهل کېږي:

علماء په دې اتفاق لري چې په حدونو کې به مخ، عورت او مقاتلو (هغه ځايونو چې که په هغه ځايونو باندې څوک ووهل شي وژل کېږي) باندې نه وهل کېږي، آن تردې چې ابن عطيه رحمه الله پر دې اجماع نقل کړې ده، خو د نورو اندامونو په هکله خپلو کې سره اختلاف لري، امام ابوحنيفه رحمه الله وايي: چې پر سر، مخ او تناسلي آله (عورت) به نه وهل کېږي نور په هر ځاى وهل کېږي^(۲).

په حدونو کې شفاعت او سپارښتنه حرام ده

په حدونو کې سپارښتنه روا نه ده، ځکه چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: «مَنْ حَالَتْ شَفَاعَتُهُ دُونَ حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ، فَقَدْ ضَادَّ اللَّهَ^(۳)». (د چا چې سپارښت يې د الله تعالى له حدونو څخه د يوه حد مانع شي په حقيقت کې يې له الله تعالى سره دښمني غوره کړه).

له عايشه رضي الله تعالى عنها څخه روايت دى، فرمايلي يې دي: اسامه^{رض} د يوې ښځې (مخزومې ښځه چې زنا يې کړې وه) د شفاعت په اړه يې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره خبره وکړه، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: آيا ته د الله جلّ په حدونو کې د يوه حد په هکله سپارښتنه کوي؟ رسول الله عليه وسلم په

(۱) -پورتنى مأخذ: ۳۰.

(۲) شمس الدين أبو بكر محمد بن أبي سهل السرخسي (۱). المبسوط للسرخسي، دراسة وتحقيق: خليل محي الدين الميس، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، لبنان، د چاپ کال:

۱۴۲۱ هـ، ۲۰۰۰ م، ۱۲۳/۹.

(۳). سنن ابى داؤد، ۳۰/۳.

تبیان ————— د زنا حد پلي کېدل او د هغه اغيزې.

دې وخت کې پورته شو او يوه خطبه يې وويله چې په هغه وينا کې يې داسې وفرمايل: «إِنَّمَا هَلْكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، أَنَّهُمْ كَانُوا يَقِيمُونَ الْحَدَّ عَلَى الْوَضِيعِ وَيَتْرَكُونَ الشَّرِيفَ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ فَعَلَتْ ذَلِكَ لَقَطَعْتُ يَدَهَا»^(۱).

(په رښتيا چې هغه ولسونه او امتونه چې له تاسو څخه تر مخه وه يوازې دې هلاک کړه چې کله به يوه عزتمند او پېژندل شوي کس به غلا وکړه هغه به يې پرېښوده او کله به چې ضعيف او ناتوانه کس به په دوی که غلا وکړه پر هغه به يې حد جاري کړ او سزا به يې ورکړه، زما دې پر هغه ذات قسم وي د چا په قبضه کې چې زما روح دی! «که چېرته فاطمي رضي الله تعالى عنها (د رسول الله صلي الله عليه وسلم لور) دا کار کړې وای ما به هرو مرو لاس پرې کړی وای).

د زنا د ثبوت ډولونه

دا چې زنا لويه گناه او ناوړه عمل دی له دې امله چې د زنا سزا او حد جلد(دُورو وهل) او رجم(په تيرو ویشتل) تر ټولو سخته سزا ده، اسلامي شريعت د هغه د قايمولو لپاره ډېر سخت شرطونه ايښي دي چې په لاندې ډول دي:

۱- گواهان(بينه) او د هغه شرطونه:

اسلامي شريعت د زنا د ثبوت لپاره ډېر سخت شرطونه ايښي دي چې له هغې جملې څخه يو هم بينه(گواهان) دي، ځکه يې په دې هکله د ښځو گواهي نه ده قبوله کړې او دا يې شرط کړی دی چې گواهان به عادلان نارينه وي او د گواهي اهليت او وړتيا به په کې موجوده وي او دا د زنا عمل به يې په خپلو سترگو داسې ليدلی وي لکه سلايي چې په رنجومه کې داخلېږي. د مقدش شريعت موخه او هدف له دې سختې څخه دا ده چې پر هغو کسانو لاره بنده کړي چې د ظلم له امله او يا هم د لږ کېنې او حسد له امله بي گناه کسان د زنا

(۱) - صحيح البخاري، اتم ټوک، ۱۶۰ مخ.

تبیان — د زنا حد پلي کېدل او د هغه اغيزې.

په ابدي تور باندې تورن کوي، له همدې امله دا شرط شوې دي چې پر زنا په گواهي کې به دغه لاندې شرطونه موجود وي:

۱- گواهان به خلور کسان وي.

۲- گواهان به نران وي.

۳- گواهان به عادلان وي.

۴- گواهان به مکلف (مسلمانان، عاقلان، بالغان) وي.

۵- پرخپلو سترگو به يې فرج کې د ذکر (د نارينه تناسلي آلة) داخليدل داسې ليدلې وي لکه سلايي په رنجومه کې او پړی چې په څاه کې ښکته ننوزي.

۶- جمهور فقهاء په دې نظر دي چې د گواهانو مجلس به هم يوه وي^(۱).

۲ - اقرار: د زنا د اثبات لپاره دويمه طريقه هم اقرار ده يعنې شخص خپله د زنا په هکله چې هغه کړې ده، د يوې حاکمې محکمې کې د قاضي په وړاندې په خپله خوښه اقرار وکړي، لکه څرنگه چې ويل کېږي اقرار د دليلونو سيد او سردار ده، ﴿بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ﴾^(۲).

(په حقيقت کې انسان په خپل حالت په خپله ښه خبر دی).

۳- د ښځې حامله (اميدواره) کېدل:

کله چې د داسې ښځې حمل ښکاره شي چې هغه واده شوې نه وي او يا هم خاوند يې معلوم نه وي د هغې ښځې پر زنا حمل قرينه گرځول کېږي لکن دلته دا پوښتنه متوجه کېږي چې ايا! يوازې د دې حمل څرنگديدل د حد د قايمولو لپاره کفايت کوي اوکه گواهانو او اقرار ته هم اړتيا شته؟ په دې مسئله کې د فقهاء کرامو ترمنځ اختلاف دی.

الف: درې واړه امامان (ابوحنيفه، شافعي او احمد بن حنبل رحمهم الله) په دې نظر دي چې يوازې حمل د حد جاري کيدو لپاره بسنه نه کوي يعنې که چېرته نور

(۱) روايع البيان (تفسير آيات الاحکام) دوهم ټوک: ۴۸-۴۹ مخ.

(۲) [القيامة: ۱۴]

تبيان — د زنا حد پلى کېدل او د هغه اغيزې.

شواهد او قرائن موجود نه وو، نو يوازې د حمل په وجه پر ښځې حد نه جاري کيږي، برابره خبره ده چې دا ښځه د اکراه دعوه وکړي او يا په شېبه باندې د وطئ دعوه وکړي او يا هيڅ ډول دعوه ونه کړي په دې ټولو صورتونو کې حد پرې نشته ځکه د زنا حد يوازې په اقرار او يا د گواهانو په گواهي واجبېږي او د حد په وجوب کې يوازې حمل قرينه گرځول بسنه نه کوي^(۱).

ب: د امام مالک رحمته الله عليه د نظر خلاصه دا ده چې حمل پر زنا يوه قوي قرينه ده، او د اکراه په دعوه هغه وخت حد ساقطېږي چې د اکراه او اجبار نښې موجودې وي^(۲).

په اسلامي ټولنه کې د زنا د سزا اغېزې

مقدس شريعت له نظره د زنا عمل د يوه له ډېرو بدو او ناوړه گناهونو څخه ده، له همدې امله يې سزا ډېره سخته او پرېکنده ده، ځکه دا گناه انساني کرامت او عزت له منځه وړي او د ټولنې بنسټونه نړوي او انساني نسل له خطر سره مخامخ کوي، ځکه د داسې اولادونو او بچيانو کچه زياتېږي چې له زنا څخه منځ ته راځي، په داسې حال کې چې هېڅوک يې هم په ښه توگه پالنه او سرپرستي نه کوي.

مقدس شريعت يوه موخه او هدف دا ده چې د پنځوو ضرورياتو ساتنه وکړي. د نسل ساتنه چې يو له دې ضرورياتو څخه ده، مقدس شريعت په دې هکله د زنا لپاره پرېکنده او منعه کوونکې سزا ټاکلې ده، چې دا گناه له بېخه وباسي او په ټولنه کې امنيت او هوساينه ټينگه کړي^(۳).

(۱) - محمد سعيد الرحمن حقاني، شرعي حدود، خپروندي: د النور مکتبه، کابل، افغانستان، ۱۸۹ - ۱۹۰ مخ، د چاپ کال: ۱۳۷۱ هـ. ش.

(۲) علي بن عبد السلام بن علي، أبو الحسن التُّسُولي (المتوفى: ۱۲۵۸ هـ). البهجة في شرح التحفة ((شرح تحفة الحكام)). تحقيق: ضبطه وصححه: محمد عبد القادر شاهين، دار الكتب العلمية - لبنان / بيروت، د چاپ کال: ۱۴۱۸ هـ - ۱۹۹۸ م، ۵۸۹/۲.

(۳) تفسير آيات الاحکام، ۵۵/۲.

تبیان — د زنا حد پلي کېدل او د هغه اغيزې.

مقدس شريعت په دې مسئله کې هم د نورو مسئلو غوندې په ثابته او روښانه لار روان دی او په ډېر دقت او جدیت سره يې د عدالت ملاحظه ساتلې ده. په مقدس شريعت کې د زنا سزاگانې په ناخاپي او اټکلې توگه نه دې ټاکل شوي، بلکې د انساني تکوين او تخليق او عقلیت د فهم په اساس او د انساني ميلانونو او عواطفو د دقيق ادارک له مخې د فرد او ټولنې د مصالحو د ساتنې لپاره وضع شوي دي، نو په دې اساس ويلای شو چې يادې سزاگانې علمي او تشريعي سزاگانې دي، تشريعي په دې معني چې د جرم د مجادلې لپاره وضع شوي دي او دا هغه امتياز دی چې د حدودو، قصاص او ديت په سزاگانو کې څرگند ډول ليدل کېږي او د وضعي قوانينو په يوه سزا کې هم نه ليدل کېږي.

په دې کې شک نشته چې کومه سزا د انساني نفسياتو د فهم او ادراک په اساس ولاړه وي هغه خپل هدف ته د رسيدو په لاره کې موفقه ده ځکه چې د انسان په باطن کې د جرم سره مجادله کوي او په عين حال کې د ټولنې مصلحت هم ساتي، تر دې وروسته په يادو سزاگانو کې پوره پوره عدالت مراعت شوی دی، ځکه چې له يوې خوا پر فرد (مجرم) هغه څه نه تحميلوي چې په توان او طاقت کې يې نه وي او له بلې خوا د ټولنې حقوق محفوظ ساتي او د فردي مصالحو لپاره يې نه قربانوي او بالعکس که په سزا کې فردي مصالحو ته د ټولنې په مصالحو ترجيح ورکړل شي په حقيقت کې د فرد او ټولنې دواړو مصالح ضائع کوي، ځکه چې دارنگه سزاگانې د جرمونو شيوع او د امنيت اختلال ته منتهي کېږي.

د زنا د شرعي سزاگانو اثر او اغيزه په هر وخت او هر ځای کې په څرگند ډول په هغو هېوادونو کې ليدلای شو چې د اسلامي شريعت احکام يې په بشپړ ډول منلي او عملاً يې تطبيق کړي وي^(۱).

(۱) د اسلام جنايي او وضعي قوانين، ۲۶۵/۱.

پایله

زه دې څېړنېزې مقالې په لیکلو کې لاندې پایلو ته ورسېدم:

۱. الله ﷻ چې د کایناتو خالق او د بشر پیدا کوونکی دی، تل یې د خپلو بنده گانو د بهبود په منظور داسې قواعد را نازل کړي چې په بشري ټولنو کې هېڅ نظام ورسره سیالي نه شي کولای.
۲. مقدس شریعت د خلکو د آبرو، عقل، نسل، ځان او مال ساتنې ته چې انسان ته ډېر ارزښتمن او مهم دی، خاصه پاملرنه کړی.
۳. حدود د هغو جرایمو نوم دی کوم چې په پورته ارزښتونو باندې د تجاوز له وجې رامنځ ته کېږي. الله ﷻ د حدودو او جرایمو له پاره ټاکلې داسې جزاگانې را استولې، چې هېڅوک په کې په هېڅ وجه مداخلت نه شي کولی او هغه ډول چې شارع یې د تطبیق امر کړی باید پلی شي.
۴. که د بشري نړۍ تاریخ ته یو ځغلنده نظر واچول شي، نو راته به جوته شي چې په انساني نړۍ کې د بدبختو مظلومو او کړاوونو اساس همدغه پر پورته ارزښتونو تعرض دی، کوم چې د مقدس شریعت را لېږدوونکی د الله ﷻ له خوا ورته په مقدس شریعت کې مشخص مجازات پیش بڼي کړي دي.
۵. مقدس شریعت د جرم او جزا ترمنځ تناسب په دقیق او جدې ډول په پام کې نیولی او په دې توګه الله ﷻ پر بشریت لوی رحمت او پراختیا پېرزوینه کړی.
۶. مقدس شریعت د اوسنې غربي پوهانو د تعبیرونو برعکس، د انساني کرامت ضد مجازات نه، بلکې د انساني کرامت په درناوی، د اصل په بڼا چې لومړنۍ مؤسس یې مقدس شریعت دی، چې په هر وخت، هر ځای او هر حال کې د تطبیق وړ اصول او قواعد لري، تل د انساني جوامعو خو لاپریږده، چې د ټولو کایناتو د ښیګڼې لپاره یې لازم او وړګامونه پورته کړي دي.

تبيان ————— د زنا حد پلى کېدل او د هغه اغيزې.

۷. مقدس شريعت يوازې په نوم يو دين نه دى، بلكې د يو لړ عملي تطبيق كېدونكې، بهبود او پرمختگ رامنځ ته كوونكو قواعدو ټولگه ده، بايد هغه وگړي او حكومتونه چې ځانونه مسلمانان گڼي، پر ځان او پر خلكو يې تطبيق كړي.

وړاندیزونه

۱. دا چې الله الحمد په هېواد كې د اسلامي امارت تر سيوري لاندې په بشپړ ډول اسلامي نظام حاكم دى، د حدودو، قصاص او د نورو احكامو د تطبيق زمينه او شرايط هم برابر دي، د زنا حد چې يو له الهي حدودو څخه دى اړينه ده چې پلى شي.

۲. د اسلامي امارت يو له مسئوليتونو څخه هم د خلكو د عزت او آبرو خونديتوب دى، كوم قانون چې د ښځې او دولت حفاظت په صحيح ډول كولى شي او د ټاكلو شويو حدونو څخه بيرون وتلو ته يې پرې نږدې نو دغسې قانون د نړۍ د امن ضامن جوړيدای شي.

۳. اسلامي امارت دې د جرم د مخنيوي په منظور د جزاء په تطبيق سره د جنايتكار منع كولو، زجر وركولو او مجبورولو طريقه په كار واچوي ترڅو جرم د بل ځل واقع كېدو ټولي لاري بندي شي.

۴. دا چې د نسل ساتنه د دين ضرورياتو څخه ده، الله ﷻ د نسل د ساتني لپاره د نكاح په كولو ټينگار كړى ده، نو د اسلامي امارت يو له اساسي دندو او مسئوليتونو څخه دا ده چې په افغانستان كې د نكاح شرايط آسانه كړي او هغه ناوړه دودونه چې د ولور يا د نورو په نامه دي پاى ټكى كيږي چې يو خوا به خلكو ته نكاح كول آسانه شي او بل خوا انساني نسل له خرابيدو څخه وژغورل شي.

مأخذونه

قرآني آيتونه

۱. أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السُّجِسْتَانِي، سنن أبي داود، المكتبة العصرية، صيدا، بيروت.
۲. عبدالكريم زيدان، الوجيز في اصول الفقه، مسلم خپرونډويه ټولنه، افغانستان، جلال اباد.
۳. زين الدين بن إبراهيم بن محمد، المعروف بابن نجيم المصري (المتوفى: ۹۷۰هـ). البحر الرائق شرح كنز الدقائق، (-)، دار الكتاب الإسلامي.
۴. سعيد حوى، اسلام دفطرت دين دى، ژباړه: استاد عبدالواسع صابر، انتشارت اصلاح افكار، افغانستان، كابل.
۵. شمس الدين أبو بكر محمد بن أبي سهل السرخسي (المتوفى: ۱۲۵۸هـ). المبسوط للسرخسي، دراسة وتحقيق: خليل محي الدين الميس، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، لبنان.
۶. شهيد عبدالقادر عوده، د اسلام جنايې تشريع او وضعي قوانين، ژباړه: شهيد عبدالهادي «هدايت»، د پيغام مركز، پاكستان، پيښور.
۷. علي بن عبد السلام بن علي، أبو الحسن التُّسُولِي (المتوفى: ۱۲۵۸هـ). البهجة في شرح التحفة ((شرح تحفة الحكام)). تحقيق: ضبطه وصححه: محمد عبد القادر شاهين، دار الكتب العلمية - لبنان / بيروت.
۸. محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي (۱۴۱۲هـ - ۱۹۹۲م). رد المختار على الدر المختار، بيروت، دار الفكر.
۹. محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزي، اعلام الموقعين عن رب العالمين، د چاپ كال: ۱۴۱۱ هـ ش، دارالكتب العلمية، بيروت.

تبيان ————— د زنا حد پلى کېدل او د هغه اغيزې.

۱۰. محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري، صحيح البخاري، كتاب الحدود. (ب ت). دار طوق النجاة.

۱۱. محمد سعيد الرحمن حقاني، شرعي حدود، د چاپ کال: ۱۳۷۱ هـ ش، النور مکتبه، افغانستان، کابل.

۱۲. محمد علي صابوني، روائع البيان «تفسير آيات الاحكام» ژباړه: مولوي محب الله (مخلص)، د چاپ کال: ۱۳۹۱ هـ ش، فريديه مکتبه، پاکستان، پيښور.

۱۳. مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري، صحيح مسلم، (ب ت)، دار احياء التراث العربي، بيروت.

خبرنوال محمد يعقوب عبدالرحيمزى

د اسلام له نظره د اوبو، خاورې او هوا د ساتنې څرنگوالى

ملخص البحث

البيئة هي كل ما يحيط بالإنسان من الموجودات، أي من الماء والهواء والكائنات الحيّة والجمادات، كما أنّها الطبيعة التي يمارس فيها الإنسان حياته ونشاطاته المختلفة، وبذلك تتكوّن البيئة المشيّدّة، إلا أنّ الإنسان قد يفسد النظام الدقيق ويلوّثه؛ ولذلك فقد وضعت الشريعة الإسلاميّة العديد من القواعد والمبادئ التي تحثّ على المحافظة على البيئة، وفيما يأتي بيان جانب منها: نهى النبيّ عليه الصّلاة والسّلام عن الإسراف والتبذير في استعمال الماء، و من المعلوم لدي ذوي العقول والنّهى أن الماء من مقوّمات الحياة على الأرض، من أجل ذلك نهت النصوص الشرعية عن تلويث الماء.

والأرض وما فيها نعمة من نعم الله سبحانه و تعالى للبشر وأمرنا الله سبحانه وتعالى بالانتفاع منها والشرع الإسلامي نهانا عن الفساد فيها و كذلك نهى الإسلام عن تلويث الهواء. روى الإمام مسلم رحمه الله في صحيحه حديث الرسول صلى الله عليه وسلم [سأل رجل أنساً رضي الله عنه ما سمعت نبي الله صلى الله عليه وسلم في الثوم فقال قال: النبي صلى الله عليه وسلم [من أكل من هذه الشجرة فلا يقربنا أو لا يصلين معنا]^(١). وذلك من أجل الريح الكريهة للثوم الذي يؤذي الناس ويقاس عليه كل ذي ريح كريهة تؤذي الناس فقد جمعت في بحثي هذا كيفية المحافظة على الماء والأرض والهوا على المنهج العلمي فى ضوء نصوص الشريعة وفي الختام ألحقت أهم النتائج والتوصيات المطلوبة وفهرس المراجع.

^١ - صحيح مسلم، لومړى ټوك، باب نهى من أكل ثوم أو بصلا أو كراثا أو نحوها، ٣٩٤مخ.

لنډيز: چاپيريال ټولو هغو شيانو ته ويل کېږي چې د انسان گرد چاپېر کې وي لکه اوبه، هوا، ژوندي ژوي، جامدات همدارنگه ټول هغه څه چې انسان ورځني ژوند او کړو کې ورسره مخ کېږي، په سالم چاپيريال سره ټولنه سمسورتيا او ټينگښت مومي، خو کله چې د چاپيريال دغه دقيق نظام د انسانانو په واسطه خراب او له منځه وړل کېږي نو د دې ستونزې د مخنيوي لپاره په اسلامي شريعت کې گڼ شمېر قواعد او اساسات شته دي چې چاپيريال ساتني ته انسانان هڅوي او د هغو لارښوونو له جملې څخه د نبي کریم صلی الله عليه وسلم لارښوونه دی چې د اوبو په استعمال کې يې موږ له اسراف او تبذير څخه منع کړي يو او دا حقيقت د ټولو عاقلانو او پوهانو په وړاندې څرگند دی چې د ځمکې په سر باندې اوبه د ژوند له لومړيو اړتياوو او مقومات څخه دي له همدې امله په شرعي نصوصو کې د اوبو له چټلولو څخه منع شوې ده. ځمکه او هغه څه چې په کې دي د الله تعالی له نعمتونو او د انسانانو د گټې لپاره دي او اسلامي شريعت له دې نعمتونو څخه د گټې اخيستلو باندې لارښوونه کړې او له فساد کولو څخه منع کړي ده. په همدې توگه يې د هوا له ککړتيا څخه هم منع شوي ده، امام مسلم رحمه الله عليه په خپل کتاب صحيح مسلم کې د رسول الله صلی الله عليه وسلم حديث ذکر کړی چې يو سړي له انس رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه د هوږې په اړه دی له نبي کریم صلی الله عليه وسلم څخه څه اوريدلي، هغه وويل: رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: چا چې له دې بوټۍ (هوږه) وخوړه زموږ مسجد ته دې نه رانږدې کېږي او موږ ته دی د هوږې په بوی سره اذيت (تکليف) نه راکوي^۱. مسجد ته له تللو څخه منع د هوږې د بد بوې له امله شوی چې خلکو ته تکليف رسوي نو هر هغه بد بوي پر دې باندې قياس کېږي چې خلکو ته تکليف رسوي لکه پياز، نصوار، سگرت، چرس او داسې

۱- صحيح مسلم، لومړی ټوک، باب نهې من اکل ثوم أو بصلأ أو کراثا أو نحوها، ۳۹۴مخ.

تبيان ————— د اسلام له نظره د اوبو، خاورې او...

نور په دې علمي څېړنيزه مقاله کې د اوبو، خاورې او هوا د ساتنې څرنگوالی د اسلامي نصوصو په رڼا کې څېړل شوي پایلې او وړاندیزونه هم په گوته شوي دي.

سريزه

الحمد لله وحده والصلاة والسلام على من لا نبي بعده... أما بعد.

دیني متون، قرآن کریم او نبوي سنت موږ د ځان، جامو، هستوګنځي او ټولنې پاکوالي ته هڅوي او له هغو کړنو څخه مو منع کوي چې هغه د ظاهري او باطني ککړتیا او ناولتیا لامل ګرځي. اسلام پاکوالی ته شطر الإیمان ویلي دی او الله تعالی له پاکو خلکو سره ډېر محبت لري. د اسلام په مقدس دین کې هر هغه څه حرام ګرځول شوي دي چې د انسان بدن، عقل، دین او دنیا ته په کې ضرر او زیان وي، اسلامي متون د چاپېریال په سمسورتیا باندې امر کوي او د چاپېریال له ککړتیا او خرابۍ څخه منع کوي په دې مقاله کې د اسلام له نظره د یادې موضوع په اړه څېړنه شوي ده.

د څېړنې مبرمیت:

په اسلامي شریعت کې پاکوالی او د هغه لور ته بلنه د یو ستر اخلاقي ارزښت په توګه ښودل شوې ده، نو بیا پر دې د اسلام له نظره د اوبو، خاورې او هوا ساتنې د څرنگوالي په اړه تحقیق او څېړنه ډېره اړینه ده.

د څېړنې موخه:

د اسلام له نظره د اوبو، خاورې او هوا د ساتنې څرنگوالی را برسېره کول.

تبيان ————— د اسلام له نظره د اوبو، خاورې او...

د خېړنې پوښتنې: د خېړنې اصلي پوښتنه دا ده چې د اسلام مقدس دين له نظره له اوبو، خاورې او هوا څخه تر کومه بريده پورې د گټې اخيستنې اجازه ورکړل شوې ده؟

او د خېړنې فرعي پوښتنه دا ده چې په کومو مواردو کې د اسلام مبارک دين له اوبو، خاورې او هوا څخه گټه اخيستنې منع کړې ده؟

د خېړنې تگلاره:

په دې مقاله کې د خېړنې ميتود تحليلي توصيفي دی او د خېړنې بڼه کتابتوني ده.

۱ - د اسلام له نظره د اوبو د ساتنې څرنگوالی

اوبه د الله تعالى ستر نعمت دی او د انسانانو او ژويو د ژوند او پرمختګ لامل دی. د ځمکې ۲/۳ مخ اوبو پوښلی دی، په هوا کې په ډېره کچه د ورېځو په بڼه شتون لري له اوبو پرته ژوند ناشونی دی. همدارنګه اوبه د ځمکې د زرغونتيا او ژوندون ذريعه ګرځي، الله سبحانه و تعالى فرمايلي دي: ﴿وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ﴾^(۱) او الله نازلې کړې (لېرلي) دي له (طرفه) د آسمانه اوبه (باران) نو ژوندي (شنه) يې کړه په دې (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګه (وچوالي) د هغې بيشکه په دغه (زرغونتيا) کې پس له وچوالي خامخا دليل (بنکاره د قدرت) دی لپاره (د هغه) قوم چې اوري (د الله احکام د زړه په غوږونو او په انصاف سره، بيا عبرت هم ترې اخلي).

^۱ - النحل: ۶۵.

تبيان ————— د اسلام له نظره د اوبو، خاورې او...

الله سبحانه و تعالى فرمايلي دي: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾^(۱)

او پيدا کړي دي مونږ له اوبو څخه هر شى ژوندى، نو آيا ايمان نه راوړي دوى. د استدلال څرنگوالى: له مبارکو آيتونو څخه څرگندېږي چې اوبه د حيواناتو او انسانانو د ژوندون لپاره يوه حياتي ماده ده او الهي نعمت دى نو دغه ستر نعمت او سپيڅلى مادې بايد په ښه توگه وساتل شي او له له فساد او خرابۍ څخه يې ډډه وشي.

اوبه د عباداتو په سرته رسولو کې هم خورا ارزښت لري اودس او غسل کې د اوبو شتون حتمي دى. همدارنگه د جامو او بدن په پاکوالي کې هم اوبه ستره ونډه لرې چې د لمانځه له شرطونو څخه گڼل کېږي.

د اسلامي نصوصو له نظره اوبه بايد په هغه مواردو کې استعمال شي چې ورته اړتيا ليدل کېږي او د اوبو پاکوالى بايد وساتل شي، ځکه که ککړتيا په کې راشي او د درې گونو صفتونو (رنگ، خوند او بوى) څخه په يو کې تغيير راشي زيات زيان پېښوي او د کارولو حکم يې بدلون مومي. الله سبحانه و تعالى فرمايي: ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ۖ لِيُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ۖ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا﴾^(۲)

او نازلې رانېستې کړې دي مونږ له نچوړونکو او ورونکيو (ورېځو) څخه اوبه ډېرې توپيرونکۍ پاکې صافې. لپاره د دې چې راوباسو مونږ په هغو(اوبو) سره دانې او واښه. او باغونه يو له بل سره گڼ نيزدي.

د استدلال څرنگوالى: له مبارکو آيتونو څخه څرگندېږي چې اوبه له ورېځو څخه د بارانونو او واورو په بڼه را نازلېږي او د ځمکې د زرغونتيا لامل، د

^۱ - الانبياء: ۳۰.

^۲ - النبأ: ۱۳-۱۶.

تبيان ————— د اسلام له نظره د اوبو، خاورې او...

کښت، میوو او دانو د ایجاد وسیله ده؛ نو باید چې په غوره توګه استعمال شي او له بې ځایه مصرف څخه یې اجتناب وشي. اسلامي متون په هر کار کې اسراف حرام بولي، په ځانګړې توګه د اوبو په مورد کې لوی څښتن تعالی فرمایلي دي ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾^(۱).

خوړی او څښی او اسراف (بې ځایه خرڅ) مه کوی تاسې، بېشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (بې ځایه خرڅ کوونکي). ﴿إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ ۖ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا﴾^(۲).

«بېشکه چې اسراف کوونکي دي دوی وروڼه د شیطانانو (یعنې په مثل د شیطانانو دي په شرارت او اتلاف کې) او دی شیطان رب خپل ته ډېر ناشکره» له پورتنیو ذکر شویو قرآني آیتونو څخه څرګندېږي چې د اوبو بې ځایه استعمال یو ناروا عمل دی همدارنګه په هر کار کې باید له اسراف او تبذیر څخه اجتناب وشي نو بنا پر دې نو بناء پر دې د اوبو بې ځایه استعمال څخه ډډه وشي او د اوبو ښه ساتنه وشي تر څو له ککړتیا څخه په امن کې وي په نبوي لارښوونو کې هم د اوبو په استعمال کې د اسراف څخه منع شوې ده.

ان عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- مَرَّ بِسَعْدٍ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ فَقَالَ: «مَا هَذَا السَّرْفُ». فَقَالَ أَفِي الْوُضُوءِ إِسْرَافٌ قَالَ «نَعَمْ وَإِنْ كُنْتَ عَلَى نَهْرٍ جَارٍ»^(۳).

^۱ - الأعراف: ۳۱.

^۲ - الإسراء: ۲۷.

^۳ - سنن ابن ماجه، بابُ مَا جَاءَ فِي الْقَصْدِ فِي الْوُضُوءِ وَكَرَاهِيَةِ التَّعَدِّي فِيهِ، ۱۴۷ مخ.

تبيان ————— د اسلام له نظره د اوبو، خاورې او...

له عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما څخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د سعد ترڅنگ تېر شو او هغه اودس کولو پيغمبر صلى الله عليه وسلم وفرمايل دا څه اسراف دی سعد رضي الله عنه وفرمايل: آيا په اودس کې هم اسراف شته؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل هو که څه هم ته د روان سيند په غاړه يې.

همدارنگه نبوي لارښوونو کې د اوبو په ښې ساتنې امر کوي، رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي. [وَأَوْكُوا قُرْبَكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ وَخَمَرُوا أَنْيَتَكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ] (۱).

(د شپې) د خپلو مشکونو سروڼه پټ کړئ او د الله نوم (په هغې) ياد کړئ او د خپلو لوبڼو سروڼه پټ کړئ او د الله تعالى نوم (په هغې) ياد کړئ. له نبوي ارشاد څخه د اوبو ښه ساتنه څرگندېږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغو لوبڼو د سروڼو بندولو حکم کړی چې اوبه په کې ساتل کېږي او حکمت يې دا دی چې په دې سره اوبه د شيطان له څښکلو او شر څخه په امان کې پاتې کېږي همدارنگه له گرد، غبار او حشراتو له لويدلو څخه هم اوبه ساتل کېږي او د دې ترڅنگ له هر ډول ککړتيا څخه اوبه خوندي کېږي او استعمالونکي يې په ډاډه زړه کارولی شي او که دغه تدابير ونه نيول شي، نو د ککړتيا په صورت کې اوبه ضايع کېږي. همدارنگه رسول الله صلى الله عليه وسلم موږ د اوبو په لوبڼي کې د تنفس کولو څخه منع کړي يو او فرمايلي يې دي [إِذَا شَرَبَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَتَنَفَّسُ فِي الْإِنَاءِ] (۲) کله چې يو ستاسو څخه څښي (اوبه)، نو په لوبڼي کې دی تنفس نه کوي.

۱ - الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه، ۱۴ ټوک، باب تغطية الإناء، ۲۰۸ مخ.

۲ - صحيح البخاري، لومړی ټوک، باب النهي عن الاستنجاء باليمين، ۱۵۹ مخ.

د استدلال څرنگوالی: په نبوي حديث کې په اوبو کې د تنفس کولو څخه منع شوی دی او دا ځکه چې کېدای شي په دې سره اوبه په ځينو میکروبونو ککړې شي نو بناء پر دې هر هغه عمل چې د اوبو د ککړېدو لامل گرځي هغه عمل په شريعت کې ممنوع دی او له هغه څخه بايد چې اجتناب وشي.

په نبوي لارښوونو کې د اوبو د ککړولو او چټلولو څخه منع راغلې، ځکه چې اوبه يو ستر الهي نعمت دی او د دې ستر نعمت بايد ناشکري و نه شي. د رسول الله صلی الله عليه وسلم لارښوونه ده: (عَنْ جَابِرٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ نَهَى أَنْ يُبَالَ فِي الْمَاءِ الرَّائِدِ)^(۱)

له جابر رضي الله تعالى عنه څخه روايت دی چې نبي کریم صلی الله عليه وسلم په ولاړو اوبو کې له بولو (میتازو) کولو څخه منع کړې ده.

په ډېرو سیمو کې اوبه په لویو حوضونو کې ساتل کېږي، بايد دغه مبارکه لارښوونه عملي شي، تر څو اوبه له ککړتیا څخه وساتل شي.

په اوبو کې بولې کول د اوبو د ناولتیا او د چاپېریال د ککړتیا لامل گرځي. همدارنګه په ګودرونو کې له لویو بولو کولو څخه منع شوې ده. نبي کریم صلی الله

عليه وسلم په دې اړه فرمایلي دي: [اتَّقُوا الْمَلَأَيْنِ الثَّلَاثَ الْبَرَّازَ فِي الْمَوَارِدِ وَقَارِعَةَ الطَّرِيقِ وَالظِّلَّ]^(۲)

د هغو درېوو کړنو له کولو ځان وژغورئ چې د لعنت ویلو لامل گرځي په ګودر، لاره او سیوري کې د غټو بولو کول.

د استدلال څرنگوالی: په پورتنیو نبوي لارښوونو کې په ولاړو اوبو او ګودرونو کې له میتازو او غټو بولو کولو څخه منع شوی او دا ځکه چې په دې عمل

^۱ - صحيح مسلم ،دويم ټوک ، باب النهي عن البول في الماء الراكد ، د حديث شميره ۲۸۱ ، ۲۳۵ مخ.

^۲ - سنن أبي داود، لومړی ټوک، باب المواضع التي نهى النبي -صلى الله عليه وسلم- عن البول فيها. د حديث شمېره ۲۶، ۱۱ مخ.

سره اوبه ناولې کېږي او انسانانو ته ضرر رامنځ ته کېږي نو بنا پر دې هر هغه عمل چې اوبه ککړوي او د سمې استفادې څخه یې بهر کوي هغه هم په شریعت کې ممنوع دی لکه په اوبو کې مختلف نجاستونه او زهري مواد غورځول او دپته ورته نورې کړنې ترسره کول.

۲- د اسلام له نظره د خاورې د ساتنې څرنگوالی.

ځمکه د شمسی نظام له سیارو څخه یو سیاره ده چې د ژونديو ژوو لپاره وړهستوگنځی دی، په ځمکه کې ټول څیزونه لکه: خاوره، غرونه، سیندونه، ونې، بوټي، میوې او هر هغه څه چې موږ یې په سترگو وینو او که یې په سترگو لیدلی نه شو، الله تعالی ټول زموږ د گټې لپاره پیدا کړي دي. الله سبحانه و تعالی فرمایلي دي ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا﴾^(۱)

(الله تعالی هغه ذات دی چې ستاسې لپاره یې د ځمکې ټول شيان پیدا کړل). همدارنگه د اسلامي نصوصو له نظره خاوره د اوبو بدیل ښودل شوې ده، که چېرې اوبه نه وي، نو د اوداسه او غسل په عوض تیمم مشروع شوی دی. الله سبحانه و تعالی فرمایلي دي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ

فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾^(۲)

(ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو!) کله چې پاڅیږئ تاسې لمانځه ته (او بی اودسه یی) نو ووینځئ تاسې مخونه خپل او لاسونه

^۱ - البقرة: ۲۹.

^۲ - المائدة: ۶.

خپل تر څنگلو پورې (سره له څنگلو) او مسح وکړي. تاسې په سرونو خپلو او (ووينځي تاسې) پښې خپلې تر پرکيو پورې (سره له پرکيو) او که وي تاسې جنبان (يعنې په جنابت کې وي) نو ښه ځان پاک کړئ او که وي تاسې مريضان (رنځوران او اوبه درته مضرې وي) يا په سفر (کې وي) يا راغی يو له تاسې له ځايه د بولو څخه (يعنې بې اودسه شوي) يا جماع وکړئ تاسې له ښځو سره، نو ونه مؤمن تاسې اوبه نو قصد وکړئ تاسې د خاورې پاکي نو) ووهئ لاسونه دوه ځلې پر ځمکه او) ومنښ تاسې (دا لاسونه) په مخونو خپلو او لاسونو خپلو له هغې (خاورې) څخه، اراده نه لري الله (د تطهير په دې تکليف کې پر تاسې دا) چې مقرر کړي پر تاسې څه حرج (تنگوالي يا سختي) او لکن اراده لري (الله د دې) چې پاک کړي تاسې (له صوري او معنوي پليتي نه) او د دې لپاره چې پوره کړي (الله) نعمت (احسان) خپل پر تاسې (په اسلام او د شرايعو په بيان) لپاره د دې چې تاسې شکر گذار شئ).

له پورتنيو نصوصو څخه دا څرگندېږي چې خاوره يو الهي نعمت دی چې د انسانانو د گټې لپاره پيدا شوی دی نو لهذا هر هغه کړنه چې دغه الهي نعمت ته زيان رسوي له هغه څخه بايد د خاورې ساتنه وشي.

الله سبحانه و تعالی له ځمکې څخه موږ ته د غوره گټې اخيستنې حکم کړی دی: ﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ ۚ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾^(۱)

(دغه (الله) همغه ذات دی چې گرځولې يې ده تاسې ته ځمکه پسته تابعداره نو ځی گرځئ تاسې په اوږو اطرافو لارو د دې ځمکې کې، او خورئ تاسې له) حلال (رزق د دغه (الله) او خاص دغه (الله) ته بيا ژوندي را پورته کېدل ستاسو دي) (پس له مرگه).

^۱ - الملك: ۱۵.

له خاورې څخه ښه گټه اخيستنې دا ده چې ځمکه کې کښت وکړل شي، ونې او نيا لگې پکې نهال شي چې په دې اړه اسلامي متونو کې په تفصيل سره د مزارعت او مساقات بحث شوی دی. همدارنگه د اسلام په مبارک دين کې د شاړو ځمکو په آبادولو او سمسورولو باندې آمرشوی دی چې په دې اړه موږ په اسلامي فقه کې د احياء الموات په نوم ځانگړي احکام لرو چې په تفصيل سره بيان يې په فقهي کتابونو کې شوی دی.

۳ - د اسلام له نظره د هوا د ساتنې څرنگوالی

پاکه هوا هم د الله تعالی له سترو نعمتونو څخه یو نعمت دی چې د الله تعالی له لوري مخلوقاتو ته ورکړل شوې، د اوبو په څېر هوا هم د انسانانو او ټولو ژونديو ژوو او نباتاتو په ژوند او وده کې خورا ډېر ارزښت لري. د هوا د څرنگوالي بدلون او ککړتيا په ټولو ژونديو ژوو باندې مستقيم اثر لري. د هوا ککړتيا د پاکوالي او نظافت سره ټکر او تضاد دی چې اسلامي نصوصو ورباندې امر کړی دی، الله سبحانه تعالی فرمايي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾^(۱). (بېشکه چې الله خوښوي بيا بيا توبه ايستونکي) (له گناهونو څخه) او خوښوي ځان ساتونکي (له پليتيو څخه).

ابو مالک اشعري رضي الله عنه د نبی کریم صلی الله عليه وسلم ارشاد نقل کړی دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: [الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ]^(۲) پاکوالی د ایمان نیمه برخه ده.

د استدلال څرنگوالی: په پورتنیو ذکر شویو نصوصو کې پاکوالي ته هڅونه شوی دی او د غوره عمل په توگه يې یادونه شوی ده، پاکوالی یوځای بدن او ځای پورې منحصر نه دی بلکې جامو، هوا او چاپیریال ته هم شامل دی نو لهذا د هوا پاک ساتنه هم د نوموړو نصوصو تر لاندې داخلېدی شي.

^۱ - البقرة: ۲۲۲.

^۲ - مسند أحمد بن حنبل (۳۷) ټوک، ۵۳۶ مخ.

د هوا ککړتیا نورو ته ضرر او زیان رسونه ده چې په اسلامي نصوصو کې ورڅخه منع شوې ده. الله سبحانه وتعالی فرمایلي دي: ﴿وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدْ احْتَمَلُوا بُهْتَنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا﴾^(۱)

او هغه کسان چې ایذا (تکلیف) رسوي مؤمنانو سپړو ته او مؤمنانو ښځو ته (په اتهام) په غیر د هغه کار چې کړی وی دوی (یعنې په ناکړی کار) پس په تحقیق باروي دوی پخپل ځان غټ دروغ او گناه ښکاره (چې د عقوبت موجب دی). د استدلال څرنگوالی: په پورته ذکر شوی آیت کې مؤمنانو ته ضرر رسولو څخه منع شوی دی او د هوا ککړول هم یو ضرر دی نو بناء پر دې هوا ککړول څخه باید اجتناب وشي او هغه لارې چارې عملي شي چې په پایله کې یې هوا پاک او له ککړتیا څخه وساتل شي.

په نبوي لارښوونو کې هم نورو ته له ضرر رسولو څخه ممانعت شوی دی آن تر دې چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم هغه کسان مسجد ته له راتګ او مجلس څخه منع کړي چې بد بوی لرونکی خوراک یې کړی وي. پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: [مَنْ أَكَلَ مِنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا وَلَا يُؤْذِنَا بِرِيحِ الثُّومِ].^(۲)

چا چې له دغه بوټي (هوږه) وخوړه زمور مسجد ته دې نه رانږدې کېږي او موږ ته دی په د هوږې په بوی سره اذیت (تکلیف) نه راکوي. په بل نبوي ارشاد کې د خامې هوږې خوړونکي ترڅنګ د خامو پیازو او گندنې خوړونکي هم مسجد ته له تللو څخه منع شوي دي. (مَنْ أَكَلَ الْبَصَلِ، وَالثُّومِ، وَالْكُرَّاثِ، فَلَا يَقْرَبَنَّ مَسْجِدَنَا، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَتَأَذَّى مِمَّا يَتَأَذَّى مِنْهُ بَنُو آدَمَ)^(۳)

^۱ - الأحزاب: ۵۸.

^۲ - صحیح مسلم، لومړی ټوک، باب نهی من اکل ثوم أو بصلا أو کراثا أو نحوها، ۳۹۴ مخ.

^۳ - صحیح مسلم، لومړی ټوک، باب نهی من اکل ثوم أو بصلا أو کراثا أو نحوها، ، مخ ۳۹۴.

چا چې هوره، پياز او گندنه وخوړله، نو زموږ مسجد ته دې نه راځي، ځكه پرېستې په تكليفېري له هغو څيزونو څخه له كومو څخه چې بنی آدم په تكليفېري د استدلال څرنگوالی: مسجد ته له تللو څخه منع د هورې د بد بوي له امله شوی چې خلکو ته تكليف رسوي نو هر هغه بد بوي پر دېباندې قیاس کېږي چې خلکو ته تكليف رسوي او هوا د ككړتيا لامل گرځي. له ذكر شوو نبوي لارښوونو څخه دا څرگندېږي چې هر هغه څه چې انسانان په تكليفوي د هغو له كولو بايد ډډه وشي كه هغه په وړه كچه ضرر او يا په لويه كچه ضرر رسول وي، د چاپېريال او هوا ككړتيا هم له هغو چارو څخه ده چې انسانان يې له امله تكليف او مشقت كې اخته کېږي. په يو بل نبوي ارشاد كې په عامه توگه له ضرر رسولو څخه منع شوې: **[لا ضرر ولا ضرار]** ^(۱) په اسلام كې پر ځان ضرر منل او نورو ته ضرر رسول نه شته. د هوا ككړتيا د گڼو ناروغيو او ستونزو د رامنځ ته كېدو لامل گرځي، د هوا ككړتيا يوازې نورو ته ضرر او تاوان رسول نه دي، بلكې خپل نفس ته هم ضرر، نقصان رسول او تدريجي ځان وژنه ده. الله جل جلاله موږ خپلو نفسونو ته له ضرر رسونې څخه منع كړي يو، الله سبحانه و تعالى فرمايلي دي: **﴿وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾** ^(۲).

او په خپلو لاسونو خپل ځانونه په هلاکت كې مه غورځوي. همدا وجه ده چې له سگرتو څكولو څخه په عامه ځايونو او بندوځايونو لكه: د موټرو تمځايونو، دفترونو او لوبغالو كې ممانعت کېږي، ځكه چې د هوا د ككړتيا لامل گرځي او څومره چې څښونكي ته زيان لري، د هغه څو چنده هغو وگړو ته هم زيان دی

^۱ - المعجم الاوسط لطبراني، لومړی ټوك، خپرندوی: دار الحرمين للطباعة والنشر، د چاپ ځای

سعودی عربستان، د چاپ کال (---)، ۴۶۰ مخ.

^۲ - البقرة: ۱۹۵

تبيان ————— د اسلام له نظره د اوبو، خاورې او...

چې دغه ککره هوا تنفس کود هوا ککرتيا په ځمکې او په ځمکه کې مېشتو ژونديو ژوو، ونو او بوټو باندې مستقيم تاثير او اغېز لري، هغه طبيعي وده او پرمختگ چې بايد بوټي او ونې يې ولرې د هوا د ککرتيا له امله يې نه شي کولی او د گڼو ناروغيو ښکار کېږي او شونې ده چې له امله يې امراض انسانانو او ژوو ته هم سرايت وکړي، په دې هيله چې زموږ هېوادوال ټولې هغه لارښوونې چې د چاپېريال د پاک ساتلو په اړه په اسلامي متونو کې شته په پام کې ولري.

پايله:

د پورتنۍ ليکنې په بهير کې دې پايلې ته رسېږو، چې اوبه، خاوره او هوا د لوی څښتن له سترو پيرزوينو څخه گڼل کېږي. اوبه، هوا، او خاوره د انسانانو او حيواناتو د هر اړخيز پرمختگ او هوساينې لاملونه دي، بايد د ياد شوو شيانو ښه ساتنه وشي. د معمول او ضرورت په کچه استعمال شي او په استعمال کې يې له اسراف څخه ډډه وشي او شرعي احکام په پام کې ونيول شي.

د اوبو، هوا او خاورې ککرتيا جرم دی او له ککرتيا څخه يې بايد مخنيوی وشي.

وړاندیزونه:

د پورتنۍ څېړنې په پای کې اړوندو چارواکو او مسؤلينو ته لاندې وړاندیزونه وړاندې کېږي:

۱- د علومو اکاډمۍ او خپلواکو څېړونکو ته وړاندیز دی، چې په دې اړه د نورو زياتو څېړنو او بحثونو لپاره اغېزناک گامونه پورته کړي.

۲- خپلواکو او دولتي رسنيو ته وړاندیز دی چې د متخصصو پوهانو له لوري خلکو ته د اسلام په رڼا کې له اوبو، هوا او خاورې څخه د ښې استفادې او د اوبو، هوا او خاورې له ککرتيا څخه د مخنيوي په موخه غوره معلومات وړاندي کړي.

تبيان ————— د اسلام له نظره د اوبو، خاورې او...

۳ - د اوبو رسولو او کاناليزاسيون رياست ته وړاندیز دی چې خلکو ته د صحي اوبو په رسولو کې په ښه توګه خپل مسؤليت اداء کړي؛ تر څو موږ سالم او صحي چاپېريال ولرو.

۴ - د ټولو افغانانو شرعي او قانوني مکلفيت دی، تر څو له اوبو، هوا او خاورې څخه د استفادې په وخت کې هغه لارښوونې په نظر کې ونيسي چې زموږ په اسلامي متونو کې شتون لري.

۵ - شين او سمسور چاپېريال د الله تعالى له نعمتونو څخه يو نعمت دی د کرنې، مالدارۍ او اوبو لګولو او ښار جوړونې وزارتونو ته وړاندیز دی چې د هېواد په سمسورتيا کې له ښاروالۍ سره په همغږۍ خپل مسؤليت په ښه توګه ترسره کړي او په دې لار کې نه ستړې کېدونکې هڅې وکړي.

مأخذونه

۱ - قرآن کریم.

۲ - البخاري، ابوعبد الله محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة. الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه، د چاپ نوبت لومړی، خپرندوی: دار طوق النجاة، المملكة العربية السعودية، د چاپ کال ۱۴۲۲.

۳ - السجستاني، سليمان بن الأشعث أبو داود الأزدي. سنن أبي داود، المحقق: محمد محيي الدين عبد الحميد، دارالفکر بيروت، د چاپ کال (-).

۴ - الشيباني، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد. مسند الإمام أحمد بن حنبل، المحقق: شعيب الأرناؤوط - عادل مرشد، وآخرون، الناشر: مؤسسة الرسالة، الطبعة: الأولى، بيروت، د چاپ کال ۱۴۲۱ هـ - ۲۰۰۱ م.

تبيان ————— د اسلام له نظره د اوبو، خاورې او...

۵- الطبراني، أبي القاسم سليمان بن احمد قسم، المعجم الاوسط، خپرندوی: دار الحرمين للطباعة والنشر، د چاپ ځای سعودی عربستان، د چاپ کال (ـ).

۶ - القزويني، محمد بن يزيد أبو عبدالله. سنن ابن ماجه. المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي دار الفكر - بيروت، د چاپ کال (ــ).

۷ - النيسابوري، مسلم بن الحجاج أبو الحسين القشيري. صحيح مسلم، المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي دار إحياء التراث العربي - بيروت د چاپ کال (ــ).

خېږنيار عصمت الله رحمتزي

پيشلمی کول د شريعت په رڼا کې

ملخص البحث

يبحث في هذا المقال بعنوان: (السحور في ضوء الشريعة الإسلامية)، السحور عملٌ مندوبٌ ومليٌّ بالبركة؛ لأن رسول الله صلى الله عليه وسلم دعا لمن يتسحر، وإن الفرق بين صيامنا وصيام أهل الكتاب هو السحور، وللسحور فوائد كثيرة، منها: اتباع السنة، ومخالفة أهل الكتاب؛ لأنهم لا يتسحرون، كما أنه يمنح القوة لأداء العبادات، و تُستجاب فيه الدعوات الخاصة، ويوفق الإنسان للعبادة والذكر بسبب استيقاظه للسحور. وكذلك فإن أكل التمر في السحور مندوبٌ و أفضل وقت للسحور هو آخر الليل.

لنډيز

پيشلمی کول مستحب او له برکت ډک عمل دی، ځکه رسول الله صلى الله عليه وسلم پيشلمی کوونکو ته دُعا کړې، زموږ او د اهل کتابو د روژو په منځ کې فرق پيشلمی کول دي او پيشلمی زیاتې گټې لري، لکه: په پيشلمی کولو سره د سنتو تابعداري او د اهل کتابو مخالفت راځي ځکه هغوی پيشلمی نه کوي، د عباداتو د ترسره کولو لپاره قوت حاصلیږي، په پيشلمی کې خاصې دُعاگانې قبلیري او پيشلمی ته د راپورته کېدو په وجه د عبادت او ذکر توفیق هم حاصلیږي. همدارنګه په پيشلمی کې خورما خوړل مستحب عمل دی او پيشلمی د شپې په آخري وخت کې کول بهتر دي.

تبیان _____ پیشلمی کول د شریعت په رڼا کې.

سریزه

الحمد لله رب العلمين الصلاة والسلام على سيد المرسلين محمد وآله وأصحابه
أجمعين. وبعد

پیشلمی د روژې مبارکې میاشتې یو مهم مستحب عمل دی چې نه یوازې د بدن د
خواکمنتیا لپاره ګټور دی، بلکې یو ستر معنوي ارزښت هم لري. دا عمل د رسول
الله صلی الله علیه وسلم د سنتو له ډلې څخه دی، چې مسلمانان یې د شپې په
آخره برخه کې ترسره کوي، خو د روژې اوږده ورځ په آسانتیا سره تېره کړي.
پیشلمی د روژتې بدن ته ضروري تغذیه برابروي، د ضعف او ستړیا مخه نیسي او
د انسان د ذهني تمرکز په لوړولو کې مرسته کوي. سربېره پر دې د دې سنت
عمل کول نه یوازې جسماني، بلکې روحي سکون هم بښي. پیشلمی د بدن او
ذهن د ښه والي ترڅنګ، د اسلامي ورورولۍ او د کورنۍ د غړو ترمنځ د محبت د
زیاتوالي لامل هم ګرځي، ځکه چې ډېری مسلمانان دا مبارک وخت په ګډه
تېروي له همدې امله د پیشلمې کولو ارزښت د اسلام، طبي او علمي لحاظه ډېر
مهم او مبارک عمل دی او مسلمانان باید په دې سنت باندې عمل له پامه ونه
غورځوي.

د څېړنې ارزښت

د دې موضوع ارزښت او اهمیت په دې کې دی چې مؤمنان د پیشلمې کولو
حکم، برکت، فوائد او پیشلمې کوونکو ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم دُعا
وېپېژني او د رمضان میاشت له راتګ سره په دغه عنوانونو ځان پوه کړي او نورو
مؤمنانو ته هم دغه معلومات ورسوي.

تبيان _____ پيشلمی کول د شریعت په رڼا کې.

د څېړنې مېرْمیت

څرنگه چې په ټولنه کې ځینې خلک د پيشلمی کولو حکم، برکت او فوایدو ته په کمه سترگه گوري او یا هم ځینې خلک د پيشلمی حکم، برکت او فوایدو ته نظر نه کوي، نو دوی باید پوه شي چې پيشلمی شرعي امر دی، دا د نورو شرعي امورو په څېر یو ارزښتناک او له حکمت او فوایدو ډک شرعي حکم دی.

د څېړنې موخې

- ۱- د پيشلمی په اړه د اسلامي شریعت ځانگړې پاملرنه بیانول.
- ۲- لوستونکي د پيشلمی په حکم، برکت او فوایدو پوهول.
- ۳- پيشلمی کوونکو ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم دُعا ذکر کول.
- ۴- د پيشلمی په اړه تقصیر کوونکي خپلو نیمگړتیاوو ته متوجه کول.

د څېړنې منهج

په دې مقاله کې له توصیفي تحلیلي منهج څخه استفاده شوې.

د څېړنې اصلي پوښتنه.

پيشلمی کول د اسلام په رڼا کې څنگه دی؟

د څېړنې فرعي پوښتنې.

۱- د پيشلمی کولو حکم څه دی؟

۲- د پيشلمی کولو فواید کوم دي؟

۳- پيشلمی کوونکو ته رسول الله صلی الله علیه وسلم کومه دُعا کړې؟

د پيشلمی فضائل او گټې. پيشلمی ډېر فضائل او گټې لري چې په دې اړه به د

رسول الله صلی الله علیه وسلم احادیث او د علماوو اقوال راجمع کړم، نو په دې

اساس دغه موضوع په څو عنوانونو وېشم ترڅو لوستونکو ته آسانه شي، لکه:

تبيان _____ پیشلمی کول د شریعت په رڼا کې.

پیشلمی کول مستحب دی، د پیشلمی په کولو کې برکت دی، پیشلمی کوونکو ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم دُعا، زموږ او د اهل کتابو د روژو په منځ کې فرق پیشلمی کول دي، د پیشلمی فوائد، په پیشلمی کې خورما خوړل مستحب دي او پیشلمی کول د شپې په آخري وخت کې بهتر دي.

الف: پیشلمی کول مستحب دی: د شپې آخري برخه کې پیشلمی کول مستحب دی، که د یو انسان خوراک ته زړه نه کیږي خو بیا هم مستحب دا ده چې پیشلمی وکړي، یو څو خورما وڅوري یا څه اوبه وڅکي. علامه بدرالدین عینی رحمه الله د بخاري شریف په شرح کې لیکلي: (قاضي عیاض رحمه الله فرمایلي: د فقهاء کرامو په دې باندې اتفاق دی چې پیشلمی مستحب دی، واجب ندی)^(۱).

همدارنگه امام نووي رحمه الله هم ذکر کړي دي: علماوو د پیشلمی په مستحب والي باندې اتفاق کړی او په دې چې واجب نه دی^(۲).

ابن المنذر رحمه الله په الإجماع کتاب کې ذکر کړي دي: (وَأَجْمَعُوا عَلَى أَنْ السَّحُورُ مَذْبُوبٌ إِلَيْهِ)^(۳).

(د علماوو په دې اتفاق دی چې پیشلمی کول مستحب دی).

^۱ - بدر الدين العيني الحنفي، عمدة القاري شرح صحيح البخاري، باب: بركة السحور من غير إيجاب، تاريخ التعديل: ١٩ ربيع الأول ١٤٢٧ هـ، ١٦ توك، ٣٣٨ مخ.

^۲ - أبو زكريا يحيى بن شرف بن مري النووي، شرح النووي على صحيح مسلم، باب: فضل السحور وتأکید استحبابه، ناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت، الطبعة الثانية، ١٣٩٢ عدد الأجزاء: ١٨، ٧ توك، ٢٠٦ مخ.

^۳ - أبو بكر محمد بن إبراهيم بن المنذر النيسابوري (المتوفى: ٣١٩ هـ)، الإجماع، باب: كتاب الصيام والاعتكاف، المحقق: فؤاد عبد المنعم أحمد، الناشر: دار المسلم للنشر والتوزيع، الطبعة: الأولى ١٤٢٥ هـ/ ٢٠٠٤ م، لومړی توك، ٤٩ مخ.

تبیان _____ پیشلمی کول د شریعت په رڼا کې.

ب: پیشلمی کولو کې برکت دی: په مبارکو احادیثو کې د پیشلمی کولو ډېر فضائل ذکر دي چې ځینې به یې ذکر کړم.

۱- په مسلم شریف کې ذکر دي: «عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السُّحُورِ بَرَكَهً»^(۱).

(له انس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل: پیشلمی کوئ، ځکه په پیشلمی کولو کې برکت دی).

د رسول الله صلى الله عليه وسلم په سنتو باندې د عمل کولو په وجه انسان ته د آخرت اجر او ثواب حاصلیږي.

۲- «عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "السُّحُورُ أَكْلُهُ بَرَكَهٌ، فَلَا تَدْعُوهُ، وَلَوْ أَنْ يَجْرَعَ أَحَدُكُمْ جُرْعَةً مِنْ مَاءٍ، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَمَلَائِكَتُهُ يُصَلُّونَ عَلَى الْمُتَسَحِّرِينَ»^(۲).

(له ابی سعید خدری رضي الله عنه نه روایت دی وایي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل: د پیشلمی خوراک برکت دی، نو تاسو دا مه پرېږدئ، اگر چې تاسو کې یو کس ته د اوبو یو غړپ هم نصیب شي، (خو بیا هم په دې سره پیشلمی کوئ) بیشکه الله ﷻ او د هغه پرېښتې په پیشلمی کوونکو باندې رحمتونه نازلوي (یعنې الله ﷻ ورباندې رحمت نازلوي او پرېښتې د دوی لپاره د مغفرت او ښېنې دغاگانې کوي).

^۱- مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري (المتوفى: ۲۶۱هـ)، صحيح مسلم، باب: فضل السحور وتأکید استحبابه واستحباب تأخيره وتعجيل الفطر، ناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت، ۵ ټوک ۳۸۷ مخ.

^۲- علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي، المقصد العلي في زوائد مسند أبي يعلى الموصلي، باب: في السحور، ناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لومړی ټوک، ۱۹۳۰ مخ.

تبیان _____ پیشلمی کول د شریعت په رڼا کې.

۳- د ابو داود شریف حدیث دی حضرت عرباض بن ساریة رضي الله عنه فرمایي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په رمضان میاشت کې زه د پیشلمی خوراک د پاره را وغوښتم راته یې وفرمایل: «هَلُمَّ إِلَى الْغَدَاةِ الْمُبَارَكَةِ»^(۱).
(برکت ناک خوراک ته).

ج: پیشلمی کوونکو ته د رسول الله صلى الله عليه وسلم دُعا: رسول الله صلى الله عليه وسلم پیشلمی کوونکو ته دُعا کړې لکه چې فرمایلي یې دي: «يَرْحَمُ اللَّهُ الْمُتَسَحِّرِينَ»^(۲) (الله تعالی دې په پیشلمی کوونکو باندې رحم وکړي). په یو بل حدیث مبارک کې راغلي: «عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الْمُتَسَحِّرِينَ"»^(۳).

(له ابن عمر رضي الله عنهما څخه روایت دی وايي: چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل: الله تعالی په پیشلمی کوونکو باندې رحمت نازلوي او فرښتې ورته دُعا کوي).

چې کله د پیشلمی کولو دومره لوی اجر دی چې الله ﷻ په پیشلمی کوونکي باندې رحمت نازلوي، فرښتې ورته دُعا کوي او رسول الله صلى الله عليه وسلم هم

^۱ - أبو داود سليمان بن الأشعث السجستاني، سنن أبي داود، باب: من سمى السحور الغداء، د حدیث شمیره: (۱۹۹۷)، ناشر: دار الكتاب العربي - بيروت، عدد الأجزاء: ۴، ۶ ټوک، ۲۸۶ مخ.

^۲ - سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ۳۶۰هـ)، المعجم الكبير، باب: عبد الملك بن المغيرة النوفلي عن السائب، المحقق: حمدي بن عبد المجيد السلفي، دار النشر: مكتبة ابن تيمية - القاهرة، الطبعة: الثانية، ۷ ټوک، ۱۵۹ مخ.

^۳ - محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن مَعْبَد، التميمي، أبو حاتم، الدارمي، البُستي (المتوفى: ۳۵۴هـ)، صحيح ابن حبان، باب: ذكر مغفرة جل وعلا واستغفار الملائكة للمتسحرين، ناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت، الطبعة: الأولى، ۱۴۰۸ هـ - ۱۹۸۸ م، ۸ ټوک، ۲۴۶ مخ.

تبيان _____ پيشلمی کول د شریعت په رڼا کې.

پیشلمی کوونکو ته دُعا کړې مگر پیشلمی د روژې د پاره مدد کوونکی دی، نو اوس تاسو په خپله اندازه معلومه کړی چې د روژې به څومره ډېر فضائل وي. د: زمور او د اهل کتابو د روژو په منځ کې فرق پیشلمی دیزمور او د اهل کتابو د روژو په منځ کې دا فرق دی چې هغوی پیشلمی نه کوي او مور یې کوو، د اهل کتابو په نزد د ویده کېدلو نه پس خوراک حرام دی، نو ځکه دوی پیشلمی نه کوي، اگر چې د اسلام په ابتدایي دور کې د مسلمانانو لپاره هم د ویده کېدلو نه پس خوراک ناجایز وو خو بیا وروسته مباح شو، نو له دې وجهې اوس پیشلمی کول په کار دي چې له اهل کتابو نه زمور فرق وشي.

د مسلم شریف حدیث دی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «إِنَّ فَضْلَ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَصِيَامِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَكْثَرُ السَّحَرِ»^(۱).

(زمور او د اهل کتابو د روژو په منځ کې فرق کوونکی شی د پیشلمی خوراک دی چې مور پیشلمی کوو او هغوی یې نه کوي).

ه: د پیشلمی گټېمخکې حدیث کې ذکر شو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السُّحُورِ بَرَكَهً» تاسو پیشلمی کوئ ځکه په پیشلمی کولو کې برکت دی. علامه ابن حجر رحمه الله په فتح الباري کې د پیشلمی د برکت ډېر وجوهات ذکر کړي، یو څو یې ذکر کوم.

۱- په پیشلمی کولو سره د سنتو تابعداري راځي.

۲- د اهل کتابو مخالفت راځي، ځکه هغوی پیشلمی نه کوي.

۳- په عباداتو باندې قوت حاصلیږي.

^۱ - صحیح مسلم، باب: فضل السحور و تأکید استحباب، د حدیث شمیره (۱۰۹۶)، ۲ ټوک، ۷۷۰ مخ.

تبيان _____ پيشلمي كول د شريعت په رڼا كې.

۴- د ډېرې لوړې له وجهې بد اخلاقي او غصه هم پيدا كېږي، نو پيشلمي كولو په وجه ډېر لوړه نه راځي.

۵- په پيشلمي كې خاصې دُعاگانې قبلېږي.

۶- پيشلمي ته د راپورته كېدو په وجه د عبادت او ذكر توفيق هم حاصلېږي. د دينه علاوه په پيشلمي كې نورې ډېرې دنيوي او اخروي گټې هم شته^(۱). امام نووي رحمه الله د مسلم شريف په شرح كې هم د پيشلمي فوائد ذكر كړي دي. لكه چې فرمايي: «وَأَمَّا الْبَرَكََةُ الَّتِي فِيهِ فَظَاهِرَةٌ لِأَنَّهُ يُقْوَى عَلَى الصِّيَامِ وَيُنَشِّطُ لَهُ وَتَحْصُلُ بِسَبَبِهِ الرِّغْبَةُ فِي الْإِزْدِيَادِ مِنَ الصِّيَامِ لَخَفَةِ الْمَشَقَّةِ فِيهِ عَلَى الْمُتَسَحَّرِ فَهَذَا هُوَ الصَّوَابُ الْمُعْتَمَدُ فِي مَعْنَاهُ وَقِيلَ لِأَنَّهُ يَتَضَمَّنُ الْإِسْتِيقَاطَ وَالذِّكْرَ وَالِدُّعَاءَ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ الشَّرِيفِ وَقَدْ تَنْزِلُ الرَّحْمَةُ وَقَبُولُ الدُّعَاءِ وَالِاسْتِغْفَارِ وَرُبَّمَا تَوْضُأً صَاحِبُهُ وَصَلَّى أَوْ أَدَامَ الْإِسْتِيقَاطَ لِلذِّكْرِ وَالِدُّعَاءِ وَالصَّلَاةِ أَوْ التَّأَهُبِ لَهَا حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ»^(۲).

(كوم برکت چې په پيشلمي كې دی، هغه ښكاره دی، ځكه چې دا انسان د روژې نيولو لپاره ځواکمنوي او ورته نشاط ورکوي او د دې له امله د روژې زياتولو خواهش پيدا کېږي، ځكه چې روژه نيول پر هغه چا چې پيشلمی يې کړی وي آسانه کېږي. دا هماغه صحيح او معتبره معنی ده. او ويل شوي: چې پيشلمی كول د وينېدو، ذكر، او دعا كولو لامل گرځي په هغه مبارك وخت كې چې د الله

^۱- أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، فتح الباري شرح صحيح البخاري، باب: بركة السحور، ناشر: دار المعرفة - بيروت، ۱۳۷۹

تحقيق: أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، ۴ ټوك، ۱۴۰ مخ.

^۲- شرح النووي على صحيح مسلم، باب: فضل السحور وتأکید استحباب تأخير و تعجيل الفطر في التشريح، ۷ ټوك، ۲۰۶ مخ.

تبيان _____ پيشلمی کول د شریعت په رڼا کې.

رحمت نازلېږي، دعاوې قبلېږي او استغفار کېږي. کېدای شي چې پيشلمی کوونکی اودس وکړي او لمونځ وکړي، یا هم وینس پاتې شي ترڅو د ذکر، دعا او لمونځ لپاره چمتووالی ونیسي، ترڅو چې سهار داخل شي).

و: په پيشلمی کې خورما خوړل مستحب دي رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «نِعْمَ السَّحُورُ التَّمْرُ»^(۱).

(بهترین پيشلمی خورما دی).

په ابوداود شریف کې دا حدیث په دې الفاظو سره ذکر دی، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «نِعْمَ سَحُورُ الْمُؤْمِنِ التَّمْرُ»^(۲).

(د مؤمن بهترین پيشلمی خورما دي).

د: پيشلمی د شپې په آخري وخت کې بهتر د پيشلمی کول د شپې په آخري وخت کې افضل دی، وختي پيشلمی کول او بیا ویده کېدل د سنت طریقي خلاف دی، د صحابه کرامو رضي الله عنهم معمول دا وو چې د شپې په آخري وخت کې به يې پيشلمی کاوه. رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «ثَلَاثَةٌ يُحِبُّهَا اللَّهُ: تَعَجِيلُ الْفِطْرِ، وَتَأْخِيرُ السَّحُورِ، وَضَرْبُ الْيَدَيْنِ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فِي الصَّلَاةِ»^(۳).

^۱ - المعجم الكبير للطبراني، باب: عبد الملك بن المغيرة التوفلي عن السائب، د حدیث شمیره (۶۶۸۹)، ۷ ټوک، ۱۵۹ مخ.

^۲ - سنن أبي داود، باب: من سمى السحور الغداء، د حدیث شمیره (۱۹۹۸)، ۶ ټوک، ۲۹۰ مخ.

^۳ - سليمان بن أحمد أبو القاسم الطبراني، المعجم الأوسط، د حدیث شمیره (۷۴۷۰)، ناشر: دار الحرمين - القاهرة، ۱۴۱۵، تحقيق: طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، عدد الأجزاء: ۱۰، ۷ ټوک، ۲۶۹ مخ.

تبيان _____ پیشلمی کول د شریعت په رڼا کې.

(درې عملونه الله تعالیٰ ډېر خوښوي، ۱- په روژه ماتي کې تلوار، ۲- په پیشلمی کې روستووالی کول یعنې په آخر د شپې کې کول، ۳- په لمانځه کې د قیام په حالت کې یو لاس په بل لاس باندې ایښودل).

د بخاري شریف حدیث دی انس رضي الله عنه د زید بن ثابت رضي الله عنه نه روایت کوي، زید بن ثابت رضي الله عنه فرمایي: «تَسَحَّرْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ»

(موږ د نبي صلی الله علیه وسلم سره پیشلمی وکړ، بیا نبي صلی الله علیه وسلم د سهار لمونځ لپاره پاڅېده. انس رضي الله عنه فرمایي چې ما له زید رضي الله عنه نه پوښتنه وکړه چې د پیشلمی د خوراک او د سهار لمانځه په منځ کې څومره فاصله وه؟ هغه راته وویل: «قَدْرُ خَمْسِينَ آيَةً»^(۱) د پنځوسو آیاتونو د تلاوت په اندازه فاصله به وه).

پیشلمی د شپې په آخره برخه کې کول بهتر دی، مگر دومره به یې نه وروسته کوي چې صبح صادق داخل شي بلکې د سهار له راختلو نه به مخکې خوراک بندوي.

پایله

۱- پیشلمی سنت عمل دی، چې د روژې د آسانتیا او اجر د ترلاسه کولو لپاره باید وکړل شي.

^۱ - محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة الجعفي أبو عبد الله البخاري، صحيح البخاري، باب: تأخير السحور، د حدیث شمیره (۱۹۲۱)، المحقق: محمد زهير بن ناصر الناصر، ناشر: دار طوق النجاة، الطبعة: الأولى ۱۴۲۲هـ، عدد الأجزاء: ۹، ۵ ټوک، ۶ مخ.

تبيان _____ پيشلمی کول د شریعت په رڼا کې.

۲- پيشلمی د بدن او روح لپاره برکت دی، نو مونږ مؤمنانو ته په کار ده چې دغه برکات ترلاسه کړو.

۳- د پيشلمی کوونکو لپاره رسول الله صلی الله علیه وسلم د رحمت دعا کړې، مؤمنان باید پيشلمی وکړي ترڅو د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دعا کې داخل شي.

۴- پيشلمی د مسلمانانو روژه له اهل کتابو څخه جلا کوي؛ ځکه دا د عبادت ځانگړنه ده.

۵- پيشلمی بدن ته قوت وربښي، د روژې اوږدو ساعتونو ته تیاری برابروي او د عبادت لپاره نشاط پیدا کوي.

۶- پيشلمی د شپې تر آخره پورې ځنډول مستحب دی؛ ځکه چې دا د نبوي سنتو موافق عمل دی او د روژې گټې زیاتوي.

وړاندیزونه

د موضوع په اړه اړوندو ادارو او مسؤولینو ته دغه وړاندیزونه وړاندې کېږي:

۱- څېړونکو ته وړاندیز کېږي چې د پيشلمی په باره کې هر اړخیز کتاب وليکي او هم چاپ شي ترڅو یې گټه عامه او هر چاته ورسېږي.

۲- ارشاد حج او اوقافو وزارت ته مې وړاندیز دی چې امامان او خطیبان وهڅوي چې په خپلو خطبو، وعظونو، مدرسو او مسجدونو کې د پيشلمی په اړه معلومات عامو مسلمانانو ته بیان کړي.

۳- عامو مسلمانانو ته مې دا وړاندیز دی چې د ژوند په هر رمضان کې پيشلمی پرې نږدې شي، نو خپلو کشرانو ته یې د کولو توصیه وکړي.

مأخذونه

- ١- البخاري، أبو عبد الله محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة الجعفي، صحيح البخاري، المحقق: محمد زهير بن ناصر الناصر، ناشر: دار طوق النجاة، الطبعة: الأولى ١٤٢٢هـ.
- ٢- البُستي، محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن مَعْبَد، التميمي، أبو حاتم، الدارمي، (المتوفى: ٣٥٤هـ)، صحيح ابن حبان، ناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨ م.
- ٣- السجستاني، أبو داود سليمان بن الأشعث، سنن أبي داود، ناشر: دار الكتاب العربي - بيروت، (---).
- ٤- الطبراني، أبو القاسم سليمان بن أحمد، المعجم الأوسط، ناشر: دار الحرمين - القاهرة ، ١٤١٥، تحقيق: طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني.
- ٥- الطبراني، سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم (المتوفى: ٣٦٠هـ)، المعجم الكبير، المحقق: حمدي بن عبد المجيد، دار النشر: مكتبة ابن تيمية - القاهرة، الطبعة: الثانية.
- ٦- العسقلاني، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل الشافعي، فتح الباري شرح صحيح البخاري، ناشر: دار المعرفة - بيروت ، ١٣٧٩، تحقيق: أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي.
- ٧- العيني، بدر الدين الحنفي، عمدة القاري شرح صحيح البخاري، تاريخ التعديل : ١٩ ربيع الأول ١٤٢٧ هـ (---).

تبيان _____ پیشلمی کول د شریعت په رڼا کې.

- ۸- النووي، أبو زكريا يحيى بن شرف بن مري، شرح النووي على صحيح مسلم، ناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت، الطبعة الثانية، ١٣٩٢.
- ۹- النيسابوري، أبو بكر محمد بن إبراهيم بن المنذر (المتوفى : ٣١٩هـ)، الإجماع، المحقق: فؤاد عبد المنعم أحمد، الناشر: دار المسلم للنشر والتوزيع، الطبعة : الطبعة الأولى ١٤٢٥هـ / ٢٠٠٤م.
- ۱۰- النيسابوري، مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري (المتوفى : ٢٦١هـ)، صحيح مسلم، الناشر : دار إحياء التراث العربي - بيروت (٠٠-).
- ۱۱- الهيثمي، للحافظ علي بن أبي بكر بن سليمان، المقصد العلي في زوائد مسند أبي يعلى، الموصلة، الناشر : دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان (٠٠-).

خیرندوی اسدالله میاخیل

په حنفي فقه کې حریت او آزادي

ملخص البحث

الحرية في الفقه الحنفي موضوع اكثر ما يذكر في الأبواب و الفصول التي يتم فيها مناقشة موضوع العبيد، لذا يتصور أن هذا الموضوع فقط محصور علي مباحث العبيد في الفقه الحنفي، لكن في الحقيقة موضوع الحرية في الفقه الحنفي لها مباحث و مفاهيم واسعة جداً و لها عناصر خاصة في الفقه. و قد بحثت موضوع الحرية في الفقه الحنفي علي نطاق واسع في أبواب القضاء و الأمير. مسألة الشاهد لها ربط بالحرية و نكاح الفتاة الشابة يتعلق بالحرية، فموضوع الحكومة و الحاكم لها صلة بالحرية، الأمير والحاكم في النظام الإسلامي لازم أن يكون شخصاً حراً. العبيد و الشخص الذي لا يكون حراً لا يقدر علي إنعقاد اكثر العقود، في الفقه الحنفي تم سلسلة من القيود على الحرية في اوقات معينة و الخاصة، نبحث ها في ما بعد، و باختصار يمكن القول أن حرية الإنسان في الفقه الحنفي مبدأً من أصول الإنسانية، لأن البشر يولدون أحرار في الحقيقة .

لنډيز

په حنفي فقه کې د حریت او آزادی موضوع خپل ډیرې وخت په هغو بابونو او فصلونو کې لیدل کیږي چېرته چې د غلامانو بحث شوې وي، په همدې خاطر داسې فکر کیږي چې په حنفي فقه کې به د حر او آزادیت موضوع فقط د غلامانو مقابل کې مطرح وي خو په حقیقت کې د حریت موضوع په حنفي فقه کې ډیره پراخه ده، هغه خپل عناصر لري، د حریت موضوع په حنفي فقه کې د قضاء او امیر په فصلونو

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

کې پراخه خپرل شوې، د شاهد موضوع د حریت موضوع سره تړاو لري، د نکاح او اصیلې پیغلې نکاح سره آزادي مطرح ده، د حکومت او حکومت ولې موضوع د حریت پورې ځکه تړاو لري چې د یوه اسلامي نظام حاکم باید حر او آزاد شخص وي، په حنفي فقه کې د عقدونو او تړونو موضوع د حریت او آزادی سره ارتباط لري ډیرې عقدونه غلام نه شي تر سره کولای باید یو شخص آزاد او حر وي. حنفي فقه کې په آزادی او حریت خاصو وختونو کې یو لړ محدودیتونه وضع شوې دي چې په وروستو کې به پرې بحث وشي، په لنډو سره ویلای شو په حنفي فقه کې د انسان آزادي او حریت یو اصل دې ځکه ټول انسانان په اصل کې آزاد او حر پیدا شوې دي.

پېليزه

الحمد لله رب العلمين والصلوة والسلام علي سيد المرسين و علي آله و أصحابه أجمعين.

په فقهي کتابونو کې د حریت او آزادی مفهوم تر هغې ډیر پراخ دې چې موږ یې فقط د غلامۍ مقابل کې منحصر کړو. که دحریت او آزادی تعریفونه په دقیقه توګه وګورو او ورته دقیق متوجه شو وبه وینو انسان په کامله معنی هغه وخت حر او آزاد دی چې هغه د ټولو قیوداتو څخه خلاص، په خلاص مټ، خپل قدرت او په خپل اختیار تصرفات وکړي. خپل تصمیمونه خپله ونیولې شي. د انسان د آزادی مفهوم د هغه په کړنو، تصرفاتو، حقوقو او مسؤلیتونو کې څرګندېږي چې مقابل کې یې ظلم، استبداد او زورواکي ده. واقعي استقلالیت او حریت هغه دی چې د نورو له اوامرو او نواهیو صادرولو څخه جلا او آزاد حالت وي.

حریت او آزادی ته قوت ویل شوی، حر او آزاد یې هغه شخص ته ویلي چې د مالک د حکمونو او اوامرو څخه ځان خلاص کړی. هغه فضا او حالت چې له ټولو بدبختیو پاکه وي، (طین حر) پاکه خټه یې په همدې خاطر وویل. حریت ته یې قدرت وویل. حر شخص خپل ځان د خپلو اختیاراتو مالک ګڼي. هغه خپل تصرفات په خپل اختیار کوي. مملوکیت ته یې سپکوالې ویلې هغه انسان چې د یو چا غلام وي هغه

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

د عزت او کرامت خاوند نه دی تصرفات یې نه قبلېږي. د عتق معنی دیو شخص لپاره د شرعي او قانوني قوت حاصلېدل دي.

هر انسان به د قوانینو په رڼا کې آزادي لري او د قوانینو منل شوي بندیزونه به هم مراعات کوي. په همدې خاطر موږ هغه بندیزونه هم ذکر کوو چې په شریعت کې په یوه آزاد او حر انسان کېښودل شوي دي.

حریت او حر دوه کلمې دي چې د آزادی مفهوم دواړه په خپلو تعبیراتو کې رانغاړي، مستقل او آزاد دولتونه یا یو حر او آزاد شخص چې د کوم چا تر قیدونو او بندونو لاندې نه وي. موږ د لته د حریت حالت او د حر موضوع یو ځای خپرلی دي، ځکه مفاهیم یې سره ورته والی لري.

موږ د آزادی څخه په دغه لنډه څیړنیزه لیکنه کې مقصد او مراد یوازې د هغی آزادی هم نه دی چې د غلام په مقابل کې (رق) واقع کېدل دي. که د فقی په پخوانیو متونو کې وکتل شي ډیرې لیدل کېږي د عتق اصطلاح رق مقابل کې واقع شوې ده. د عتق او رق تعریفونه په پخوانیو کتابونو کې سره جوړه او یو ځای ذکر شوي دي. خو که د هغو مختلف ابعاد وکتل شي انسان پوهیږي چې په فقه کې آزادي یو جامع مفهوم لري.

د موضوع مبرمیت

د حریت او آزادی مفهوم په حنفي فقه کې موضوع خپرل ځکه مهم دي چې موږ د آزادی اصلي مفهوم په خپل حنفي را پاتې شوي ارزښتونو او میراثونو کې وپېژنو او په دې پوه شو چې کوم حالت د آزادی او استقلالیت حالت دی؟ او کوم اشخاص، ولسونه او دولتونه په واقعي بڼه آزاد دي؟

د څیړنې اهداف:

۱. په حنفي فقه کې د حقيقي آزادی مفهوم پېژندنه.
۲. د اصیل او آزاد شخص حقوق او مسئولیتونه پېژندل.

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

۳. د حریت او آزادی عناصر پیژندل ترڅو مو ځوان نسل حقيقي آزادي او مستقل ژوند و پیژني.

۴. پر حریت او آزادی لږول شوو قیدونه او بندیزونه پېژندل.

کړنلاره:

مونږ په خپلې دغې څېړنیزه مقاله کې له توصیفي تحلیلي میتود څخه استفاده کړې ده.

اصلي پوښتنه:

حریت او آزادي د حنفي فقه په رڼا کې څه شی دی؟

فرعي پوښتنې:

۱ - په حنفي فقه کې د حریت او آزادی عناصر کوم دي؟

۲ - په حنفي فقه کې په حریت او آزادی لږدلي بندیزونه کوم دي؟

د حریت تعریف / پېژندنه

حریت په لغت کې

۱. ما خالف العبودية وبرئ من العيب والنقص ... ويقال طينٌ حرٌّ^(۱)

حریت د عبودیت یا غلام توب ضد ده، هغه چې له عیب او نقصان پاک وي.... لکه چې ویل کیږي (پاکه خټه).

۲. الحرُّ، خلافُ العبدِ^(۲) د غلام ضد دی.

حریت او آزادي: د حریت او آزادی لپاره مختلف د لغتو کتابونو مختلف تعریفونه کړي دي. خو د ټولو مفهوم او مطلب کیدای شي یو او یا سره ډیر ورته والې ولري.

۳- «وهي رفع اليد عن الشيء من كل وجه»^(۳). د یو شي څخه له ټولو اړخونو لاس اوچوتول. یا په ټوله معنی آزاد پریښودلو ته آزادي ویل کیږي.

۱ معجم مقاییس اللغة، (۶/۲).

۲ تاج العروس من جواهر القاموس، (۵۷۳/۱۰).

۳ التعاریف، مخ ۱۶۳

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

۴- حریت او آزادي: د ټولو بدبختیو څخه د ځان د خلاصون په معنی دی، په علم اقتصاد کې هغه تجارت ته ویل کیږي چې د ټولو دولتي قیودو او بندونو خلاص وي. حریت د تهذیب او مهذب والي په معنی هم راغلی - یو مهذب با اخلاقه، پاک انسان ته آزاد ویل کیږي^(۱).

اصطلاح کې

فقهاوو(رحمهم الله) کله چې د عتق لغوي معنی کړې د هغې لپاره داسې مثالونه راوي وایی: « عتق الطیر » مرغی والوتله دا جمله هغه وخت وایي کله چې مرغی والوزي او په هوا کې خپل وزرونه په ښه قوت او په خپل اختیار و رپوي. « فرس عتیق » هغه آس ته ویل کیږي چې په خپل زور او قوت زغاسته کوي او په خپلو گړندي گامونو اخیستلو ویاړمند وي^(۲).

۱- وفي الشرع إثبات القوة الشرعية بإزالة الرق الشرعي. والقوة الشرعية، كونه أهلاً للقضاء والولاية والشهادة، قادر على التصرف في الأغيار، وعلى دفع تصرف الأغيار عن نفسه^(۳).

(په شریعت کې شرعي او قانوني قوت ثابتیدل دي د یو شخص لپاره، په دې خاطر چې قانوني غلامي ترې لرې شوې ده، شرعي قوت په دې معنې چې همدا شخص د قضاء، ولایت او شهادت ورکولو وړتیا لري).

۲- العتق: «شَرَعًا عِبَارَةٌ عَنْ إِسْقَاطِ الْمَوْلَى حَقَّهُ عَنْ مَمْلُوكِهِ بِوَجْهِ مَخْصُوصٍ يَصِيرُ بِهِ الْمَمْلُوكُ أَيُّ بِالْإِسْقَاطِ الْمَذْكُورِ (مِنَ الْأَحْرَارِ)»^(۴).

۱ المعجم الوسيط، (۲ / ۱۶۵).

۲ الإختیار لتعلیل المختار، کتاب العتق: (۴ / ۱۷).

۳ البناية شرح الهداية، کتاب العتق: (۶ / ۳).

۴ رد المحتار على الدر المختار، کتاب العتق، (۳ / ۶۴۰).

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

(او په شریعت کې عبارت دې: د ساقطولو یا لمنځه وړلو د مولا د خپل حق څخه په خپل غلام باندې په یوه خاص طریقه چې په همدې سره غلام آزاد شخص شي).
۳- حریت او آزادي: د اعتراض کولو قدرت درلودل، د خپل اختیار او انتخاب وړتیا درلودل، د نفس آزادي د نورو د تسلط څخه، او یا د محمد طاهر بن عاشور په اند:
(الحرية هي استواء أفراد الأمة في تصرفهم في أنفسهم)

(آزادي د یوې ټولنې افراد مساویانه په خپلو نفسونو کې تصرفات وکړای شي)^(۱).
۴- امام نووي (رحمه الله) د مسلم شریف په شرح کې د عتق معنی داسې کړې: **الْعِتْقُ الْحُرِّيَّةُ: «الْعِتْقُ يَتَنَاوُلُ الْجَمِيعَ لِأَنَّ حُكْمَ السَّيِّدِ عَلَيْهِ وَمَلَكُهُ لَهُ كَحَبْلِ فِي رَقَبَةِ الْعَبْدِ وَكَالْغُلِّ الْمَانِعِ لَهُ مِنَ الْخُرُوجِ فَإِذَا أُعْتِقَ فَكَأَنَّهُ أُطْلِقَتْ رَقَبَتُهُ مِنْ ذَلِكَ»**^(۲).
(د عتق معنی آزادي ده. آزادي ټول انسان ته شاملېږي ځکه د بادار حکم یې داسې دی لکه په غاړه کې یې چې یوه رسی یا ځنځیر وي اجازه نه ورکوي له هغې څخه کوم کار وکړي. کله چې آزاد شو لکه چې غاړه یې له هماغه ځنځیر څخه خلاصه شوی وي).

که پورتنې تعریفونو ته زیر شو و بگورو چې حریت هم هغه حالت دې چې د نورو ځنځیرونو څخه آزاد وي، هغه حالت دې چې په خپل اختیار حکومتونه، ولسونه او اشخاص خپلې کړنې، خپل تصمیمونه، خپلې ستونزې او مشکلات خپله حل کوي، او حر یا آزاد هم هغه شخص دې چې د نورو د غلامۍ له بندونو یې ځان آزاد کړی وي.

الرق: غلام

د پورتنیو دواړو (حریت او حر) مقابل کې یو بل حالت او صفت هم موجود دی هغه (عدم استقلالیت، او غلامی) حالت او ژوند دی.

۱ مقاصد الشريعة الإسلامية، (۱۳۰/۲).

۲ المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج، كتاب العتق، (۲۷۱/۵).

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

په لغت کې

الرق وهو لغة: العبودية^(۱). رق عبودیت یا مریې توب ته ویل کیږي. د رق لپاره مختلفې معناگانې د لغت کتابونو کې چې یوه معنې یې: (جُلْدٌ رَقِيقٌ) یا د بدن نرم پوستکې کړي او (والرَّقِيقُ : المَمْلُوكُ)^(۲). رقیق غلام ته ویل کیږي.

په اصطلاح کې:

عجز حکمي يقوم بالإنسان^(۳). (حکمي عجز او ناتواني ده چې یوه انسان ته راپېښیږي).

غلامي د ملکیت سره په ټکر کې ده غلام د هیڅ شي مالک نه وي، هغه خپله د یوه متاع هیثیت لري. هغه نه مال لري، نه قدرت د تصرف لري، نه راکړه ورکړه کولای شي. نه عقدونه او تړونونه کولای شي. نه کوم حاکمیت لري، رایه او نظر نه شي ورکولای په ډیرو مسائلو کې یې شاهدي نه قبلېږي، همدغه یې د عاجزۍ نښې دي. د مالکیت او مملوکیت تر منځ ډیر فرق دی. مملوکیت «أن المملوكية تنبئ عن العجز والهوان، والمالكية تنبئ عن القدرة والكرامة»^(۴).

مملوکیت په عاجز والي او سپک والي بنا دی، هغه خلک عاجز او سپک وي چې خپل استقلالیت و نلري. او مالکیت په قدرت، کرامت او عزت بناء دی. هغه خلک چې مالکان دي د قدرت او عزت خاوندان وي، زور او قوت لري، هرڅه یې په خپل تصرف او ملکیت کې وي، او غلامان هر څه د خپلو بادارانو لپاره کوي. لاسونه یې په حقیقت کې تړلي او د نورو د امرونو صادريدلو منتظر وي.

الجوهري، الصحاح في اللغة (۱۶۹/۴). ۱

القاموس المحيط، (۱۱۴۶). ۲

۳ الفقه الإسلامي و أدلته، الفصل الخامس موانع الإرث، المانع الأول - الرق، (۳۸۵/۱۰).

۴ مخکېنۍ مرجع... (۳۸۵/۱۰).

د حریت درې اساسي عناصر
کله چې غواړو حریت او آزادي په حقيقي معنی و پېژنو باید د هغې عناصر و پېژنو تر
خو د آزادی په اصلي مفهوم ځان پوه کړو. آزادي درې اساسي عناصر لري^(۱).

لومړې:

د تصرفاتو او کړنو قدرت او قوت درلودل
دوهم: د نورو د قیوداتو او تسلط څخه خلاصون
درېیم: ذاتي استقلالیت او په کړنو کې یواځېتوب
لومړې عنصر: د تصرف قدرت او قوت درلودل: احنافو د عتق یوه معنی قوت کړی، په
دې معنی چې معتق یا هر هغه شخص دی چې قوت او قدرت ولري.
نو د آزادی او قوت ترمنځ یو ارتباط دی. (وفي الشرع: اثبات القوة الشرعية التي
يصير بها المتعق أهلاً للشهادات والولايات قادراً علي التصرف)^(۲).
(په شرعیت کې: آزاد شخص هغه چاته ویل کیږي چې شرعي قوت ورته ثابت شي،
هغه چې آزاد کړې شوې شخص پرې د شهادت او ولایت اهل او وړ وگڼل شي، او په

۱ الحرية فی الفقه الحنفي، باحث في الدراسات الإسلامية، كلية الإلهيات، جامعة غازي عنتاب، غازي

عنتاب، ترکی، ۱۷۲-۱۲۰ (۲۰۲۱) ۵ Journal of Islamic Ethics

۲ درر الحکام شرح غرر الأحکام، کتاب العتق: (۲/۲).

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

خپلو تصرفاتو او کړنو قادر وي). کله چې یو شخص حکمي او حقيقي قدرت درلوده هغه بیا په واقعي بڼه حر او آزاد گڼل کیږي.

فقهاء (رحمهم الله) د حریت او آزادی سره د اختیار او غوراوي خبره یوځای کوي. انسان هغه وخت آزاد دی چې خپل اختیار په خپل لاس کې ولري. خپل تصرفات به په خپل اختیار کوي ځکه اوس د خپلو تصرفاتو او خپل ځان د ولایت مستحق شو. د شرعي قوت ورته حاصلیدلو معنی او مفهوم همدا دی چې خپلی کړنې په خپل اختیار وکړای شي^(۱). د اختیار اهمیت هم په همدې که نغښتی دی چې آزادي او حریت ورسره وي که آزادي ورسره نه وي بیا د اختیار لپاره هم کوم اهمیت نه پاتې کیږي، ځکه بیا به اختیار او غوراوي د نورو په خوښه او نورو تر اوامرو لاندې وي. انسان ته به خپل ځان آزاد ښکاري خو ټول اختیارات به یې د نورو په لاس کې وي. د شاهد شاهدي، د قاضي قضاء، د حاکم حکومت او دې ته ورته کړنې هلته درستې وي چې په حقيقي بڼه د یوه آزاد او حر شخص په واسطه تر سره شوي وي.

دوهم عنصر: د نورو د حکومتولۍ او بندیزونو خلاصون

د آزادی او حریت دوهم عنصر د نورو د سلطې، قیوداتو، آمرانه تصرفاتو څخه خلاصون دی. د نورو خلکو قیودات به ورباندې نه وي. دلته د حریت او آزادی تعبیر په «**الحرية هي الخلوص من تسلط الغير و تحکمه**»^(۲).

(حریت او آزادي د نورو د سلطې او حکومت کولو څخه د خلاصون په معنا شوې ده). د حنفي فقه مشهور کتاب (فتح القدير) شارح کمال الدین محمد بن عبد الواحد السیواسي همدا موضوع را سپړلی او وایي: «**أثر الحرية دفع سلطنة الغير**»^(۳).

۱- البحر الرائق شرح كنز الدقائق، كتاب العتق: (۲۳۹/۴).

۲- شرح فتح القدير، تعريف الرق: (۴۳۱/۴).

۳ مخکېنی مرجع، فصل في بيان المحرمات: (۲۷۵/۳).

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

(په حریت او آزادي چې کوم نتایج او آثار مرتب کیږي هغه د نورو خلکو سلطنت او حکومتولي لمنځه وړل دي). همدارنګه یوه فقهي قاعده ده چې: **(الحر لا یدخل تحت الید)**^(۱). (آزاد شخص د چا غلام نه شي کیدلای).

درېیم عنصر: ذاتي استقلالیت او په خپلو کړنو کې خپلواکي د حنفي فقهاوو (رحمهم الله) په نزد یو حر او آزاد شخص به هم د خپل ځان او هم د خپلو تصرفاتو واګې په خپل لاس کې لري، پدې معنی چې هغه به په خپل ځان او کړنو پوره باوري وي چې زما په کړنو کې څوک د مداخلې حق نه لري. فقهاوو د حریت یوه معنی مالکیت او استبداد کړی لکه چې یو مستبد او ظالم شخص د خپلو ټولو کړنو اختیار لري دلته حر او آزاد شخص هم د خپل اختیار مالک شي. امام سرخي (رحمه الله) فرمایي: « فإن مالکة الید تثبت له حق الاستبداد بالخروج إلى حیث شاء »^(۲). (د خپل ځان مالکیت انسان ته د استبداد حق ثابتوي چې په طرف ووهي وتلای شي). دلته د استبداد څخه د ظلم معنی مراد نه ده؛ بلکې په خپل ذهن او په خپلو فیصلو خپل کارونه انجامول دي. هر چیرته چې و غواړي هلته تللی شي. څوک یې مخه نه شي نیولی. په نړۍ کې مقتدر قوتونه او دولتونه د پوره اختیار خاوندان او نړۍ مستبدان دي هر څه چې وغواړي په خپل اختیار یې ترسره کوي او څوک یې مخه نشي نیولی. په حقیقت کې همدوی آزاد او د غلامۍ له ټولو قیوداتو یې ځانونه او خپل ولسونه خلاص کړي دي.

ډیر وخت خلک آزاد وي خو د آزادي له نعمت څخه کومه ګټه په حقيقي معنی نه شي اخیستلای. په خپله خوښه د سفر حق نه لري، په خپل اختیار راکړه ورکړه نه شي کولای. په خپله خوښه د خپلو افکارو او نظریاتو وړاندوېنه نه شي کولای، په خپل اختیار د ازدواج او نکاح کولو تړون نه شي کولای او دې ته ورته نور..... آیا

۱ الأشباه والنظائر، القاعدة السابعة: (۱۲۴) او مجمع الضمانات في مذهب الامام الأعظم أبي حنيفة النعمان، القسم الثاني في الأجیر: (۳۱۴/۱).

۲ المبسوط للرخسي، كتاب المكاتب: (۲۰۹/۷).

تبیان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

همدغه شخص په حقيقي معنی حر او آزاد دی؟ او د دې تر څنګ ځنی دولتونه او مملکتونه په خپلو سترګو وینو خپلی کړنې خپله نه شي انجامولی او خپل تصمیمونه خپله نشي نیولای، په خپل اختیار د خپلو ولسونو ګټې نه شي تأمینولای، په نړیوالو سټیجونو خپل مستقل افکار نشي بیانولای، آیا همدغه ملکونه آزاد او مستقل دي؟ او ایا همدغه مملکتونه استقلالیت لري؟ د مملکتونو په داخل کې ولسونه او قومونه د قوانینو په چوکاټ کې د ورته مشکلاتو سره لاس او ګریوان وي، زما په آند همدغه ملکونه، همدغه اشخاص او همدغه ولسونه په اصلي معنی آزاد نه دي.

د حریت معنی دا ده چې انسان د آزادي د نعمتونو څخه ګټه واخلي، آزادي انساني کمال دی، آزادي د انسان کرامت او عزت په ځای کول دي، آزادي او حریت د انسانانو د انساني بندونو څخه خلاصون دی. خو متأسفانه په نړۍ کې ډیر دولتونه او زیات ولسونه د نړیوال استکبار له وجهې او یا د خپلو مستبدو حاکمانو له لاسه د آزادي له همدغه نعمته محروم او په قیدونو او بندونو کې شپې د صبح د راختلو په امید تیروي.

امام زیلي رحمه الله همدغه بحث کړی او وایی: «وَتُبُوتُ حُرِّيَّةِ الْإِنْسَانِ فِي الْحَالِ..... وَتُبُوتُ حَقِيقَةِ الْحُرِّيَّةِ عِنْدَ الْأَدَاءِ»

(په کامله معنی یو شخص هغه وخت آزاد دی چې هم د بدن او هم د خپلو تصرفاتو اختیار په خپل لاس کې ولري). ترڅو چې د انسان د بدن او لاس تصرفات په خپل اختیار کې نه وي دا شخص په پوره معنی آزاد نه دی^(۱).

اوس چې د غلامۍ او مکاتب والي لری د اسلام د مبارک دین د انساني کرامت ساتلو او را ژوندي کوونکو پالیسو مطابق خپلې وروستۍ ساه اخیستی او د همدغه فصلونه او بابونو لوستل د شرعي علومو زده کړیالانو ته ډیر اړین نه بریښي، خو دا اړینه ده چې موږ پوه شو آیا د اسلامي نړۍ ولسونه او هیوادونه په واقعي ډول آزاد او مستقل دي؟ او که د آزادي پړاوونو رسیدلو ته ورته لار او منزل پاتې دی؟ موږ وایو

^۱ تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق، کتاب المکاتب: (۱۴۹/۵).

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

ډیر خلک په هغه واقعي بڼه چې د اسلام په لومړیو کې موجود وو غلامان نه وی خو آزادي یې هم تش پنامه وی، یا خو د آزادی او حریت په خوند نه پوهیږي او یا خو یې ذهن غلام وي همیش به نور ورته امر کوي او دې به فقط د ماشین د یوې پرزې مثال لري او اجراءات به کوي.

حریت او آزادي په فقهي کتابونو کې

حریت او آزادي په فقهي کتابونو کې د أسره او کورنۍ نظام څخه پیلېږي، د نکاح کولو وړتیا او اهلیت یې څیږي، د ملکیت موضوع رانغاړي، په قضاء او محکمه کې د شهادت او گواهی ورکولو ته شامله ده، د سفر کولو اختیار ورته حاصل او د خپلو کړو وړو مکمل اختیار درلودل په همدغو فقهي بابونو کې را نقل شوي دي.

د نکاح د بابونو او فصلونو په اډانه کې احنافو همدا بحث کړی: « **ینعقد نکاح الحرة العاقلة البالغة برضاها** »^(۱).

(د آزادي او اصلي ښځې نکاح کله چې عاقله او بالغه وي په خپلې خوښې او اختیار سره کیدلای شي). وختې چې یوه ښځه بالغه ده، وینزه نه ده، عاقله او هوښیاره ده په ښو او بدو پوهیږي د خپل ځان گټه او تاوان پېژني د هغې د نکاح عقد او تړون چې د ژوند تر ټولو اوږد مهاله تړون دی، د ښځې او نارینه اینده ژوند ور پورې تړلې وي، د هغوي د اولادونو سرنوشت وي، د دوو کورنیو ترمنځ د یوه مشترک ژوند، د خوښیو او خپگانونو ترمنځ د اړیکو تړون وي، کله چې یوه ښځه د آزادی له نعمته برخورداره وه، په هرڅه پوهېدله همدغه اوږد مهاله تړون هم کولای شي.

د پیغلې جلی حریت او آزادي

احناف د آزادی د برکت په خاطر یوې پیغلې جلی ته پوره د انتخاب او غوراوی حق ورکوي ترڅو د خپل ځان لپاره د ژوند ملگرې (مېړه) و ټاکي او نکاح وکړي:

^۱ الغرة المنیفة في تحقیق بعض مسائل الإمام أبي حنیفة، کتاب النکاح: (۱۲۸).

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

«ولاتجبر بکر بالغة علي النکاح اي لاينفذ عقد الولي عليها بغير رضاها عندنا..... و لنا أنها حرة مخاطبة فلا يكون للغير عليها ولاية»^(۱).

(بالغه پيغله په نکاح کولو څوک نشي مجبور ولاي بلکې هغه به خپله تصميم نيسي، او دليل يې دا را ښايې چې د پيغلې عقل مکمل شوی دی، هغه د پوره اختيار خاونده ده، خپله د تړونونو او تصرفاتو مالکه ده کولای شي د خپل ځان لپاره د ژوند شريک هم په خپله غوره کړي).

د نکاح عقد د هغه تړون نوم دی چې د ښځې او ميره ترمنځ د مينې، محبت، دوستۍ او د دوام په نيت ترسره کيږي. دا هلته ممکن وي چې ښځه خپله خپل تصميم ونيولای شي، خو بل طرف د هغې د منفعت او ښه ژوند تصور د هغې ولي ښه کولای شي، د ولي رضا او موجوديت ورسره شرط شوی ځکه دی چې ځوانه جلی کله ژر فريب خوري او د خپل ځان په هکله درست تصميم نه شي نيولای، احنافو په همدې خاطر د کف موضوع په نکاح کې شرط کړی ده: « وهي معتبرة في النکاح لأن المصالح إنما تنتظم بين المتكافئين » (ځکه د کف او همسيال سره د ژوند مصالح ښه تنظيميږي)^(۲).

آزاد شخص او د قرضونو پيښي

آزاد شخص کله چې قرضونه يې ډېر شول او قرضدارانو يې په محکمه کې د تصرفاتو د بندولو (حجر) غوښتنه وکړه امام ابوحنيفه (رحمه الله) وايي: (لا أحجر في الدين، و إذا وجبت ديون علي رجل وطلب غرماؤه حبسه و الحجر عليه لم أحجر عليه لأن في الحجر إهدار أهليته فلا يجوز لدفع ضرر خاص)^(۳).

۱ البحر الرائق شرح كنز الدقائق، كتاب النکاح، باب الأولياء والأکفاء: (۱۱۸/۳). او تبين الحقائق شرح كنز

الدقائق، كتاب النکاح، باب الأولياء والأکفاء: (۱۱۸/۲).

البحر الرائق شرح كنز الدقائق كتاب النکاح، فصل في الأکفاء: (۱۳۷/۳). ۲

۳ فتح القدیر، كتاب الحجر، باب الحجر بسبب الدين: (۳۳/۲۱).

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

امام ابوحنيفه رحمه الله ويلي دي: زه په قرض کې څوک نه محجور کوم، کله چې په يوه شخص باندې قرضونه ډير شول او قرضدارانو يې د بند او حجر غوښتنه وکړه زه ورباندې حجر نه لازمي کوم ځکه بيا يې اهليت لمنځه وړل کيږي او د اهليت لمنځه وړل يې د يوه خاص ضرر په خاطر جاپز نه دي). خو صاحبين رحمهماالله او نور مذاهب وايي: قاضي به يې تصرفاتو باندې بنديز لږوي^(۱).

حریت او آزادي (حکمي ژوند)

حریت او آزادي حکمي ژوند دی، لکه چې مخکې په تعريفاتو کې ذکر شول عتق يا آزادي حکمي ژوند گڼل شوې، داسې شي لکه چې يو مړ انسان را ژوندی شوی وي. «وهذا الإحياء يجعل المحرر أهلاً للكرامات البشرية، وحریات التفكير والتعبير والاعتقاد من أهم عناصر تلك الكرامات»^(۲).

(کله چې انسان ژوندی شو هغه د کرامت او عزت خاوند کيږي، د حریت او آزادښت د عناصرو څخه مهم عناصر د فکر، خبرو او عقيدې حریت او آزادي ده. هغه انسان په واقعي بڼه آزاد دی چې د هغه انساني کرامت پر خپل ځای وي، هغه فکري او نظرياتي آزادي ولري په خبرو او ويناوو يې قيودات نه وي).

په حنفي فقه کې په آزادي بندیزونه

حنفي فقه کې ځينې وختونو کې د انسان پر آزادي يو لړ محدوديتونه وضع کيږي چې په لاندې شميرو کې به ورته اشاره وشي.

۱. د جرمي کړنو او هغه اعمالو تر سره کولو په وخت کې چې حدود پرې لازميږي د انسان آزادي سلبیږي.

۲. کله چې د يوه اصیل او حر شخص مصلحتونه د نورو مصلحتونو سره په ټکر کې واقع شول.

۱ الفقه الاسلام و ادلته، الفصل الرابع نظرية العقد، العنصر الثاني العاقد: (۴۸۷/۴).

۲ معاني الحرية في الفقه ومذاهبه، د نشر تاريخ: ۱۴۰۲/۰۱/۱۲ د ابراهيم البومي غانم مقاله ده.

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

۳. حریت او آزادي به د حلالو او حرامو په نظر کې نیولو سره مراعات کیږي په همدې خاطر غلا او پردې مال خوړل حرام دي.

۴. په خپل مال کې د تصرفاتو په وخت کې به د اسراف او تبذیر اصول په نظر کې نیسي.

۵. د وخت حاکم او قاضي کولای شي د خلکو آزادي د شرعې حدودو په چوکاټ کې محدوده کړي.

۶. په حنفي فقه کې (کتاب الحسبه): «وَلِرَبِّ الدَّارِ وَعَامَّةِ الْمُسْلِمِينَ أَنْ يَمْنَعُوهُ مِنْ ذَلِكَ عَلَى طَرِيقِ الْحُسْبَةِ»^(۱).

د کور مالک او خاوند حق لري چې لاس یې و نیسي د محاسبه په اساس) موږ ته رانښایی چې په بازار کې ټول خلک خود مختاره نه دي چې هرڅه په خپل اختیار ترسره کړي، او همدارنګه هر شخص نه شي کولای په خپله ځمکه کې ټول تصرفات وکړي.

۷. یو تجار حق نه لري د بازار ټول مال واخلي ترڅو په بازار کې نرخونه پورته کړي ځکه همدغه احتکار دی چې زموږ فقه ناروا کړی^(۲).

۸. انسان فکري آزادي لري خو د انحرافي افکارو نشرول او خپراوي په مسلمانان ټولنه کې درست کار نه دی نو مخنیوی یې باید وشي، د سرود اوریدل په همدې خاطر زموږ فقه ناروا بولي^(۳).

۹. انسان آزادي لري خو حلال نه شي حرامولې او نه حرام حلالولی شي، په همدې خاطر هغه سوله د جګړه مارو ترمنځ روا نه ده چې حلال حرام کړي او حرام حلال کړي: «والصلح جائز بین المسلمین إلا صلحاً أحل حراماً و حرم حلالاً»^(۴).

۱ بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، کتاب الإجارة، فصل في ركن الإجارة: (۱۷۶/۴).

۲ مخکېنۍ مرجع... (۱۲۹/۵).

۳ مخکېنۍ مرجع... (۱۲۹/۵).

۴- المبسوط: (۱۱۸/۱۶) او الأحكام السلطانية: (۱۲۲/۱).

تبیان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

۱۰. ښځه په حدودو او قصاص کې د قضاء په منصب نه شي ټاکلې، سره لدې چې آزاده وي، د قضاء لپاره فقهاوو کرامو لومړې شرط (ذکوریت) یا نارینتوب ښودلې سره له دې چې امام ابوحنيفه رحمه الله وايي په کوم ځای کې يې چې شهادت درست ده هلته قضاء هم کولای شي: فالشرء الأول منها أن يكون رجلاً.... و قال أبوحنيفة: يجوز أن تقضي المرأة فيما تصح فيها شهادتها و لايجوز أن تقضي فيما لا تصح فيه شهادتها (۱).

۱۱. په حنفي فقه کې د شفعه موضوع د دې په خاطر خپل شوې چې يو شخص نه شي کولای خپله ځمکه یا کور تر هغو په نورو خلکو خرڅ کړي ترڅو چې گاونډي نه وي خبر شوې: «وَيَصِحُّ الطَّلَبُ بِكُلِّ لَفْظٍ يُفْهَمُ مِنْهُ طَلَبُ الشُّفْعَةِ» (۲).
(د شفعه غوښتنه صحيح ده په هر لفظ چې ترې طلب او غوښتنه را معلوميدلای شی.

پایله

زموږ د همدغې څيړنېزې مقالې په پایله کې لاندې نتيجو ته ورسيدلم.

۱- حریت او آزادي په حنفي فقه کې د انسان د بنيادي او اساسي اصولو څخه يو اصل دی، د انسان هغه اصلي حالت دې چې خدای تعالی په هماغه حالت پيدا کړې دی، چې هغه د نورو انسانانو د تړونونو او غلاميو څخه په ټوله معنی خلاصون، او انسان په کامله وجه د خپلو اختياراتو واکمن کيدل دي.

۲- حریت او آزادي يو د هغو اصولو او قواعدو څخه دی چې حقوق او مسؤليتونه دواړه ورباندې مرتب کيږي. آزاد او حر انسان د خپلو ټولو مدني او شرعي حقوق مستحق او د ټولو مسؤليتونو د تحمل وړ پېژندل کيږي.

۳- انسان اصلاً آزاد پيدا شوی دی د هغه غلام گرځول به شرعي او قانوني دلايل لري ترڅو يو انسان غلام و پېژندل شي.

۱- الأحكام السلطانية: (۱۰۹/۱).

۲= العناية شرح الهداية، كتاب الشفعة باب طلب الشفعة والخصومة فيها: (۳۸۳/۹).

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

۴- یو حر او آزاد شخص د پوره اهلیت خاوند پېژندل کېږي، هغه خپل ټول مالي او غیر مالي تصرفات کولای شي، هغه نکاح کولای شي او د طلاق ورکولو وړتیا لري، هغه د خرید او فروش تر څنګ ریاست وړ شخص پېژندل کېږي.

۵- په اسلامي شریعت کې خلک تشویق کړی شوي دي ترڅو په مختلفو مناسبتونو کې د غلامۍ نظام ته د پای ټکی کېږدي.

۶- حنفي فقه په دې تاکید کوي چې حریت او آزادي د انساني کرامت سره نژدې اړیکې لري. حر او اصیل انسان په ټوله معنی د انساني کرامت خاوند دی.

۷- حر او اصیل یا آزاد شخص په حقیقي معنی هغه چاته ویل کېږي چې هغه د فکر، منهج، خبرو، لیکنو، اوریدلو او ویلو وړتیا ولري، هغه باید فکري آزادي ولري، په هغه باید قیودات او بندیزونه و نه لګول شي. حریت او آزادي په حنفي فقه کې فقط یو قانوني حالت نه دی بلکې دا یو دیني او اخلاقي ارزښت دی چې انسان یې په زمکه کې د الله تعالی خلیفه ټاکلی دی.

۸- غلامي د ملکیت سره په ټکر کې ده، غلام مالک نه وي، هغه خپله د یوه مال هیثیت لري، قدرت د تصرف نلري، راکړه ورکړه نه شي کولای، نه عقدونه او تړونونه کولای شي. نه کوم حاکمیت لري. رایه او نظر نه شي ورکولای په ډیر مسائلو کې یې شاهدې نه قبلېږي.

۹- په حنفي فقه کې انسان همیش خود مختاره هم نه دي پریښودل شوې ترڅو هر څه چې زړه یې وغواړي هغه انجام کړي.

وړاندیزونه

۱. د ارشاد حج او اوقافو محترم وزارت ته وړاندیز دی ترڅو د غلامۍ اصلي معنی او اصلي حریت او آزادي د مساجدو له ممبرونو څخه ولسونو ته ور وپېژني.

۲. د لوړو زده کړو او معارف محترمو وزراتونو ته وړاندیز دی ترڅو مربوطه ځوانان د آزادۍ په اصلي مفهوم پوه او فکري او ذهني غلامان هم ځوانانو ته معرفي کړي.

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

۳. د افغانستان د علومو اکاډمۍ مقام ته وړاندیز دی ترڅو په حنفي فقه کې د حریت او آزادي تر عنوان لاندې یو څیړنیز سیمنار دایر کړي.
۴. د فقه او قانون مرکز ته وړاندیز دی ترڅو د حنفي فقه په چوکاټ کې د غلامۍ او آزادي اصلي مفاهیم په اوسني میتود د خپلو څیړنیزو لیکنو له لارې خپلو لستونکي ولس ته ور وپېژني.

مأخذونه

۱. مقایس الغة، څیړونکي: عبدالسلام محمد هارون، چاپ ۱۴۲۳ هـ = ۲۰۰۲ م، خپرندوی: اتحاد الكتاب العرب
۲. محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسینی، تاج العروس من جواهر القاموس، خپرندوی: د څیړونکو یو گروپ، خپرندوي: دار الهداية
۳. محمد عبد الرؤوف المناوي، التعاریف، تحقیق: د. محمد رضوان الدایة، الناشر: دار الفكر دار الفكر - بیروت، لومړې چاپ، ۱۴۱۰
۴. إبراهيم مصطفى - أحمد الزيات - حامد عبد القادر - محمد النجار، المعجم الوسيط، موافق للمطبوع، څیړوندي / مجمع اللغة العربية، خپرندوی: دار الدعوة.
۵. عبدالله بن محمود بن مودود الموصلي البلدحي، مجد الدين أبوالفضل الحنفي، الاختيار لتعليل المختار، خپرندوي: مطبعة الحلبي - القاهرة، نيته: ۱۳۵۶ هـ ق
۶. أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابي الحنفي بدر الدين العيني، البناية شرح الهداية، لومړې چاپ ۱۴۲۰ هـ - ۲۰۰۰ م، خپرندوی: دار الكتب العلمية - بيروت، لبنان
۷. ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي، رد المحتار على الدر المختار، چاپ: دوهم خپرندوی: دار الفكر-بيروت.

تبيان _____ به حنفي فقه كي حريت او آزادي.

٨. محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور التونسي، مقاصد الشريعة الإسلامية، خيرندوى: محمد الحبيب ابن الخوجة خيرندوى: وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية قطر.

٩. أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي، المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج، چاپ: دوهم، خيرندوى: دار إحياء التراث العربي - بيروت.

١٠. الجوهري، الصحاح في اللغة.

١١. محمد بن يعقوب الفيروزآبادي، القاموس المحيط.

١٢. وهبه زحيلي، فقه الاسلامي و ادلته، چاپ: خلورم، خيرندوى: دار الفكر - سورية - دمشق.

١٢. مخكېنى مرجع.

١٣. عبدالله عثر، مفهوم الحرية في الفقه الحنفي، باحث في الدراسات الإسلامية، كلية الإلهيات، جامعة غازي عنتاب، غازي عنتاب، تركي، Journal of Islamic Ethics ٥ (٢٠٢١) ١٢٠-١٧٢.

١٤. محمد بن فرامرز، درر الحكام شرح غرر الأحكام، خيروندى: دار إحياء الكتب العربية.

١٥. زين الدين ابن نجيم الحنفي، البحر الرائق شرح كنز الدقائق، خيرندوى: دار المعرفة بيروت.

١٦. كمال الدين محمد بن عبد الواحد السيواسي، شرح فتح القدير الناشر، دار الفكر بيروت.

١٧. مخكېنى مرجع.

١٨. عبد الرحمن بن أبي بكر السيوطي، الأشباه والنظائر، خيرندوى: دار الكتب العلمية، أو أبي محمد بن غانم بن محمد البغدادي، مجمع الضمانات في مذهب الامام الأعظم أبي حنيفة النعمان، خيرونكي: محمد أحمد سراح او علي جمعة محمد.

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

۱۹. شمس الدين أبو بكر محمد بن أبي سهل السرخسي، المبسوط للسرخسي،
خپرندوی: خليل محي الدين الميس، لومړې چاپ ۱۴۲۱ هـ ، خپرندوی: دار الفكر
للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، لبنان.
۲۰. فخر الدين عثمان بن علي الزيلعي الحنفي، تبين الحقائق شرح كنز الدقائق،
خپرندوی: دار الكتب الإسلامي القاهرة.
۲۱. عمر بن إسحق بن أحمد الهندي الغزنوي، سراج الدين، أبو حفص الحنفي، الغرة
المنيفة في تحقيق بعض مسائل الإمام أبي حنيفة، لومړې چاپ ۱۴۰۶ ق ،
خپرندوی: مؤسسة الكتب الثقافية.
۲۲. زين الدين ابن نجيم الحنفي، البحر الرائق شرح كنز الدقائق، خپرندوی: دار
المعرفة بيروت، او فخر الدين عثمان بن علي الزيلعي الحنفي، تبين الحقائق شرح
كنز الدقائق .
۲۳. زين الدين ابن نجيم الحنفي، البحر الرائق شرح كنز الدقائق، خپرندوی: دار
المعرفة بيروت .
۲۴. كمال الدين محمد بن عبد الواحد السيواسي المعروف بابن الهمام، فتح القدير،
خپرندوی: دار الفكر.
۲۵. الفقه الاسلام وادلته، وهبه الزحيلي.
۲۶. ابراهيم البومي غانم، معاني الحرية في الفقه ومذاهبه، د نشر تاريخ:
۱۲/۰۱/۲۰۲۲.
۲۷. علاء الدين الكاساني، بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع، خپرندوی: دار الكتاب
العربي.
۲۸. مخکېنې مرجع.
۲۹. مخکېنې مرجع.
۳۰. محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي، المبسوط،
خپرندوی: دار المعرفة - بيروت.

تبيان _____ په حنفي فقه کې حریت او آزادي.

۳۱. الماوردی، الأحكام السلطانية، موقع الإسلام، <http://www.al-islam.com>
۳۲. محمد بن محمد بن محمود، أكمل الدين أبو عبد الله، العناية شرح الهداية، چاپ: بدون طبعه وبدون تاریخ. خپرندوی: دار الفكر .

خېړنوال محمدحسن توحيدى

مشقت او په احكامو كې يې اغېزې

ملخص البحث

لقد كلف الله تعالى عباده بما يستطيعون عليه، وأنزل عليهم أحكامًا موافقة لفطرتهم. وفي أحكام الشريعة الإسلامية، تعتبر المشقة سببًا للتخفيف والتيسير، فبوجودها يترك الأصل ويعمل بالرخصة. والمشقة التي تكون سببًا للتخفيف والرخصة في الأحكام هي التي تعرض العبد للتكليف والصعوبات، ويطلق عليها المشقة غير المعتادة أو غير العادية وهي التي يعجز العبد عن أدائها ويضعف عن تحملها. أما المشقة العادية أو المعتادة فلا تكون أبدًا سببًا لتخفيف الأحكام، لأنه لا يخلو أي حكم شرعي من قدر من المشقة المعتادة. نعم قد تنشأ بعض الحالات التي يكلف فيها العباد بأداء مشقة غير عادية أو غير معتادة، وذلك لئلا تتعطل فروض الكفاية الأخرى، المفاسد العظيمة، ولتحقيق المصالح الكبرى، كالجهاد في سبيل الله وإقامة الحدود الشرعية.

د مقالې لنډيز

الله تعالى خپل بنده گان پر هغه څه مکلف کړي چې هغوی یې د سرته رسولو توان ولري او د هغوی له فطرت سره یې برابر احکام نازل کړي. په اسلامي شریعت کې مشقت په احکامو کې د تخفیف او آسانتیا لامل دی، چې په شتون سره یې عزیمت پرېښودل کېږي او په رخصت عمل کېږي، هغه مشقت په احکامو کې د تخفیف او رخصت سبب ګرځي چې بنده له رېږو او ستونزو سره مخامخ کړي چې هغه ته غیر معتاد یا غیر عادي مشقت ویل کېږي، کوم چې بنده د هغه له ادا کولو عاجز او بې

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

وسې وي، خو عادي يا معتاد مشقت هېڅكله د احكامو د تخفيف لامل نه گرځي، ځكه چې هېڅ شرعي حكم له عادي مشقت څخه خالي نه دى. هو ځينې وخت داسې حالتونه راځي، چې بنده گان د غير عادي يا غير معتاد مشقت پر سرته رسولو مكلف شي، ترڅو نور كفايي فرضونه معطل نه شي، د سترو مفاسدو مخنيوى وشي او ستر مصالح رامنځ ته شي، لكه د الله په لاره كې جهاد كول يا شرعي حدود پلي كول.

سريزه:

اسلامي شريعت د الله تعالى ستر نعمت دى چې د انسانانو د دنيا او آخرت نيكمرغي وړپورې تړلې ده. شرعي احكام د بنده گانو د دنيا او آخرت گټې تضمينوي، دغه احكام آسان او پر سهولت بنا دي، له بنده گانو څخه يې حرج پورته كړى دى. د اسلامي شريعت احكام جامد احكام نه دي، بلكې د اسلامي شريعت داسې احكام دي چې د بنده له حالاتو سره داسې بدلون مومي چې د بنده مصلحت وړپورې تړلى وي، نو له همدې امله د (مشقت او په احكامو كې يې اغېزې) تر سرليک لاندې موضوع چې د توصيفي- تحليلي څېړنيز منهج پر بنسټ تر بحث لاندې نيول شوې ده.

د څېړنې ارزښت:

په دې مقاله كې د مشقت پر مفهوم بحث شوى، ترڅو هغه مشقت چې د رخصت لامل گرځي مسلمانان يې وپېژني او بيا له شرعي رخصتونو څخه په خپل ژوند كې استفاده وكړي او له ستونزو سره مخامخ نشي.

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

د څېړنې مېرْميت:

د مسلمان ژوند له مشقتونو سره تړلی، نو اړتيا ليدل کېږي چې د مشقت ډولونه او احكام يې د اسلامي شريعت په رڼا کې بحث شي.

د څېړنې موخې:

د دې مقالې په ليكلو او چاپولو سره به لوستونكي په دې پوه شي چې كوم مشقت د رخصت لامل گرځي، خو مسلمان له شرعي رخصتونو څخه گټه واخلي او كوم مشقت د تحمل وړ دی.

د څېړنې ميتود:

په دې مقاله كې له توصيفي- تحليلي ميتود څخه گټه اخيستل شوې ده.

د موضوع په اړه اساسي او فرعي پوښتنې:

-كوم مشقت په شرعي احكامو كې د رخصت او تخفيف لامل گرځي؟

- مشقت څه ته ويل کېږي؟

- مشقت څه ډول اغېز لري؟

په دې مقاله كې د پورتنیو پوښتنو، په نظر كې نيولو سره بحث شوی چې د مقالې مهمې برخې دا دي: د مشقت لغوي او اصطلاحي معنی پېژندنه، د مشقت د رخصت دلايل، د مشقت ډولونه، په احكامو كې د مشقت د اغېزو بيلگې، په پای كې دغه مقاله د پايلو او اړينو وړانديزونو په درلودلو پای ته رسېدلې ده.

تبیان _____ مشقت او په احکامو کې یې اغېزې.

د مشقت لغوي او اصطلاحي معنی:

مشقت عربي لفظ دی، چې د (قتل) له باب څخه د (ش) په زبر سره خپرل، سختی، شدت، رېږې او ستونزې ته ویل کېږي^(۱)

د (ش) په کسري (زیر) سره د یو څیز نیمایي برخې او ځنډې ته ویل کېږي^(۲) په شرعي نصوصو کې مشقت د سختی، رېږې، ستونزې او د خپرولو په معنی کارول شوی دی، لکه په آیت کې راځي: ﴿لَمْ تَكُونُوا بِالْغِيَةِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ﴾^(۳)

نه دي دوی بارونکي او وړونکي د دروند بار مگر په سختی د نفس سره، په بل آیت کې راځي: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ﴾^(۴)

کله چې آسمان خپرې کړل شي.

دغه راز په حدیث کې راغلي دي: «لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرَتِهِمْ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ»^(۵)

که زه په دې نه ویریدلی چې زما امت به له ستونزو سره مخامخ شي، نو مابه دوی ته د هر لمانځه لپاره په مسواک سره امر کړی وو.

^۱. محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسيني، أبو الفيض الزبيدي. تاج العروس من جواهر القاموس، پنځه ويشتم جزء، دار الهداية، (---)، ۵۱۱ مخ. القاسم بن علي الحريري، درة الغواص في أوهام الخواص، لومړی جزء، مؤسسة الكتب الثقافية: بيروت، ۱۴۱۸ هـ ق، ۲۶۹ مخ.

^۲. الحموي، أحمد بن محمد بن علي الفيومي أبو العباس. المصباح المنير، پنځم جزء، ۵۴ مخ.

^۳. النحل: ۷.

^۴. الانشقاق: ۱.

^۵. السجستاني، أبو داود سليمان بن الأشعث. سنن أبي داود، دار الكتاب العربي: بيروت، باب السواك، د

حدیث شمېره ۴۷، دا حدیث شیخ الباني صحیح گڼلی دی.

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

د مشقت تعريف:

د مشقت لپاره داسې لنډ او مختصر تعريف هم شوی: (يو شخص له داسې خېز سره مخامخ کېدل چې پر هغه دروند تمامېږي^(۱)) ياپه بل عبارت: هغه دروند او سخت حالت سره د مکلف بنده مخامخ کېدل چې اصلي حکم په خپله اصلي بڼه نه شي ترسره کولای او د تخفيف سبب گرځي.

مشقت عادي سختي نه ده، بلکې هغه حرج ترې مراد دی چې په فقهي احكامو کې د رخصت، تخفيف او له عزيمت څخه رخصت ته د فقهي احكامو لامل گرځي.

په فقهي کتابونو کې په عموم البلوی باندې هم تعبيرېږي، عموم البلوی هغه حالت دی چې ټول خلک ورسره مخامخ وي او ځان ساتل ورڅخه مشکل وي، لکه د ورگو او سپرو پليتي او چيچل چې وينه له بدن څخه راوځي، يا لکه د لارو خټې او چکرې، خو چې حقيقتاً نجاست په کې نه وي.

کېدای شي چې د مشقت سبب مرض او يا سفر وي لکه مريض په ولاړه لمونځ ونه شي کړای يا مسافر روژه نه شي نيولای، خو ځينې حالتونه داسې هم شته چې نه مرض وي او نه سفر، اما مکلف بيا هم مشقت سره مخامخ وي، شرعي عملي حکم نه شي ادا کولای لکه د لږ نجاست عفوه، دوه يا درې پچې په کوهي کې لوېدل يا په کوهي کې د مرغانو د نجاست عفوه، يا لکه په ځانگړو ځايونو کې د ښځو او ماشومانو گواهي منل چې هلته سړی نه شي ورتلای، لکه ښځينه سقاوې، له لوړې او تندې سره د روژه لرونکي مخامخ کېدل، پر موزو باندې د مقيم لپاره مسح کول، د زيات باران او ډېرې تيارې په مهال د جماعت د لمانځه ساقطېدل، له حائضې ښځې څخه د لمانځه

^۱. المرادوي، علاءالدين بن سليمان. التحيير شرح التحرير في اصول الفقه، مكتبة الرشد: السعودية،

۱۴۲۱ هـ، درېم جزء، ۱۱۲۹ مخ.

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

قضايي ساقطېدل، يا د مقيم لپاره تيمم كول چې د اوبو استعمال ورته زيان رسوي او داسې نور ډېر موارد شته چې بنده گان ورسره مخامخ كېږي اداكول يې د هغو له توان څخه وتلي وي.

په اسلامي شريعت كې حرج او مشقت له بنده گانو پورته شوی، برابره خبره ده چې دنيوی احكام وي او كه په آخرت پورې تړلې احكام وي.

مشقت چې د تخفيف او رخصت سبب گرځي د لاندې دلايلو په اعتبار: په قرآن كريم، نبوي سنتو او فقهي قواعدو كې شته دي، چې مشقت يې د رخصت، تخفيف او آسانتيا لامل گڼلی دی.

لومړی قرآن كريم: الله تعالى فرمايي: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾^(۱)

الله تعالى تاسي ته د آسانۍ اراده لري او پرتاسو باندې د سختۍ اراده نه لري، دغه آيت په عبارت نص باندې تصريح كوي چې مشقت او حرج پورته شوی، په شريعت كې مشقت نشته دی په بل آيت كې راغلي ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾^(۲)

پرتاسو باندې الله تعالى پر دين كې مشقت نه دی راوستی، په بل آيت كې فرمايي: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا﴾^(۳)

^۱. البقره: ۱۸۵.

^۲. الحج: ۷۸.

^۳. الاحزاب: ۳۷.

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

كله چې زید له هغې څخه خپل حاجت پوره كړ، نو موږ هغه (طلاق شوې میرمن) تاته په نكاح دركړه، ترڅو چې پر مؤمنانو (په خپلو خولو) بللو زامنو د مېرمنو په باب مشقت پاتې نه شي، كله چې هغوی خپل حاجت ترې پوره كړی وي او د الله تعالی حكم خو باید عملی شوی وای.

په دې پورتنی آیت كې دا موضوع ذكر ده چې الله تعالی د دی آیت په نزول سره د متبنيانو له مېرمنو سره نكاح جایزه كړې ده. د جاهلیت په دوره كې به خلكو د خپلو متبنيانو (په زوی والی نیول) له مېرمنو سره نكاح حرامه گڼله، نو الله تعالی دغه مشقت او حرج پورته كړ، د متبنيانو (په زویوالي نیول) له مېرمنو سره واده كول يې جایز شول.

دوهم سنت:

سنت چې د شرعي احكامو دوهم مصدر دی په دې صراحت لري چې مشقت پورته شوی، د سهولت او آسانتیا خوا ته ترغیب او هڅونه شوې چې څو بېلگې يې دلته راوړو.

۱- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَحَبُّ الدِّينِ إِلَى اللَّهِ الْخَنِيفَةُ السَّمْحَةُ»^(۱)

ابو هريره وايي چې پيغمبر ﷺ وفرمايل : الله ته غوره دين هغه دی چې حنيف او آسانتيا ولري.

۲- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّمَا بُعِثْتُمْ مُيسِّرِينَ وَلَمْ تُبْعَثُوا مُعَسِّرِينَ»^(۱)

^۱. الطبراني، سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير الشامي. المعجم الكبير للطبراني، د حديث شمېره ۹۱۸.

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

له ابوهريره څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ وفرمايل: البته تاسې اسانكوونكي لېږل شوي ياست او تاسو سختي كوونكي نه يې لېږل شوي.

۳- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ شَرَعَ الدِّينَ، فَجَعَلَهُ سَهْلًا سَمَحًا وَاسِعًا وَلَمْ يَجْعَلْهُ ضَيِّقًا» (۲)

له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دى چې رسول الله ﷺ وعظ كاوه نو ويې فرمايل: الله تعالى دين مقرر (روا يا مشروع) كړى دى چې هغه يې آسان، نرم، پراخ او هغه يې تنگ (سخت) نه دى گرځولى.

دربم فقهې قواعد:

په دې ځاى كې څو محدودې فقهې قاعدې راوړل كېږي چې مشقت يې د تخفيف سبب گڼلى دى. ۱- (الْمَشَقَّةُ تَجْلِبُ التَّيسِيرَ) (۳)

ژباړه: مشقت آسانوالى رامنځ ته كوي.

۲- (أَنَّ الْأَمْرَ إِذَا ضَاقَ اتَّسَعَ) (۴).

ژباړه: البته چې كله چار سخت (تنگ) شي، پراخوالى رامنځ ته كوي.

۳- (دَرَأَ الْمَفَاسِدِ أُولَى مِنْ جَلْبِ الْمَصَالِحِ) (۵).

ژباړه: د مقالحو له جلب څخه د مفاسدو مخنيوى غوره دى.

۱. سنن أبي داود، باب الأرض يصيبها البول، د حديث شمېره ۳۸۰، دا حديث شعيب الأرناؤوط صحيح گڼلى دى.

۲. المعجم الكبير للطبراني، د حديث شمېره ۱۱۳۶۷.

۳. الْأَشْبَاهُ وَالنِّظَائِرُ عَلَى مَذْهَبِ أَبِي حَنِيفَةَ النُّعْمَانِ، ۶۴ مخ.

۴. الْأَشْبَاهُ وَالنِّظَائِرُ عَلَى مَذْهَبِ أَبِي حَنِيفَةَ النُّعْمَانِ، ۷۲ مخ.

۵. مخكنى مأخذ، ۷۸ مخ.

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

پورتني نصوص او قاعدې په دې ښكاره دليلونه دي چې مشقت له بنده گانو نه پورته شوی دی، كه له مشقت سره څوك مخامخ شي، نو آسانتيا او سهولت ته بايد ور وگرځي، په شرعي نصوصو كې هغه سختي اعتبار لري چې د مكلف له توان څخه وتلې وي، هر مشقت او حرج د اعتبار وړندی او نه هم د رخصت او تخفيف سبب گرځي، ځكه چې هېڅ عبادت له مشقت څخه خالي نه دی، لكه د لمانځه لپاره اودس كول، د جُمعې لمونځ ته تلل، روژه نيول، حج ته تلل او د الله په لار كې جهاد كول ټول له مشقتونو سره مل دي، خو دا مشقت اعتبار نه لري، ځكه كه اعتبار ورکړل شي نو عبادات كوم چې د مكلف بنده مصلحت ور پورې تړلی دی له منځه ځي او هغه ضايع کېږي.

د مشقت ډولونه:

په دې ځای كې د مشقت ډولونه تر بحث او څېړنې لاندې نيسو، چې دا معلومه شي چې كوم ډول مشقت د تخفيف لامل گرځي په دې اړه به د پخوانيو او معاصرو فقهاوو وېش وړاندې شي.

عزبن عبدالسلام مشقت په لومړي پړاو كې دوه ډوله وېشي^(۱)

لومړی ډول معتاد مشقت:

هغه مشقت ده چې عبادت له هغه پرته نه کېږي او نه هم ورڅخه جدا کېدای شي، لكه د لمانځه لپاره اودس او غسل كول، يا په يخني او گرمي كې د لمانځه اقامه يا لكه په اوږدو ورځو كې روژه نيول يا د گرمۍ په موسم كې روژه نيول .

^۱ . عزالدین عبدالعزیز بن عبدالسلام. قواعد الأحكام في إصلاح الأنام، لومړی چاپ، دار ابن حزم: ۱۴۲۴ هـ ق، ۲۶۰ مخ.

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

دغه معتاد مشقت چې عادي مشقت هم ورته ويل كېږي، هغه مشقت دى چې له هغه پرته عبادت نه تر سره كېداى شي^(۱) يا په بل عبارت هغه مشقت چې انسان يې د تحمل توان لري او عبادات له هغه سره مل سرته رسولای شي، يا په بل عبارت عادي مشقت هغه مشقت ته ويل كېږي چې د مكلف له توان څخه پورته نه وي چې په سرته رسولو سره يې پر مكلف باندې ناوړه اغېزه او هغه ته زيان نه رسېږي.

هغه احكام چې له مشقت سره تړلي دي او پرته له هغه څخه شرعي احكام معطلېږي لكه مجرم ته جزا وركول، پر زاني او زانيه باندې حد پلي كول، په ټوله كې شرعي عقوبات پر مجرمانو پلي كول، كه څه هم دغه احكام له غټو مشقتونو سره تړلي دي، خو دا مشقت د عقوباتو په تخفيف او اسقاط كې كوم اثر نه لري، كه په طاعات عباداتو او عقوباتو كې هغو ته په تخفيف او اثر قايل شو، نو د عباداتو او عقوباتو مصالح به له منځه لاړشي. دا ټول د ماخذ نښې دي.

دوهم ډول: غير معتاد مشقت:

دغه مشقت هغه مشقت ته ويل كېږي چې مكلف يې د تحمل توان نه لري، دغه مشقت درې ډولونه لري^(۲)

۱- ستر او سخت مشقت: لكه پر نفس، غړو او د غړو فلجېدو وېره، اسلامي شريعت دغه ډول مشقت د تخفيف او رخصت سبب گڼي، ځكه چې دا ډول مشقت د انسان ژوند او معاملات له گواښ سره مخامخ كوي، ژوند يې له رېږو او ستونزو سره مخامخ كېږي.

۱. قواعد الأحكام في مصالح الأنام، ۲۶۰ مخ.

۲. قواعد الأحكام في مصالح الأنام، دويم جزء، ۱۲ مخ.

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

دغه مشقت له عادي حدودو څخه وځي او د مكلف ژوند، گټې ټكنۍ كېږي او په هغو كې خلل پيدا كوي، له همدې امله دغه ډول مشقت اسلامي شريعت د سهولت لامل گڼي.

۲- خفيف مشقت: لكه د گوتې درد، د سر درد او داسې نور خفيف دردونه، دغسې مشقت په نظر كې نه نيول كېږي، ځكه چې د عبادت مصالح په لاس راوړل له مشقت څخه غوره دي.

۳- هغه مشقت چې د دغو دواړو مشقتونو په منځ كې وي، چې خفت او شدت يې توپير لري، چې كه لومړني ډول مشقت ته نږدې وي د تخفيف او اسانتيا لامل جوړېږي او كه دوهم ډول ته نږدې وي، د تخفيف لامل نه گرځي.

كه داسې مشقت وي چې نه لومړني او نه هم دوهم ډول ته نژدې وي بلكې د دواړو ترمنځ وي لكه په روژه كې د اوداسه پر مهال د اوبو تېرېدل، چې په خپله د روژه دار تقصير وي كوم چې د روژې په وخت كې ورڅخه منع شوې.

مشقت كومي ځانگړې پولې نه لري، هغه ځكه چې د مكلف حالتونه يو تر بله توپير كوي، ځينو ته يو حالت مشقت خو هماغه حالت ځينو نورو ته مشقت نه ښكاري، عادي ورته ښكارېږي، په آساني سره شرعي حكم اداكوي او كومه ستونزه يې نه گڼي، دغه راز مشقت د عباداتو د درجو له امله هم مختلف ډولونه پيدا كوي، مشقت كومه ځانگړې اندازه نه لري، په ځينو عملونو كې يو مشقت عادي وي، خو هماغه مشقت په هماغه درجې سره په نورو چارو كې غير عادي وي، لكه په لمانځه او روژه كې د نفس خطر او هلاكت د غير عادي مشقت په درجه كې راځي او د انسان له توان څخه وتلی ده، خو په جهاد كې د نفس خطر او هلاكت معتاد او عادي مشقت گڼل كېږي، ځكه چې جهاد پرته د نفس له هلاكت څخه تحقق نه پيداكوي لكه په دې اړه الله تعالى

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

فرمايي: ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾ (١)

بېشكه الله تعالى له مومنانو څخه د دوى نفسونه او د دوى مالونه پېرلي دي، ځكه چې دوى ته جنت ورکوي، دوى د الله تعالى په لاره كې جنگېږي، نو دوى وژل كوي او دوى هم وژل كېږي.

د عملونو په درجو سره د مشقت د اختلاف رابطه د مشقت په ضرر او د عمل له منفعت سره كوم چې له مشقت څخه راپيدا كېږي، په موازنه پورې تړلې ده، كه له مشقت سره مل د يو عمل منفعت او مصلحت زيات وي او شريعت يې تائيدوي، نو دغه عمل له همدغه مشقت سره معتاد مشقت گڼل كېږي، خو كه له مشقت سره د عمل سرته رسول ضرر او زيان زيات وي، نو دغه مشقت غير معتاد مشقت دى، لكه يو څوك سختي او ستونزه په ځان ومنې په اوبو سره اودس وكړي، خو هغه په دې پوهېږي چې اودس كول ورته گواښ پېښوي، مريضېږي يا يې مرض زياتېږي، كه څه هم چې هغه د اودس كولو اسلامي شعيره اقامه كړله، خو دغه منفعت نسبت هغه زيان ته چې مكلف ورسره مخامخ كېږي، لږ دى، د اودس په كولو سره به كېداى شي، هغه له ډېرو عباداتو څخه پاتې شي.

بل خوا كه همدغه شخص د جهاد لپاره وړاندې شي، د جهاد له امله يې گوتې پرې شي يا هلاك شي، دغه زيان او ضرر چې د مشقت له امله رامنځ ته شوى، معتاد گڼل كېږي، ځكه چې مصلحت او منفعت يې نسبت زيان او ضرر ته زيات دى چې هغه د اسلامي كيان حفاظت او ساتنه ده، الله تعالى فرمايي: ﴿انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ (٢)

١. التوبه: ١١١.

٢. التوبه: ٤١.

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

خُئ تاسې (غزا ته) حال دا چې سپک اوسئ او درانه. په دغه آيت كې دروند والي ته اعتبار نه دی ورکړل شوی، له دې آيت څخه مخکې دا بيان دی چې جهاد ته نه تلل يې گناه گڼلې او متخلفينو ته يې د عذاب گوت څښنه کړې ده، لکه الله تعالى فرمايي: ﴿إِلَّا تَنْفَرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ﴾^(۱)

که تاسي جهاد ته لاړ نشئ، نو الله تعالى به تاسو ته دردناکه سزا درکړي او ستاسې پرځای به بل قوم راولي.

همدا راز د عباداتو په درجو سره د مشقت د اختلاف دليل دا هم دی چې عبادات ځانگړي ډولونه لري، لکه فرض، واجب، سنت او مندوب چې په لومړۍ درجه کې فرض ځای لري، خو مندوب او سنت باندې د حتمي امر غوښتنه نه ده شوې او مندوبات د فرضونو په څېر حتمي نه دي غوښتل شوي بلکې بنده ته يې اختيار ورکړل شوی چې ادا کوي يې او که يې نه ادا کوي، په شرعي نصوصو کې د مندوباتو د سرتو رسولو ترغيب راغلی دی.

مشقت کله د کلي اسقاط لامل گرځي لکه مرض چې د جهاد د سقوط لامل دی، پر مريض باندې جهاد فرض نه دی، يا لکه د باران په وجه د جماعت ساقطېدل، د جهاد د سقوط په اړه الله تعالى فرمايي: ﴿لَيْسَ عَلَى الضَّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ﴾^(۲)

پر کمزورو، مريضانو او پر هغه کسانو باندې چې جهاد ته د لگښت مال ونه لري، گناه نشته ده، او د باران او مرض په وجه د جماعت د سقوط دليل دا حديث دی:

^۱ -التوبه: ۳۹.

^۲ -التوبه: ۹۱.

تبیان _____ مشقت او په احکامو کې یې اغېزې.

عبدالله بن عمر رضي الله تعالى عنهما وايي: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنَادِي مُنَادِيَهُ فِي اللَّيْلَةِ الْمَطِيرَةِ، أَوِ اللَّيْلَةِ الْبَارِدَةِ ذَاتِ الرِّيحِ، صَلُّوا فِي رَحَالِكُمْ» (١)

یغمبر ﷺ په باراني یا داسې یخه بادي شپه کې خپل آواز کوونکي ته غږ کړ اعلان وکړ چې خپل لمونځونه په کورونو کې ادا کړئ.

کله مشقت د جزئي اسقاط سبب جوړېږي، په دې ځای کې اړینه ده چې د احکامو څو بیلگې راوړو کوم چې د مشقت له امله په هغو کې تخفیف او رخصت راغلی دی. پر حایضې د لمانځه قضایي راوړل نشته: څرنگه چې پر حایضې لمونځ نشته او په دې اړه ټول فقهاء یو نظر دي چې هغې ته لمونځ جواز نه لري، لکه په حدیث کې راځي: عایشه (رضي الله عنها) وايي چې رسول الله ﷺ ورته و فرمايل: «إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلَاةَ، وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَأَغْسِلِي عَنْكَ الدَّمَ وَصَلِّي» (٢)

کله چې حیض درباندي راشي، لمونځ مه کوه، او کله چې دې شاګړه (حیض نه پاکه شي) خپل ځان څخه وینه لرې کړه غسل وکړه او لمونځ وکوه.

څرنگه چې د حیض موده اوږده وه، او څو ورځې پرلپسې نیسي، نو اسلامي شریعت له ښځو څخه د قضاء راوړلو حکم پورته کړی دی، ځکه چې د قضاء راوړل مشقت دی او بل دا چې د حیض راتلل تکرارېږي په یوځل باندي نه وي، نو د ښځې لپاره د لمانځه قضایي راوړل معتذر وي.

١. القزويني، محمد بن يزيد. سنن ابن ماجه، مكتبة أبي المعاطي، باب الجماعة في الليلة المطيرة، د حديث شمېره ٩٣٧، دا حديث شيخ الباني صحيح گڼلی دی.

٢. صحيح البخاري، باب اذا رات المستحاضة الطهر، د حديث شمېره ٣٣١.

تبیان _____ مشقت او په احکامو کې یې اغېزې.

دا چې پر ښځه باندې د حیض د مودې د لمونځ قضایې نشته، لاندې حدیث پرې دلالت کوي: معاذ رضي الله عنه خڅه روايت دی چې وايي: «أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتْ عَائِشَةَ أَتَقْضِي الْحَائِضُ الصَّلَاةَ فَقَالَتْ أَحَرُّورِيَّةٌ أَنْتِ لَقَدْ كُنَّا نَحِيضُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلَا نَقْضِي وَلَا نُؤَمِّرُ بِالْقَضَاءِ»^(۱)

يوې ښځې د عايشې (رضی الله عنها) خڅه پوښتنه وکړه آیا حايضه د لمانځه قضايې راوړي؟ هغې ورته وويل: ۱. آياته حروريه يې، موږ به د رسول الله (ﷺ) په وخت کې حايض لیده، موږ يې قضايې نه راوړه او نه راته د قضايې راوړلو حکم شوی دی، دا چې د حايض په موده کې ډېر لمونځونه قضا کېږي، نو په ښځې يې قضايې نشته ده.

په بيع کې يوه نمونه کفايت کوي: په بيع کې شرط دی چې مبيعه حاضره وي، تر څو پېريدونکې يې وويني او ډاډه شي چې مبيعه په کومو صفتونو باندې مشتمله ده، چې د هغه خوښېږي او که نه؟ خو د مشقت د مخنيوي لپاره او چې بنده گان له ستونزو او مشقتونو سره مخامخ نه شي، د ټولې مبيعې شتون شرط نه دی، که پېريدونکي ته د مبيعې نمونه وروښيي او مشتري پرې قناعت وکړي، دغه نمونه له ټولې مبيعې خڅه استازيتوب کوي او بيع صحيح کېږي، ځکه د ټولې مبيعې مجلس ته حاضرون، خلک په مشقت او حرج کې اچوي، د نمونې ليدل داسې دي لکه ټوله مبيعه ليدل، خو په دې شرط چې ټوله مبيع د نمونې په څېر وي او د مشتري قناعت ورباندې راشي، که مشتري قناعت ونه کړ، نو مبيعه ردولای شي، ځکه چې د نمونې مطابق نه ده.

په اوسني وخت کې د سوداگرو په منځ کې دغه بيع ډېره دود ده، په سوداگريزو مارکيتونو او توليدي کمپنيو کې تاجرانو ته د يو څيز نمونه ورښوول کېږي او بيا په

^۱. سنن ابی داود، باب في الحايض لا تقضي، د حديث شمېره ۲۶۲، دا حديث شيخ الباني صحيح گڼلی دی.

تبیان _____ مشقت او په احکامو کې یې اغېزې.

همغه څېر نور جنس تاجر ته جوړوي، سوداگر هم په دغې بيعې قناعت لري، په بازارونو کې تعامل ورباندې کېږي، د نني عصر سره فقهاوو هم د جواز نظر ورکړدې، لکه په دې اړه وايي: (والصحيح أن البيع صحيح لأن العلم مدرک بهذا، وما زال الناس يتعاملون به)^(۱)

دی، لکه په دې اړه وايي: (والصحيح أن البيع صحيح لأن العلم مدرک بهذا، وما زال الناس يتعاملون به)^(۲)

درسته خبره دا ده چې (نمونې په اساس) بيع درسته ده، ځکه چې علم پرې حاصلېږي او د خلکو په منځ کې په هغې عمل کېږي.

پایله:

د مقالې پایله په لاندې څو مواردو کې وړاندې کېږي:

۱- هغه مشقت چې اصوليين يې معتاد مشقت بولي، د رخصت لامل نه گرځي، ځکه چې هېڅ عبادت له معتاد مشقت څخه خالي نه دی.

۲ غیر معتاد ستر او لوی مشقت چې د بنده د نفس او غړو د تلف کېدو وېره وي، د پر بنده گانو د تخفیف لامل گرځي او بنده گان په رخصتونو عمل کولای شي. ۳- مشقت کومې ځانگړې پولې نه لري، هغه ځکه چې د مکلف حالتونه یو تر بله توپیر

^۱. محمد بن صالح بن محمد العثيمين. الشرح الممتع على زاد المستقنع، اتم جزء، لومړی چاپ، دار ابن الجوزي: ۱۴۲۲ هـ.ق، ۱۵۰ مخ.

^۲. محمد بن صالح بن محمد العثيمين. الشرح الممتع على زاد المستقنع، اتم جزء، لومړی چاپ، دار ابن الجوزي: ۱۴۲۲ هـ.ق، ۱۵۰ مخ.

تبيان _____ مشقت او په احكامو كې يې اغېزې.

كوي، ځينو ته يو حالت مشقت خو هماغه حالت ځينو نورو ته مشقت نه ښكاري، عادي ورته ښكارېږي، په آساني سره شرعي حكم اداكوي او كومه ستونزه يې نه گڼي.

۳- مشقت د عباداتو د درجو له امله هم مختلف ډولونه پيدا كوي، مشقت كومه ځانگړې اندازه نه لري، په ځينو عملونو كې يو مشقت عادي وي، خو هماغه مشقت ۴- په هماغه درجې سره په نورو چارو كې غير عادي وي، لكه په لمانځه او روژه كې د نفس خطر او هلاكت د غير عادي مشقت په درجه كې راځي او د انسان له توان څخه وتلی ده، خو په جهاد كې د نفس خطر او هلاكت معتاد او عادي مشقت گڼل کېږي او مؤمن بنده يې بايد وگالي.

ماخذونه:

- ۱- محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسيني، أبو الفيض الزبيدي. تاج العروس من جواهر القاموس، پنځه ويستم جزء، دار الهداية، (---)، ۵۱۱ مخ. القاسم بن علي الحريري، درة الغواص في أوهام الخواص، لومړی جزء، مؤسسة الكتب الثقافية: بيروت، ۱۴۱۸ هـ ق، ۲۶۹ مخ.
- ۲- الحموي، أحمد بن محمد بن علي الفيومي أبو العباس. المصباح المنير، پنځم جزء، ۵۴ مخ.
- ۳- النحل: ۷.
- ۴- الانشقاق: ۱.
- ۵- السجستاني، أبو داود سليمان بن الأشعث. سنن ابي داود، دار الكتاب العربي: بيروت، باب السواك، د حديث شمېره ۴۷، دا حديث شيخ الباني صحيح گڼلی دی.
- ۶- المرداوي، علاء الدين بن سليمان. التحرير شرح التحرير في اصول الفقه، مكتبه الرشد: السعودية، ۱۴۲۱ هـ ق، درېم جزء، ۱۱۲۹ مخ.
- ۷- البقره: ۱۸۵.

تبیان _____ مشقت او په احکامو کې یې اغېزې.

- ۸ - الحج: ۷۸.
- ۹ - الاحزاب: ۳۷.
- ۱۰ - الطبراني، سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير الشامي. المعجم الكبير للطبراني، د حديث شمېره ۹۱۸.
- ۱۱ - سنن أبي داود، باب الأرض يصيبها البول، د حديث شمېره ۳۸۰، دا حديث شعيب الأرنؤوط صحيح گڼلی دی.
- ۱۲ - المعجم الكبير للطبراني، د حديث شمېره ۱۱۳۶۷.
- ۱۳ - عز الدين عبدالعزيز بن عبدالسلام. قواعد الاحكام في اصلاح الانام، لومړی چاپ، دار ابن حزم: ۱۴۲۴ هـ ق، ۲۶۰ مخ.
- ۱۴ - قواعد الاحكام في اصلاح الانام، ۲۶۰ مخ.
- ۱۵ - التوبة: ۱۱۱.
- ۱۶ - التوبة: ۴۱.
- ۱۷ - التوبة: ۳۹.
- ۱۸ - التوبة: ۹۱.
- ۱۹ - القزويني، محمد بن يزيد. سنن ابن ماجه، مكتبة أبي المعاطي، باب الجماعة في الليلة المطيرة، د حديث شمېره ۹۳۷، دا حديث شيخ الباني صحيح گڼلی دی.
- ۲۰ - صحيح البخاري، باب اذا رات المستحاضة الطهر، د حديث شمېره ۳۳۱.
- ۲۱ - سنن ابي داود، باب في الحيض لا تقضي، د حديث شمېره ۲۶۲، دا حديث شيخ الباني صحيح گڼلی دی.
- ۲۲ - محمد بن صالح بن محمد العثيمين. الشرح الممتنع على زاد المستقنع، اتم جزء، لومړی چاپ، دار ابن الجوزي: ۱۴۲۲ هـ ق، ۱۵۰ مخ.

نبوی ارشاد

عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ حَالَتْ شَفَاعَتُهُ دُونَ حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ فَقَدْ ضَادَّ اللَّهَ تَعَالَى فِي أَمْرِهِ» رواه ابی داود.

(د چا سپارښت چې د الله تعالى له حدونو څخه د يوه حد مانع شي په حقيقت کې د الله تعالى له امر سره دښمني غوره کړه).

Published: Academy of science of Afghanistan
Editor in chief: Professor Abdul Raouf Hajrat

Published: Academy of science of Afghanistan
Editor in chief: Professor Abdul Raouf Hajrat

Editorial Board:

Professor Abdul Wali Ba
Professor Said Habib Shaker
Professor Abdul Rahman Hkimzad
Ehsannllah Sadeqi
Ahmadullah Sabiri
Mohmmad Nabi AL Maidani

Composed & Designed By:
Abdul Raouf Hajrat

Annual Subscription:

Kabul: ٣٢٠ AF

Province: ٤٨٠ AF

Foreign Countries: ٧٠\$

Price of each issue in Kabul: ٨٠ AF

- For Professors, Teachers and members of Academy of science of Afghanistan: ٧٠ AF
- For the disciples and students of schools: ٤٠ AF
- For other Departments and offices: ٨٠ AF